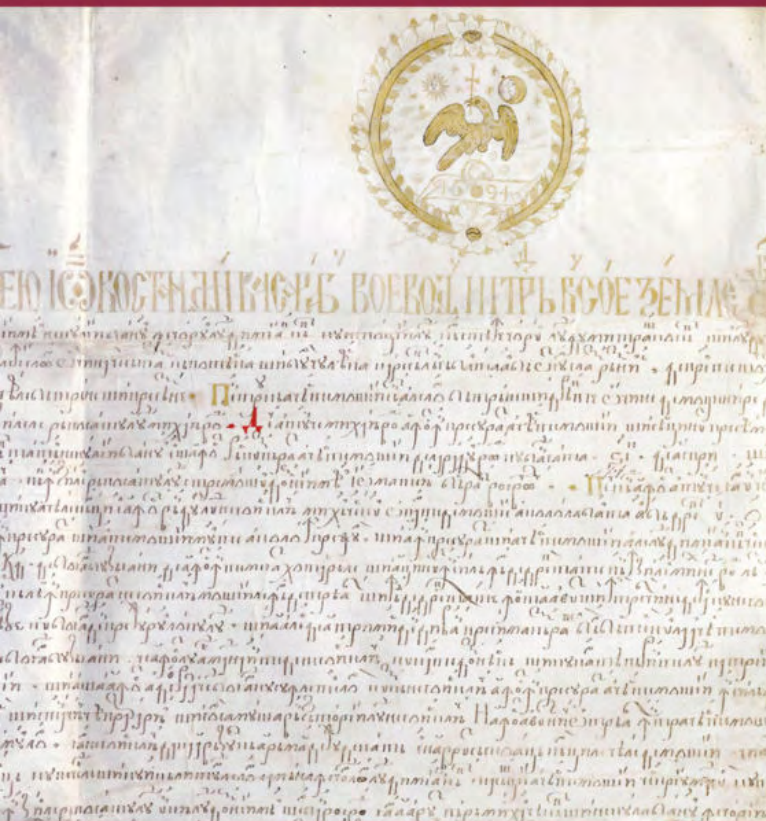

REVISTA ROMÂNĂ DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A CĂRȚII

ANUL VIII NUMĂRUL 8 - 2015

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Cuprins

Rezumate	2
Eveniment	
40 ani de restaurare în România	
<i>Eugenia Oprescu, Leonard Fulău</i>	14
Anuala de Artă Religioasă 2015 – Cădere, Ridicare, Supraviețuire – Artă Sacră. Creație și Restaurare (București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 9 aprilie–7 mai 2015); Restaurarea – o meserie vocațională reflectată în imagini (București, Biblioteca Națională, 23 aprilie – 30 iunie 2015); 40 decenii de funcționare a Sistemului Românesc de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural (Cluj-Napoca, Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 21-22 mai 2015); 40 de ani de activitate a Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare (Suceava, Muzeul de Științe ale Naturii, 26 iunie 2015); Patru decenii de implicare instituțională în conservarea și restaurarea patrimoniului național (Iași, Muzeul Unirii, 9-10 iulie 2015); Magia Restaurării – 40 de ani de restaurare științifică (Sibiu, Casa Albastră – Muzeul Brukenthal, 11 august – 30 septembrie 2015); Salonul Național Restaurarea patrimoniului – Identitate culturală, 1975-2015 (Craiova, Muzeul Olteniei, 27-29 octombrie 2015); PRIMUM NON NOCERE – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia”. Conferința Națională de Conservare-Restaurare „Doina Darvaș” (București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 3-5 noiembrie 2015); Patrimoniul salvat. Aduceri aminte – Laboratorul Zonal de Restaurare, Timișoara – 1975-2015 (Timișoara, Muzeul Național al Banatului, 18 decembrie 2015 – 18 februarie 2016).....	15
Restaurare	
Restaurarea unei invelitori din piele ascunse sub o legătură nouă	
<i>Claudia Condruz</i>	20
Restaurarea integrală a unei cărți românești de secol XVII	
<i>Gabriela Rotaru</i>	23
Recenzii/Semnalări	
<i>RESTITUTIO: Buletin de Conservare-Restaurare = Conservation-Restoration Bulletin</i> / Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” = ”Dimitrie Gusti” National Village Museum. Nr. 9, 2015: Primum non nocere – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia = Heritage restoration face to face with its “ages”. București, 2015.....	31
Restaurare	
Restaurarea pe volum desfăcut a unui Molitvelnic de la 1741	
<i>Marinela Lixandru</i>	32
Restaurarea integrală a unei Cazanii tipărite în 1781	
<i>Valentina Albei</i>	37
Documentația tehnico-științifică privind restaurarea unui Octoih slavon	
<i>Lucian Dogan, Cornel Stegaru</i>	40
Restaurarea Molitvelnicului tipărit la Buzău în anul 1747	
<i>Gloria Iordăchescu</i>	47
Restaurarea unui orologhion grecesc	
<i>Consuela Cioboteanu, Leonard Fulău</i>	50
Foto-Grafii. Restaurare Ceaslov, 1842, Brașov – Tipografia lui Ioan Gatt	
<i>Cristian Paul Bedivan</i>	54
Documentare și Metodologie	
Molitive[1]nic (Buzău, 1747). Scurte considerații istorice asupra unuia dintre exemplarele aflate în colecțiile Bibliotecii Naționale a României	
<i>Ovidiu Moș</i>	56
Documente istorice românești din secolele XIV-XIX în fondurile Bibliotecii Naționale a României	
<i>Elena Cojuhari</i>	63
Literatura populară în lumina tiparului: bibliofilia românească în colecțiile Bibliotecii Naționale a României	
<i>Andreea Răsboiu</i>	69
Correspondența semnată de I.P.S. Bartolomeu Anania în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale a României	
<i>Carmen Vicol</i>	82
Proiecte-Atitudini-Opinii	
Conservarea și valorificarea Documentelor Unirii de la 1 Decembrie 1918	
<i>Alexandru Știrban</i>	84
Interviu	
„I-aș sfătuî pe tineri ca, atunci când simt că au «chemare» către această profesie atât de frumoasă, să-i răspundă ca unei mari iubiri: prin dăruire necondiționată” – interviu acordat de domnul Aurelian Popescu, șef serviciu Restaurarea și Prezervarea Publicațiilor, Biblioteca Centrală Universitară „Carol I”, București.....	91

Recenzii/Semnalări

Hârtia – suport pentru scriere: cercetare și conservare-restaurare / Maria Geba, Cristina Marta Ursescu, Oana Mihaela Căpățînă, Ana Maria Vlad. Iași: Palatul Culturii, 2014; Oprea, Florea. *Manual de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice*. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2013; *Buletinul Centrului de Restaurare-Conservare Iași* / Complexul Muzeal Național „Moldova”. Iași: Palatul Culturii, 2003-; *Caietele restaurării*. București: Editura ACS, Muzeul Național al Țăranului Român, 2012-
Letiția Constantin

94

Director:

Mariana-Lucia Nesfântu

Colegiu editorial:

prof.univ.dr. Florea Oprea
Mariana-Lucia Nesfântu
dr. Aurelian-Cătălin Popescu
Flavian Nica
dr. Rodica Antonescu
dr. Lucreția Miu
dr. Vasile Deac
dr. Lucian Dogan
dr. Wolfram G. Theileman

Redactor:

Letiția Constantin

Traducere rezumate:

Anca Moraru, Denise Rotaru, Letiția Constantin

Tehnoredactare computerizată și DTP:

Florin Nistor

Macheta: Florin Nistor

Coperta: Florin Nistor

Biblioteca Națională a României

Bdul Unirii nr. 22, sector 3
cod 030833, București
tel. +40 21-3177805; +40 21-3142434 (int. 1158)
fax +40 21-3123381
www.bibnat.ro
letitia.constantin@bibnat.ro

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor aparține autorilor.

Contents

Abstracts	6
Events	
40 years of restoration in Romania	
<i>Eugenia Oprescu, Leonard Fulău</i>	14
The Annual of Religious Art 2015 – Fall, Raising, Survival – Sacred Art. Creation and Restoration (Bucharest, the “Dimitrie Gusti” National Village Museum, April 9 to May 7 2015); Restoration – a vocational occupation reflected in images (Bucharest, the National Library, April 23 to June 30 2015); 40 decades of operation of the Romanian System of Conservation and Restoration of the Cultural Heritage (Cluj-Napoca, the <i>Ethnographic Museum of Transylvania</i> , May 21 to 22 2015); 40 years of activity of the Conservation-Restoration Regional Laboratory (Suceava, Museum of Natural Sciences, June 26 2015); Four decades of institutional involvement in the preservation and restoration of the national heritage (Iași, the Union Museum, 9 to 10 July 2015); The Magic of Restoration – 40 years of scientific restoration (Sibiu, the Blue House – the Brukenthal Museum, August 11 to September 30 2015); the National Salon Heritage Restoration – Cultural Identity, 1975-2015 (Craiova, the Oltenia Museum, October 27 to 29 2015); PRIMUM NON NOCERE – The restoration of the Cultural Heritage and its stages of development. “Doina Darvaș” National Conference on Conservation – Restoration (Bucharest, the “Dimitrie Gusti” National Village Museum, November 3 to 5 2015); Saved Heritage. Recollections – the Restoration Regional Laboratory, Timișoara – 1975-2015 (Timișoara, National Museum of Banat, December 18, 2015 – February 18, 2016).....	15
Restoration	
Restoration of a leather covering hidden under a new binding	
<i>Claudia Condruz</i>	20
Complete restoration of a 17th century Romanian book	
<i>Gabriela Rotaru</i>	23
Reviews/News	
<i>RESTITUTIO: Buletin de Conservare-Restaurare = Conservation-Restoration Bulletin / Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” = “Dimitrie Gusti” National Village Museum. Nr. 9, 2015: Primum non nocere – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia = Heritage restoration face to face with its “ages”. București, 2015</i>	31
Restoration	
Restoration on an unfolded volume of an Euchologion from 1741	
<i>Marinela Lixandru</i>	32
Complete restoration of a Sermon Book (Cazania) printed in 1781	
<i>Valentina Albei</i>	37
Scientific and technical documentation regarding the restoration of a Slavonic Oktōēchos	
<i>Lucian Dogan, Cornel Stegaru</i>	40
Restoration of the Euchologion printed in Buzău in 1747	
<i>Gloria Iordăchescu</i>	47
Restoration of a Greek Book of Hours	
<i>Consuela Cioboteanu, Leonard Fulău</i>	50
Photo-Scripts. Restoration. Horologion, 1842, Brașov – Ioan Gatt’s Print Shop	
<i>Cristian Paul Bedivan</i>	54
Documentation and Methodology	
Euchologion (Buzău, 1747). Brief historical considerations on a copy from the collections of the National Library of Romania	
<i>Ovidiu Moș</i>	56
Romanian historical documents from the XIVth-XIXth centuries in the collections of the National Library of Romania	
<i>Elena Cojubari</i>	63
Printed folk literature: Romanian bibliophilia in the collections of the National Library of Romania	
<i>Andreea Răsbou</i>	69
Letters of His Eminence Bartolomeu Anania in the Special Collections department of the National Library of Romania	
<i>Carmen Vicol</i>	82
Projects-Attitudes-Points of View	
Preserving and highlighting the documents of the Great Union Day, December 1, 1918	
<i>Alexandru Știrban</i>	84
Interview	
“I would recommend to the young people that, when they feel the attraction to this such a beautiful profession, they react as if they were in front of a great love: by unconditional self-giving” – an interview with Aurelian Popescu, head of Restoration and Preservation department, “Carol I” Central University Library in Bucharest.....	91
Reviews/News	
<i>Hârția – suport pentru scriere: cercetare și conservare-restaurare / Maria Geba, Cristina Marta Ursescu, Oana Mihaela Căpățînă, Ana Maria Vlad. Iași: Palatul Culturii, 2014; Oprea, Florea. Manual de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2013; Buletinul Centrului de Restaurare-Conservare Iași / Complexul Muzeal Național „Moldova”. Iași: Palatul Culturii, 2003-; Caietele restaurării. București: Editura ACS, Muzeul Național al Țăranului Român, 2012- <i>Letiția Constantin</i></i>	94

Sommaire

Résumés	10
Événement	
40 ans de restauration en Roumanie	
<i>Eugenia Oprescu, Leonard Fulău</i>	14
Annuelle d’Art Religieux 2015 – la Chute, l’Élévation, la Survie – L’Art Sacré. Création et Restauration (Bucarest, le Musée National du Village «Dimitrie Gusti», 9 avril – 7 mai 2015); Restauration – un métier vocationnel par des images (Bucarest, Bibliothèque Nationale, 23 avril – 30 juin 2015); 40 décennies d’activité du Système National de Conservation et de Restauration du Patrimoine Culturel (Cluj-Napoca, le Musée d’Ethnographie de la Transylvanie, 21-22 mai 2015); 40 ans d’activité du Laboratoire Territorial de Conservation-Restauration (Suceava, le Musée des Sciences de la Nature, 26 juin 2015); Quatre décennies d’implication institutionnelle dans la conservation et la restauration du patrimoine national (Jassy, le Musée de l’Union, 9-10 juillet 2015); Magie de la Restauration – 40 ans de restauration scientifique (Sibiu, La Maison Bleu – le Musée Brukenthal, 11 août – 30 septembre 2015); le Salon National Restauration du patrimoine – identité culturelle, 1975-2015 (Craiova, le Musée d’Oltenia, 27-29 octobre 2015); PRIMUM NON NOCERE – Restauration du patrimoine face à face à ses «âges». La Conférence Nationale de Conservation-Restauration «Doina Darvaș» (Bucarest, le Musée National du Village «Dimitrie Gusti», 3-5 novembre 2015); Patrimoine sauvé. Remémorations – Le Laboratoire Territorial de Restauration, Timișoara – 1975-2015 (Timișoara, le Musée National du Banat, 18 décembre 2015 – 18 février 2016).....	15
Restoration	
Restauration d’une couverture cuir cachée sous une autre	
<i>Claudia Condruz</i>	20
Restauration intégrale d’un livre roumain du XVII ^e siècle	
<i>Gabriela Rotaru</i>	23
Comptes rendus/Nouveautés	
<i>RESTITUTIO: Buletin de Conservare-Restaurare = Conservation-Restoration Bulletin / Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” = “Dimitrie Gusti” National Village Museum. Nr. 9, 2015: Primum non nocere – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia = Heritage restoration face to face with its “ages”. București, 2015</i>	31
Restoration	
Restauration d’un exemplaire démonté – le Molitvelnic imprimé en 1741	
<i>Marinela Lixandru</i>	32
Restauration intégrale du livre Cazania imprimé en 1781	
<i>Valentina Albei</i>	37
Documentation technique et scientifique concernant la restauration d’un «Octoēque» slavon	
<i>Lucian Dogan, Cornel Stegaru</i>	40
Restauration d’un Molitvelnic imprimé à Buzău en 1747	
<i>Gloria Iordăchescu</i>	47
Restauration d’un Orologion grec	
<i>Consuela Cioboteanu, Leonard Fulău</i>	50
Photo-Graphies. Restauration d’un Ceaslov [Bréviaire] imprimé en 1842 à Brașov – dans la typographie de Ioan Gatt	
<i>Cristian Paul Bedivan</i>	54
Documentation et Méthodologie	
Molitve[li]nic (Buzău, 1747). Réflexions historiques sur un exemplaire se trouvant dans les collections de la Bibliothèque Nationale de Roumanie	
<i>Ovidiu Moș</i>	56
Documents historiques roumains des XIV ^e -XIX ^e siècles dans les collections de la Bibliothèque Nationale de Roumanie	
<i>Elena Cojubari</i>	63
La littérature populaire à l’époque de l’imprimerie: bibliophilie roumaine dans les collections de la Bibliothèque Nationale de Roumanie	
<i>Andreea Răsbou</i>	69
Correspondance du métropolitain Bartolomeu Anania dans les Collections Spéciales de la Bibliothèque Nationale de Roumanie	
<i>Carmen Vicol</i>	82
Projets-Attitudes-Points de vue	
Conservier et mettre en valeur les Documents de l’Union de 1 ^{er} Décembre 1918	
<i>Alexandru Știrban</i>	84
Interview	
«À mon avis, en recevant «l’appel» de la part de cette profession si belle, les jeunes doivent lui répondre comme à un grand amour: se dévouer sans condition» – interview accordée par M. Aurelian Popescu, chef du Département Restauration et Préservation des Publications, Bibliothèque Centrale Universitaire «Carol I ^{er} » de Bucarest	91
Comptes rendus/Nouveautés	
<i>Hârția – suport pentru scriere: cercetare și conservare-restaurare / Maria Geba, Cristina Marta Ursescu, Oana Mihaela Căpățînă, Ana Maria Vlad. Iași: Palatul Culturii, 2014; Oprea, Florea. Manual de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2013; Buletinul Centrului de Restaurare-Conservare Iași / Complexul Muzeal Național „Moldova”. Iași: Palatul Culturii, 2003-; Caietele restaurării. București: Editura ACS, Muzeul Național al Țăranului Român, 2012- <i>Letiția Constantin</i></i>	94

Rezumate

Eugenia Oprescu, Leonard Fulău. 40 ani de restaurare în România

În perioada 29-31 mai 2015, Muzeul Național al Literaturii Române din București a marcat împlinirea a 40 de ani de la înființarea Laboratoarelor de Restaurare și Conservare Zonale, în baza Legii nr. 63/30 octombrie 1974, printr-un eveniment desfășurat la Vălenii de Munte la care au participat reprezentanți ai Bibliotecii Naționale a României, ai Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, ai Muzeului Național Peleş, Muzeului de Istorie Galați, Complexului Muzeal Bucovina, Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud, Ministerului Culturii, Casei Memoriale „Nicolae Iorga”, Muzeului Național de Istorie al României, Universității București, Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național din Prahova, Muzeului Național al Literaturii Române.

Masa Rotundă organizată cu acest prilej a abordat teme: *Noi tehnici și materiale folosite în restaurarea obiectelor de patrimoniu; Modernizarea spațiului expozițional și a elementelor de conservare a patrimoniului; Creșterea numărului și diversificarea categoriilor de vizitatori; Identificarea unui obiectiv cultural de interes atât pentru publicul larg, cât și pentru cel specializat; Muzeul – factor educațional și de recreere.*

Cei 40 de ani de politică publică privind conservarea și restaurarea patrimoniului cultural național (1975-2015) au fost marcați prin numeroase evenimente organizate în București și în țară: *Anuala de Artă Religioasă 2015 – Cădere, Ridicare, Supraviețuire – Artă Sacră. Creație și Restaurare* – București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 9 aprilie – 7 mai; expoziția *Restaurarea – o meserie vocațională reflectată în imagini* – București, Biblioteca Națională, 23 aprilie – 30 iunie; simpozionul *40 decenii de funcționare a Sistemului Românesc de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural* – Cluj-Napoca, Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 21-22 mai; salonul de postere *40 de ani de activitate a Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare* – Suceava, Muzeul de Științe ale Naturii, 26 iunie; *Patru decenii de implicare instituțională în conservarea și restaurarea patrimoniului național* – Iași, Muzeul Unirii, 9-10 iulie; expoziția *Magia Restaurării – 40 de ani de restaurare științifică* – Sibiu, Casa Albastră – Muzeul Brukenthal, 11 august – 30 septembrie; Salonul Național *Restaurarea patrimoniului – Identitate culturală, 1975-2015* – Craiova, Muzeul Olteniei, 27-29 octombrie; *PRIMUM NON NOCERE – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia*. Conferința Națională de Conservare-Restaurare „Doina Darvaș” – București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 3-5 noiembrie; conferința *Patrimoniu salvat. Aduceri aminte – Laboratorul Zonal de Restaurare, Timișoara – 1975-2015* – Timișoara, Muzeul Național al Banatului, 18 decembrie 2015 – 18 februarie 2016.

Cuvinte cheie: conservare-restaurare – istorie – secolul XX; Laboratoarele de Restaurare și Conservare Zonale, patrimoniu cultural

Claudia Condruz. Restaurarea unei învelitori din piele ascunse sub o legătură nouă

Penticostarion (tipărit la Sibiu în 1841, în tipografia lui Gheorghie de Clozius, unde au fost imprimate, de-a lungul secolului XIX, multe cărți ortodoxe destinate românilor transilvăneni), exemplar aflat în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale, prezenta, în momentul intrării în procesul de restaurare, numeroase deformări mecanice la nivelul legăturii, majoritatea cauzate de o restaurare anterioară empirică. Comisia a decis restaurarea integrală. În timpul restaurării, sub învelitoarea din piele a fost descoperită cea originală pe care se aflau imprimate, cu aur, un chenar floral și un medalion cu sfinți. Învelitoarea originală a fost înglobată în noua legătură, utilizând tehnica *timbrului sec* (fragmentul din învelitoarea originală a fost aplicat în relief). Cu ocazia restaurării, au fost reconstituite închizătorile și forțașurile.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României; carte românească veche – secolul XIX – Penticostarion; deteriorări mecanice; restaurare corp carte; restaurare legătură

Gabriela Rotaru. Restaurarea integrală a unei cărți românești de secol XVII

Exemplarul din *Antologhion* – carte ortodoxă cuprinzând slujbele și praznicele din întreg anul liturgic, tipărită în 1766 de Iordache Stoicovici, în timpul lui Grigorie Ghica Scarlat, domnitorul Țării Românești, cu binecuvântarea lui Chir Neofitu, Mitropolitul Ungrovlahiei –, aflat în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale, prezenta, în momentul intrării în procesul de restaurare, degradări fizice, chimice și biologice: lipsuri de suport papetar, file răsucite, pete de ceară, apă și mucegai, atacuri biologice, închizători metalice fragmentare etc. Cu ocazia restaurării, au fost realizate noi forțașuri și o nouă legătură și au fost reconstituite închizătorile.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României; carte românească veche – secolul XVIII – Antologhion; deteriorări fizice; deteriorări chimice, atacuri biologice; restaurare corp carte; restaurare legătură

Marinela Lixandru. Restaurarea pe volum desfăcut a unui Molitvelnic de la 1741

Unul dintre cele trei exemplare din *Evhologhion*, adică *Molitve[l]nic* aflate în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale, carte tipărită la București în 1741, în timpul domnitorului Ioan Mihai Racoviță și cu binecuvântarea lui Chir Neofitu, Mitropolitul Ungrovlahiei, prezenta – în momentul intrării în restaurare – numeroase degradări fizice, chimice și biologice, atât în ceea ce privește corpul cărții, cât și legătura. Exemplarul suferise de asemenea o restaurare făcută prin metode invazive. Comisia a decis restaurarea întregului volum. S-au folosit tehnicile originale în coaserea filelor și în refacerea capitalband-ului. Scoarțele au fost consolidate; forzațul posterior și cotorul au fost aplicate peste cele noi.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României; carte românească veche – secolul XVIII – Evhologhion (Molitvelnic); deteriorări fizice; deteriorări chimice; atacuri biologice; restaurare corp carte; restaurare legătură

Valentina Albei. Restaurarea integrală a unei Cazanii tipărite în 1781

Unul dintre cele patru exemplare din *Cazania*, carte tipărită în 1781 la Râmnic, de ieromonahul Climent și de tipograful Constantin, deținute de Biblioteca Națională, prezenta, în momentul intrării în procesul de restaurare, numeroase degradări fizice și chimice atât în ceea ce privește corpul cărții, cât și legătura. Comisia a decis restaurarea integrală, principalele etape parcurse fiind: curățarea; restaurarea filelor; refacerea cusăturii și reconstituirea legăturii. Date fiind complexitatea și dificultatea operațiunilor, îndeosebi în ceea ce privește corpul cărții, restaurarea volumului – realizată în cadrul Centrului Național de Patologia și Restaurarea Documentelor din Biblioteca Națională – a constituit tema lucrării pentru obținerea, de către autoare, a atestatului de restaurator corp carte.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României – Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor; carte românească veche – secolul XVIII – Cazania; deteriorări fizice; deteriorări chimice; deteriorări mecanice; restaurare corp carte; restaurare legătură

Lucian Dogan, Cornel Stegaru. Documentația tehnico-științifică privind restaurarea unui Octoih slavon

Volumul restaurat (*Dosar de restaurare FTOUB nr. 8/2012*) reprezintă un *Octoih (Osmoglasnic)* aflat în colecțiile Bibliotecii Sfântului Sinod din București, manuscris de secol XVII, cel mai probabil de redacție rusă, de format mic, scris cu unciale și semiunciale, cerneală neagră și roșie, cu frontispicii stilizate policrome de tradiție bizantină. În urma constării numeroaselor degradări fizico-mecanice, chimice și biotice, s-a hotărât restaurarea completă a volumului. Tratamente și operațiuni: spălarea filelor și a tăbliței superioare; integrări și consolidări ale suportului papetar; refacerea tăbliței posterioare și a închizătorilor; refacerea blocului de file; refacerea și ornamentarea legăturii folosind tehnica *timbru sec*. Intervențiile au stopat procesul de degradare fizică și chimică și au redat valoarea estetică a manuscrisului.

Cuvinte cheie: Biblioteca Sfântului Sinod; manuscris slavon – secolul XVII – Octoih; deteriorări fizice; deteriorări chimice; deteriorări mecanice; atacuri biologice; restaurare corp carte; restaurare legătură

Gloria Iordăchescu. Restaurarea Molitvelnicului tipărit la Buzău în anul 1747

În cursul anului 2012, în Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții din Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” din București a fost restaurat *Evhologhion* (adecă *Molitve[l]nic*, tipărit la Buzău în 1747, cu cheltuiala episcopului Methodie. Volumul prezenta urme de tăiere și de relegare empirică, nu mai avea pagina de titlu, primele fascicule, forzațurile și capitalband-urile. Corpul cărții avea pagini fragilizate, prezenta deteriorări chimice, mecanice și biologice. Operațiuni: desfacerea legăturii; curățarea filelor; consolidarea zonelor fragilizate; restaurarea legăturii.

Cuvinte cheie: Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” din București – Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții; carte românească veche – secolul XVIII – Evhologhion (Molitvelnic); deteriorări fizice; deteriorări chimice; deteriorări mecanice; atacuri biologice; restaurare corp carte; restaurare legătură

Consuela Cioboteanu, Leonard Fulău. Restaurarea unui orologhion grecesc

La intrarea în procesul de restaurare, exemplarul din *Orologhion* aflat în colecțiile Muzeului Național al Literaturii Române din București (text în neogreacă, scris cu cerneală neagră și roșie; frontispicii și miniaturi; hârtie manuală, legătură în piele cu ornamente geometrice) prezenta multiple deteriorări fizico-chimice, biologice și mecanice. Forzațurile conțineau însemnări de circulație, cu caractere grecești. Comisia a decis restaurarea integrală a volumului. Operațiuni: curățare; dezacidificare; consolidare și completare; refacerea cusăturii, a capitalband-lui și a copertei. Volumul a fost expus în cadrul *Salonului Național de Restaurare de la Craiova*, ediția 2014.

Cuvinte cheie: Muzeul Național al Literaturii Române din București; carte românească veche – Orologhion; deteriorări fizice; deteriorări chimice; deteriorări mecanice; atacuri biologice; restaurare corp carte; restaurare legătură; Salonul Național de Restaurare de la Craiova

Ovidiu Moș. Molitve[l]nic (Buzău, 1747). Scurte considerații istorice asupra unuia dintre exemplarele aflate în colecțiile Bibliotecii Naționale a României

Carte importantă în bisericile ortodoxe, *Molitvelnicul* a circulat frecvent pe teritoriul românesc, în formă manuscrisă, dar și tipărită, cea mai veche ediție tipărită fiind din 1545. Primele ediții în română apar aproape concomitent în cele trei țări românești: la Iași (Moldova) în 1681, la Alba-Iulia (Transilvania) în 1689 și la Buzău (Țara Românească) în 1699. Unul dintre cele două exemplare păstrate în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale din *Molitve[l]nicul* tipărit la Buzău, în 1747, de episcopul Metodie, în timpul domnitorului Constantin Mavrocordat, a fost achiziționat din anticariat în anii '80. Conform însemnărilor manuscrite, exemplarul s-a aflat, în secolele XIX-XX, în biserici sătești din zona Buzăului. Forțatul a fost realizat din paginile unui pomelnic în limba română cu alfabet chirilic; decorațiunile de pe copertă sunt tipice primei jumătăți a secolului XIX.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României; carte românească veche – secolul XVIII – Molitvelnic; însemnări manuscrite; legătura de carte – secolul XIX

Elena Cojubari. Documente istorice din secolele XIV-XIX în fondurile Bibliotecii Naționale a României

În Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale (Arhiva Istorică) se păstrează 1.868 de documente juridice din Moldova și Țara Românească (acte de proprietate, de vânzare-cumpărare, de dani etc.) din secolele XV-XIX care oferă informații de ordin politic, lingvistic, cultural, social, economic. Documentele sunt semnate sau fac referire la voievozi/ domnitori, boieri, clerici și înalți demnitari: voievozii Radu Șerban, Mihai Viteazul, Alexandru Ilieș, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, Constantin Șerban, stolnicii Iordache Bălăceanu și Știrbei, frații Șerban și Constantin Cantacuzino etc. Fondul este constituit din documente originale (slavonă și română cu caractere chirilice), dar și din copii și traduceri în română. În Arhiva Istorică (Fondul Saint Georges) se află și fotografiile ale unor documente istorice românești (slavonă și latină) din anii 1393-1499, păstrate în Arhiva Imperială Rusă.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României; documente juridice, arhivă istorică – secolele XV-XIX; istoria României – Moldova, Țara Românească

Andreea Răsboiu. Literatura populară în lumina tiparului: bibliofilia românească în colecțiile Bibliotecii Naționale a României

În colecțiile Bibliotecii Naționale se păstrează o serie de cărți populare revelatorii pentru practicile de lectură din secolele XVIII-XIX: - *Alexandria* – manuscris din 1776 (română, cu alfabet chirilic) copiat și ilustrat de Vasilie Dimitriovici; cea mai veche ediție tipărită (Sibiu, 1794) etc.; - *Esopia*, carte studiată în prima jumătate a secolului XIX în cadrul academiilor domnești din București și Iași – edițiile Buda, 1812, Sibiu, 1816, 1831, Buzău, 1857, București, 1878 etc.; - *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino, feciorului lui* – tipografia lui George de Clozius din Sibiu, 1835, exemplar care a aparținut Bibliotecii „Ion I.C. Brătianu” etc.; - *Floarea darurilor* – tipărită de Antim Ivireanul la București în 1688 (legătura și corpul cărții prezintă degradări fizico-mecanice) și la Snagov, în 1700 etc.; - *Pilde filosoferi*, traduse din greacă de Antim Ivireanul (Târgoviște, 1713) etc.; - *Alfavită suflătească* (Iași, 1755; Sibiu, 1803); - *Oglinda omului celui din lăuntru* (Mănăstirea Neamț, 1833, gravuri de ieromonahul Nazarie) – exemplarul necesită restaurare, mai ales în ceea ce privește legătura (degradări fizico-chimice, atacuri biologice) etc.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României; carte românească veche – secolele XVIII-XIX; literatură populară; istoria lecturii – secolele XVIII-XIX; deteriorări fizice; deteriorări chimice; deteriorări mecanice; atacuri biologice

Carmen Vicol. Corespondența semnată de I.P.S. Bartolomeu Anania în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale a României

Importantă personalitate a Bisericii Ortodoxe Române (din 1993 – arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului; din 2006 – mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului), Bartolomeu (Valeriu) Anania (1921-2011) este prezent în Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Naționale prin 15 scrisori și cărți poștale trimise criticului literar Mihai Gafița între anii 1966-1976, perioadă în care a activat în cadrul Arhiepiscopiei misionare ortodoxe române de la Detroit. Piese de corespondență au fost expediate din Hollywood, Honolulu, Hawaii, Detroit și Los Angeles. Între anii 1952-1958 și 1964-1965, a fost director al Bibliotecii Patriarhale, ocupându-se de organizarea și dezvoltarea colecțiilor. Membru, alături de alți importanți clerici și intelectuali români (Dumitru Stăniloae, Vasile Voiculescu, Mircea Vulcănescu, Alexandru Mironescu, Arsenie Papacioc, Barbu Slătineanu, Sofian Boghiu etc.) al grupării isihaste „Rugul aprins al Maicii Domnului”, Valeriu Anania a făcut închisoare politică între anii 1958-1964.

Cuvinte cheie: Biblioteca Națională a României; manuscrite, corespondență – secolul XX; istoria Bisericii Ortodoxe Române – Bartolomeu (Valeriu) Anania (1921-2011)

Alexandru Știrban. Conservarea și valorificarea Documentelor Unirii de la 1 Decembrie 1918

În colecțiile Muzeului Național din Alba Iulia se păstrează Documentele Unirii, clasate în categoria *Tezaur* (aproximativ 6.000 de documente originale referitoare la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, reunite în șase volume legate în piele). Documentele au fost adunate de Asociația ASTRA din Sibiu și donate de Guvernul Iuliu Maniu, cu ocazia Serbărilor Unirii desfășurate la Alba Iulia în mai 1929, la împlinirea unui deceniu de la crearea României Mari. Derulat cu sprijinul Administrației Fondului Cultural Național (AFCN), proiectul Centrului Național de Conservare și Restaurare a Cărții Vechi din cadrul Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, care a avut ca obiectiv păstrarea în condiții optime și valorificarea *Documentelor Unirii*, a inclus următoarele etape: identificarea spațiului de expunere; activități de conservare (descrierea morfologică și descrierea stării de conservare a volumelor); realizarea documentației foto (digitizarea celor șase volume); realizarea de materiale de promovare; conceperea și deschiderea expoziției *Documentele Marii Uniri mai aproape de oameni*.

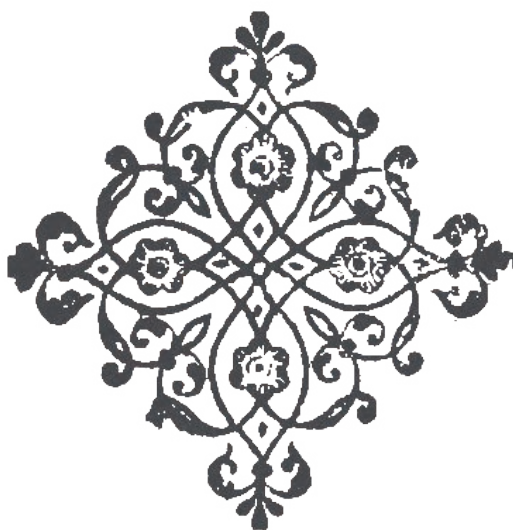
Cuvinte cheie: Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia; istoria României – Marea Unire din 1918; manuscrise, arhivă istorică – secolul XX; conservare-restaurare; patrimoniu cultural – promovare

„I-aș sfătui pe tineri ca, atunci când simt că au «chemare» către această profesie atât de frumoasă, să-i răspundă ca unei mari iubiri: prin dăruire necondiționată” – interviu acordat de domnul Aurelian Popescu, șef serviciu Restaurarea și Prezervarea Publicațiilor, Biblioteca Centrală Universitară „Carol I”, București

În ciuda creșterii importanței acordate prezervării patrimoniului documentar, numărul conservatorilor și al restauratorilor calificați este în continuare mic în România, multe biblioteci neavând posturi de specialitate. În comparație cu muzeele și arhivele, bibliotecile dispun de un fond documentar supus uzurii, prin urmare, trebuie să aplice o conservare preventivă. În comparație cu marile biblioteci europene, în bibliotecile românești nu se face cercetare fundamentală sau aplicată în domeniul conservării preventive și curative.

Absolvent al Facultății de Biologie (1988), Aurelian Popescu este doctor în filologie cu teză *Prezervarea și conservarea patrimoniului național: concepte și practici* (2009); angajat din 1990 al Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I”, a primit sarcina de a organiza Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții (deschis în 1997); a publicat articole în *Studii de biblioteconomie și știința informării, Sănătatea cărților, Biblioteca: revistă de bibliologie și știința informării, Buletinul ABIR (Asociația Bibliotecarilor din Învățământ – România), Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții* și este autorul capitolului dedicat conservării documentelor din *Tratatul de biblioteconomie* (vol. 2, 2014).

Cuvinte cheie: conservare-restaurare – personalități – secolul XX – Aurelian Popescu; interviu; Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” din București – Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții

Abstracts

Eugenia Oprescu, Leonard Fulău. 40 years of restoration in Romania

Between 29 to 31 May 2015, the National Museum of the Romanian Literature in Bucharest celebrated 40 years from the establishment of the Regional Restoration and Preservation Laboratories, under the Law no. 63 / 30 October 1974, through an event which took place in the Vălenii de Munte town, attended by representatives of the National Library of Romania, the National Council for the Study of the Securitate Archives, the Peleş National Museum, the Galați History Museum, the Bukovina Museum Complex, the Bistrița-Năsăud Museum Complex, the Ministry of Culture, the “Nicolae Iorga” Memorial House, the National Museum of Romanian History, the Prahova County Directorate for Cultural, Religious Affairs and National Cultural Heritage and the National Museum of the Romanian Literature.

The roundtable organized on this occasion addressed the following themes: *New techniques and materials used in the restoration of the heritage objects; The modernization of the exhibition space and the heritage preservation elements; The number increase and diversification of the visitors' categories; Identifying a cultural objective of interest to both the general public, as well as the specialized one; Museum as an educational and recreational factor.*

The 40 years of public policy on the conservation and restoration of the national cultural heritage (1975-2015) were marked by numerous events organized in Bucharest and other cities: *The Annual of Religious Art 2015 – Fall, Raising, Survival – Sacred Art. Creation and Restoration* – Bucharest, the “Dimitrie Gusti” National Village Museum, April 9 to May 7; the exhibition *Restoration – a vocational occupation reflected in images* – Bucharest, the National Library, April 23 to June 30; the symposium *40 decades of operation of the Romanian System of Conservation and Restoration of the Cultural Heritage* – Cluj-Napoca, the Ethnographic Museum of Transylvania, May 21 to 22; the salon of posters *40 years of activity of the Conservation-Restoration Regional Laboratory* – Suceava, Museum of Natural Sciences, June 26; *Four decades of institutional involvement in the preservation and restoration of the national heritage* – Iași, the Union Museum, 9 to 10 July; the exhibition *The Magic of Restoration – 40 years of scientific restoration* – Sibiu, the Blue House – the Brukenthal Museum, August 11 to September 30; the National Salon *Heritage Restoration – Cultural Identity, 1975-2015* – Craiova, the Oltenia Museum, October 27 to 29; *PRIMUM NON NOCERE [First, do no harm] – The restoration of the Cultural Heritage and its stages of development.* “Doina Darvaș” National Conference on Conservation – Restoration – Bucharest, the “Dimitrie Gusti” National Village Museum, November 3 to 5; the conference *Saved Heritage. Recollections – the Restoration Regional Laboratory, Timișoara – 1975-2015* – Timișoara, National Museum of Banat, December 18, 2015 – February 18, 2016.
Keywords: preservation-restoration – history – XXth century; Conservation-Restoration Regional Laboratories, cultural heritage

Claudia Condruz. Restoration of a leather covering hidden under a new binding

When entered the restoration process, the *Penticostarion (Flowery Triodion or Festal Triodion)*, an exemplar from the Special Collections department of the National Library of Romania, had numerous mechanical deformations at the binding level, mostly caused by an earlier empirical restoration. The *Penticostarion* was printed in Sibiu, in 1841, in the typography of Gheorghie of Clozius, where, during the 19th century, several Orthodox books for the Transylvanian space were printed. During the integral restoration process, the original covering was found under the leather covering; on it were printed, in gold, a floral frame and a medallion with Saints. The original covering was embedded in the new binding through *embossing* technique. On the occasion of the restoration, the clasps and flyleaves were reconstituted.

Keywords: National Library of Romania; Romanian old book – 19th century – Penticostarion; mechanical deteriorations; textblock restoration; capitalband restoration

Gabriela Rotaru. Complete restoration of a 17th century Romanian book

In the Special Collections department of the National Library of Romania, it can also be found a copy of the *Antologhion*, an Orthodox religious book containing the services for the feasts of the Saints over the liturgical year, printed in 1766, by Iordache Stoicovici, during the reign of the Romanian Prince Scarlat Grigorie Ghica, with the blessing of Chir Neofitu, the Metropolitan of Ungro-Wallachia. When entered the restoration process, the copy had physical, chemical and biological degradations: lack of paper, twisted leaves, wax spots, water and molds, biological attacks, fragmented metallic clasps, etc. On the occasion of the restoration, there were made new flyleaves and a new binding and the clasps were reconstituted.

Keywords: National Library of Romania; Romanian old book – 18th century – Antologhion; physical deteriorations; chemical deteriorations; biological attacks; textblock restoration; binding restoration

Marinela Lixandru. Restoration on an unfolded volume of an Euchologion from 1741

When entered the restoration process, one of the three copies of the *Euchologion*, from the Special Collections department of the National Library of Romania, printed in Bucharest in 1741, had physical, chemical and biological degradations, both in terms of the textblock and the binding. The book was printed during the reign of the Romanian Prince Ioan Mihai Racoviță, with the blessing of Chir Neofitu, the Metropolitan of Ungro-Wallachia. Previously, the copy suffered a restoration made through invasive methods. It was decided to restore the entire volume. Original techniques have been used by stitching the leaves and restoring the capitalband. The wood coverings were consolidated; the rear flyleaf and the spine were applied over the new ones.

Keywords: National Library of Romania; Romanian old book – 18th century – Euchologion; physical deteriorations; chemical deteriorations; biological attacks; textblock restoration; binding restoration

Valentina Albei. Complete restoration of a Sermon Book (Cazania) printed in 1781

When entered the restoration process, one of the four copies of the *Sermon Book (Cazania)* (printed in Râmnic in 1781, by the Hieromonk Climent and the printer Constantin), from the Special Collections department of the National Library of Romania, had numerous physical and chemical degradations on both the textblock and the binding. It was decided to restore the entire volume, the main stages being: the cleaning, and the restoration of the leaves, seam and binding. Given the complexity and difficulty of the operations, especially of those concerning the textblock, the volume restoration conducted within the National Centre for Documents Pathology and Restoration of the National Library of Romania was the theme of the attestation of the author of the article as a textblock restorer.

Keywords: National Library of Romania – National Centre for Documents Pathology and Restoration; Romanian old book – 18th century – Sermon Book (Cazania); physical deteriorations; chemical deteriorations; mechanical deteriorations; textblock restoration; binding restoration

Lucian Dogan, Cornel Stegaru. Scientific and technical documentation regarding the restoration of a Slavonic Oktōēchos

The restored volume (*Restoration Dossier FTOUB, no 8 / 2012*) is an *Oktōēchos (Osmoglasnic)* from the collections of the Library of the Holy Synod in Bucharest. It is a 17th century manuscript, most likely written in Russia, in small uncial and half-uncial writing, with black and red ink, and having stylized polychrome frontispieces of Byzantine tradition. Given the numerous physical, mechanical, chemical and biological degradations, it was decided to restore the entire volume. Treatments and operations: washing of the leaves and upper cover, integration and consolidation of the paper, restoration of the back cover and clasps, restoration of the textblock, restoration and ornamentation of the binding through *embossing* technique. The interventions stopped the process of physical and chemical degradation and reinstated the aesthetic value of the manuscript.

Keywords: Library of the Holy Synod; Slavonic manuscript – 18th century – Oktōēchos; physical deteriorations; chemical deteriorations; mechanical deteriorations; biological attacks; textblock restoration; binding restoration

Gloria Iordăchescu. Restoration of the Euchologion printed in Buzău in 1747

During 2012, the Laboratory for the Pathology and Restoration of the Book from the “Carol I” Central University Library in Bucharest restored the *Euchologion* printed in Buzău, in 1747, at the expense of the Bishop Methodie. The volume had traces of cutting and empirical re-binding, and did not have the title page, the first fascicles, the flyleaves, and the capitalbands anymore. The textblock had brittle pages, and chemical, mechanical and biological degradations. Operations: unfolding of the binding, cleaning of the leaves, consolidation of the brittle areas, and restoration of the binding.

Keywords: “Carol I” Central University Library in Bucharest – the Laboratory for the Pathology and Restoration of the Book; Romanian old book – 18th century – Euchologion; physical deteriorations; chemical deteriorations; mechanical deteriorations; biological attacks; textblock restoration; binding restoration

Consuela Cioboteanu, Leonard Fulău. Restoration a Greek Book of Hours

Upon entering the restoration process, the copy of the *Book of Hours (Orologhion)* from the collections of the National Museum of the Romanian Literature in Bucharest (text in modern Greek; written with black and red ink; frontispieces and miniatures; handmade paper, leather binding with geometric ornaments) had multiple physico-chemical, biological and mechanical deteriorations. The flyleaves included notes written with Greek letters by former owners illustrating its

circulation. It was decided to restore the entire volume. Operations: cleaning, deacidification, consolidation and filling, restoration of the seam, capitalband and cover. The volume was presented at the *National Salon for Restoration in Craiova*, 2014 edition.

Keywords: National Museum of the Romanian Literature in Bucharest; Romanian old book – Book of Hours; physical deteriorations; chemical deteriorations; mechanical deteriorations; biological attacks; textblock restoration; binding restoration; National Salon for Restoration in Craiova

Ovidiu Moș. Euchologion (Buzău, 1747). Brief historical considerations on a copy from the collections of the National Library of Romania

Being an important book in the Orthodox churches, the *Euchologion* circulated frequently on the Romanian territory, both in manuscript and printed, the oldest printed edition being from 1545. The first editions in the Romanian language were printed almost simultaneously in the three Romanian countries: in Iași (Moldova) in 1681, in Alba-Iulia (Transylvania) in 1689 and in Buzău (Wallachia) in 1699. One of the two copies from *Euchologion*, kept in the Special Collections department of the National Library of Romania, was printed in Buzău, in 1747, by the Bishop Methodius, during the reign of the Romanian Prince Constantine Mavrocordat and was purchased from an antique store in the decade nine of the 20th century. According to handwritten notes, the copy was in village churches from the Buzău area in the 19th and 20th centuries. The flyleaf was made from the pages of a diptych in the Romanian language with Cyrillic alphabet; the decorations on the cover are typical for the first half of the 19th century.

Keywords: National Library of Romania; Romanian old book – 18th century – Euchologion; handwritten notes; book binding – 19th century

Elena Cojuhari. Romanian historical documents from the XIVth-XIXth centuries in the collections of the National Library of Romania

The Special Collections department of the National Library of Romania (the Historical Archive) holds 1,868 legal documents from Moldova and Wallachia (property, buying and selling documents, donations, etc.) from the XVth up to the XIXth century, giving information on the political, linguistic, cultural, social and economic aspects. The documents are signed by or they refer to princes/boyars, clergy and high ranking persons: the high stewards [stolnic] Iordache Bălăceanu and Știrbei, brothers Șerban and Constantin Cantacuzino, the Princes Radu Șerban, Mihai Viteazul, Alexandru Ilieș, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, Constantin Șerban, etc. The collection comprises original documents (in the Slavonic and Romanian languages with Cyrillic fonts), and also copies and translations into Romanian. In the Historical Archive (the Saint Georges collection) there are also to be found photos of Romanian historical documents (in Latin and Slavonic) of 1393-1499 that are held in the Russian Imperial Archive.

Keywords: National Library of Romania; legal documents, historical archive – XVth-XIXth centuries; Romanian history – Moldova, Wallachia

Andreea Răsboiu. Printed folk literature: Romanian bibliophilia in the collections of the National Library of Romania

In the collections of the National Library of Romania there are to be found a series of folk literature books illustrative for the XVIIIth and XIXth centuries reading practices: – *Alexandria [Alexander Romance]* – a manuscript from 1776 (in Romanian, in Cyrillic alphabet) copied and illustrated by Vasile Dimitrovici; the oldest printed edition (Sibiu, 1794), etc.; – *Esopia [Aesop's Fables / Aesopica]*, a book which was studied during the first half of the XIXth century, in the Princely Academies of Bucharest and Iași – the editions of Buda, 1812; Sibiu, 1816, 1831; Buzău, 1857; Bucharest, 1878, etc.; – *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino feciorului lui* [The Life of Bertoldo and of his son, Bertoldino] – printed in the printing house of George de Clozius from Sibiu, 1835, a copy which previously could be found in the collections of the “Ion I. C. Brătianu” library, etc.; – *Floarea darurilor* (original title: *Fiore di virtù*) – printed by Antim Ivireanul in 1688 in Bucharest (the binding and the textblock have mechanical and physical deteriorations) and in 1700, in Snagov, etc.; – *Pilde filosofești [Philosophical Parables]*, translated from the Greek language by Antim Ivireanul (Târgoviște, 1713) etc.; – *Alfăvita sufletească [The Soul Alphabet] [religious book]* (Iași, 1755; Sibiu, 1803); – *Oglinda omului celui din lăuntru* [Mirror of the depth of the human being] (Neamț Monastery, 1833, engravings by hieromonk Nazarie) – this copy needs to be restored, especially its binding (physical and mechanical deteriorations, biological attacks) etc.

Keywords: National Library of Romania; Romanian old book – 18th-19th centuries; folk literature; physical deteriorations; mechanical deteriorations; biological attacks

Carmen Vicol. Letters of His Eminence Bartolomeu Anania in the Special Collections department of the National Library of Romania

An important personality of the Romanian Orthodox Church (since 1993 – archbishop of Vad, Feleac and Cluj counties; since 2006 – Metropolitan of Cluj, Alba, Crișana and Maramureș counties), Bartolomeu (Valeriu) Anania (1921-2011) is present in the Manuscripts Department of the National Library of Romania with 15 letters and postcards sent to the literary critic Mihai Gafița, between 1966 and 1976, a period in which he had been working in the Romanian orthodox missionary Episcopate from Detroit. These letters were sent from Hollywood, Honolulu, Hawaii, Detroit and Los Angeles. Between 1952-1958 and 1964-1965, Bartolomeu Anania was director of the Patriarchal Library where he organized and contributed to the development of its collections. As a member of the Hesychast group “Rugul aprins al Maicii Domnului” [Burning Bush of the Mother of God] – together with other important Romanian intellectuals and representatives of the clergy (Dumitru Stăniloae, Vasile Voiculescu, Mircea Vulcănescu, Alexandru Mironescu, Arsenie Papacioc, Barbu Slătineanu, Sofian Boghiu etc.) he had been a political prisoner between 1958-1964.

Keywords: National Library of Romania; manuscripts, letters – 20th century; history of the Romanian Orthodox Church – Bartolomeu (Valeriu) Anania (1921-2011)

Alexandru Știrban. Preserving and highlighting the documents of the Great Union Day, December 1, 1918

The National Museum of Alba Iulia holds the documents of the Great Union which were ranked in the category of *Thesaurus* (about 6,000 original documents referring to the Great National Assembly which took place in Alba Iulia, in December 1, 1918, gathered in six volumes, bound in leather). The documents were gathered by the ASTRA Association from Sibiu and donated by the Iuliu Maniu government, on the occasion of the Great Union Festivities in May, 1929, in Alba Iulia, celebrating ten years since the founding of Greater Romania. The project initiated by the National Centre of Book Restoration and Preservation from the National Museum of the Union, in Alba Iulia, was sponsored by the Administration of the National Cultural Fund (AFCN) and had as its main goal the preservation and the highlighting under optimal circumstances of the said documents; the project included the following phases: identification of the exhibition area; preserving activities (morphological description and description of the preservation status of the volumes); elaboration of the photo documentation (digitization of the six volumes); promotion materials production; elaboration and opening of the exhibition *The documents of the Great Union – closer to the people*.

Keywords: National Museum of the Union; Romanian history – the Great Union, 1918; manuscripts, historical – 20th century; preservation and restoration; cultural heritage – promotion

“I would recommend to the young people that, when they feel the attraction to this such a beautiful profession, they react as if they were in front of a great love: by unconditional self-giving” – an interview with Aurelian Popescu, head of Restoration and Preservation department, “Carol I” Central University Library in Bucharest

Although there is an ever greater concern for the preservation of the documentary patrimony, the qualified preservation and restoration specialists are few in Romania, and many libraries do not have such workplaces. Compared to museums and archives, libraries hold documentary collections that can deteriorate, therefore preventive conservation should be done. Compared to the great European libraries, Romanian libraries are not involved in the fundamental or applied research in preventive and curative conservation.

Graduate of the Faculty of Biology (1988), Aurelian Popescu has a PhD in philology with a dissertation on *Preservation and conservation of the national heritage: concepts and practices* (2009); he was hired in the library in 1990, and was charged with organizing the Laboratory for book pathology and restoration (opened in 1997). Aurelian Popescu published articles in *Studii de biblioteconomie și știința informării* [Studies in library science and information], *Sănătatea cărților* [Book health], *Biblioteca: revistă de bibliologie și știința informării* [the Library: Bibliology and Information Science Magazine], *Buletinul ABIR* [ABIR (Association of Librarians in Education – Romania) Bulletin], *Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții* [Romanian Journal on Book Preservation / Conservation and Restoration] and he is also the author of the chapter dedicated to document conservation in *Tratat de biblioteconomie* [Treaty of library science] (vol. 2, 2014).

Keywords: conservation-restoration – personalities – 20th century – Aurelian Popescu; interview; “Carol I” Central University Library in Bucharest – Laboratory for book pathology and restoration

Résumés

Eugenia Oprescu, Leonard Fulău. 40 ans de restauration en Roumanie

Du 29 au 31 mai 2015, les 40 ans depuis la fondation des Laboratoires Territoriaux de Restauration et de Conservation (suite la Loi no 63 parue le 30 octobre 1974) ont été célébrés par un événement organisé à Vălenii de Munte par le Musée National de la Littérature Roumaine de Bucarest. Participants: les représentants de la Bibliothèque Nationale de Roumanie, du Conseil National d'Étude des Archives de la *Securitate* (CNSAS), du Musée National Peleş, du Musée d'Histoire de Galați, du Complexe Muséologique «Bucovine», du Complexe Muséologique Bistrița-Năsăud, du Ministère de la Culture, de la Maison Mémoirelle «Nicolae Iorga», du Musée National d'Histoire de Roumanie, de l'Université de Bucarest, de la Direction Départementale de la Culture, des Cultes et du Patrimoine Culturel National de Prahova et du Musée National de la Littérature Roumaine de Bucarest.

Sujets mis à la table ronde: *Nouveaux techniques et matériaux utilisés dans la restauration des objets patrimoniaux; Modernisation de l'espace de l'exposition et les problèmes de la conservation du patrimoine; Croissance du nombre et la diversification des catégories de visiteurs; Identifier l'objet culturel en mesure de toucher le large public mais aussi les spécialistes; Le Musée – l'agent de l'éducation et du loisir.*

Les 40 ans de politique publique de la conservation et de la restauration du patrimoine culturel national (1975-2015) ont été marqués par nombre d'événements organisés à Bucarest et dans tout le pays: *Annuelle d'Art Religieux 2015 – la Chute, l'Élévation, la Survie – L'Art Sacré. Création et Restauration* – Bucarest, le Musée National du Village «Dimitrie Gusti», 9 avril – 7 mai; l'exposition *Restauration – un métier vocationnel par des images* – Bucarest, Bibliothèque Nationale, 23 avril – 30 juin; le symposium *40 décennies d'activité du Système National de Conservation et de Restauration du Patrimoine Culturel* – Cluj-Napoca, le Musée d'Ethnographie de la Transylvanie, 21-22 mai; le salon d'affiches *40 ans d'activité du Laboratoire Territorial de Conservation-Restauration* – Suceava, le Musée des Sciences de la Nature, 26 juin; *Quatre décennies d'implication institutionnelle dans la conservation et la restauration du patrimoine national* – Jassy [Iași], le Musée de l'Union, 9-10 juillet; l'exposition *Magie de la Restauration – 40 ans de restauration scientifique* – Sibiu, La Maison Bleu – le Musée Brukenthal, 11 août – 30 septembre; le Salon National *Restauration du patrimoine – identité culturelle, 1975-2015* – Craiova, le Musée d'Oltenia, 27-29 octobre; *PRIMUM NON NOCERE – Restauration du patrimoine face à face à ses «âges»*. *La Conférence Nationale de Conservation-Restauration «Doina Darvaș»* – Bucarest, le Musée National du Village «Dimitrie Gusti», 3-5 novembre; la conférence *Patrimoine sauvé. Remémorations – Le Laboratoire Territorial de Restauration, Timișoara – 1975-2015* – Timișoara, le Musée National du Banat, 18 décembre 2015 – 18 février 2016.

Mots clés: conservation-restauration – histoire – le XXe siècle; Laboratoires de Restauration et Conservation Territoriaux, patrimoine culturel

Claudia Condruz. Restauration d'une couverture cuir cachée sous une autre

Au début de la restauration, l'exemplaire de *Penticostarion* des Collections Spéciales de la Bibliothèque Nationale (livre imprimé à Sibiu en 1841, dans la typographie de Gheorghie de Clozius où, pendant le XIXe siècle, ont parus plusieurs livres orthodoxes destinés aux Roumains de Transylvanie) présentait nombre des déformations mécaniques de la reliure, en majorité produites par une ancienne restauration empirique. La Commission a décidé la restauration intégrale du volume. Pendant la restauration, sous la couverture cuir on a découvert la couverture originelle, avec un encadrement floral doré et un médaillon aux saints. La couverture originelle a été intégrée dans la nouvelle, par la technique *timbre à sec* (le fragment de la couverture originelle étant appliqué en relief). En même temps, ont été reconstitués les fermoirs métalliques et les contreplats [les gardes de couleur]. *Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie; livre roumain ancien – le XIXe siècle – Penticostarion; détériorations mécaniques; restauration du corps d'ouvrage; restauration de la reliure*

Gabriela Rotaru. Restauration intégrale d'un livre roumain du XVIIe siècle

Un des exemplaires d'*Antologhion* des Collections Spéciales de la Bibliothèque Nationale – anthologie de textes liturgiques et de fêtes de l'année liturgique orthodoxe, imprimée en 1766 par Iordache Stoicovici à l'époque de Scarlat Grigorie Ghica, le prince régnant de Valachie, avec la bénédiction de Chir Neofitu, le Métropolitain d'Ungrovlahia – , présentait, au début de la restauration, des dégradations physiques, chimiques et biologiques: des manques du support en papier ; des pages écornées ; des taches de cire, d'eau et de moisissure ; des attaques biologiques ; des fermoirs métalliques fragmentaires, etc. Par la restauration, ont été réalisés de nouveaux contreplats [gardes de couleur] et une nouvelle reliure et ont été reconstitués les fermoirs.

Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie; livre roumain ancien – le XVIIIe siècle – Antologhion; détériorations physiques; détériorations chimiques, attaques biologiques; restauration du corps d'ouvrage; restauration de la reliure

Marinela Lixandru. Restauration d'un exemplaire démonté – le Molitvelnic imprimé en 1741

Au début de la restauration, l'un de trois exemplaires de l'*Evhologhion*, *adecă Molitve[l]nic* [livre de prières] se trouvant dans les Collections Spéciales de la Bibliothèque Nationale, imprimé à Bucarest en 1741, à l'époque du prince régnant Ioan Mihai Racoviță, avec la bénédiction de Chir Neofitu, Métropolite l'Ungrovlahia, présentait nombre de dégradations physiques, chimiques et biologiques au niveau du corps d'ouvrage mais aussi de la reliure. Antérieurement, l'exemplaire a subi la restauration en utilisant des méthodes invasives. La Commission a décidé la restauration du volume en son intégralité. Ont été utilisées les techniques originales en ce qui concerne la couture des feuilles et la reconstitution de la tranche-file. Les plats ont été consolidés; le contreplat [le garde de couleur] postérieur et le dos du volume ont été superposés sur les nouveaux. *Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie; livre ancien roumain – le XVIIIe siècle – Evhologhion (Molitvelnic); détériorations physiques; détériorations chimiques, attaques biologiques; restauration du corps d'ouvrage; restauration de la reliure*

Valentina Albei. Restauration intégrale du livre Cazania imprimé en 1781

L'un de quatre exemplaires de *Cazania* [livre de prêches] imprimé en 1781 à Râmnic par l'hiéromoine Climent et par le typographe Constantin, appartenant à la Bibliothèque Nationale, présentait, au début de la restauration, plusieurs dégradations physiques et chimiques en ce qui concerne le corps d'ouvrage mais aussi la reliure. La Commission a décidé la restauration intégrale du livre, les étapes principales étant: le nettoyage; la restauration des feuilles; la reconstitution de la couture et de la reliure. À cause de la complexité et de la difficulté des interventions, surtout au niveau du corps d'ouvrage, la restauration du volume – réalisée au Centre National de Pathologie et de Restauration des Documents de la Bibliothèque Nationale – a fait partie de l'examen d'attestation en restauration du corps d'ouvrage passé par l'auteur. *Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie – Centre National de Pathologie et de Restauration des Documents; livre ancien roumain – le XVIIIe siècle – Cazania; détériorations physiques; détériorations chimiques, détériorations mécaniques; restauration du corps d'ouvrage; restauration de la reliure*

Lucian Dogan, Cornel Stegaru. Documentation technique et scientifique concernant la restauration d'un «Octoèque» slavon

Le volume restauré (*Dossier de restauration FTOUB no 8/2012*) représente un *Octoih (Osmoglasnic)* [Octoèque] des collections de la Bibliothèque du Saint Synode de Bucarest, manuscrit de XVIIe siècle, le plus probablement de rédaction russe, de petit format, en onciales et demi-onciales, à l'encre noire et rouge, avec des frontispices polychromes stylisés en manière (en tradition) byzantine. À cause de plusieurs dégradations physiques, mécaniques, chimiques et biologiques, on a décidé la restauration intégrale du volume. Traitements et opérations: nettoyage des feuilles et du plat supérieure; intégrations et consolidations du support papier; reconstitution du plat antérieur et des fermoirs; reconstitution du corps d'ouvrages; reconstitution et ornementation de la reliure en utilisant la technique *timbre sec*. Les interventions ont stoppé le processus de dégradation physique et chimique et ont rendu l'esthétique du manuscrit.

Mots clés: Bibliothèque du Saint Synode; manuscrit slavon – le XVIIe siècle – Octoih [Octoèque]; détériorations physiques; détériorations chimiques, détériorations mécaniques; attaques biologiques; restauration du corps d'ouvrage; restauration de la reliure

Gloria Iordăchescu. Restauration d'un Molitvelnic imprimé à Buzău en 1747

En 2012, au Laboratoire de Pathologie et de Restauration du Livre de la Bibliothèque Centrale Universitaire «Carol Ier» de Bucarest a été restauré le livre *Ευχολογιον (Evhologhion) adecă Molitven[l]ic* [livre de prières] imprimé à Buzău en 1747 par les dépenses d'évêque Methodie. Les cahiers présentaient de traces de coupage; la reliure était réalisée par des méthodes empiriques; le volume était dépourvu de la page de titre, de premiers cahiers, des contreplats [des gardes de couleur] et des tranche-files. Le corps d'ouvrage avait les feuilles fragilisées et présentait des détériorations chimiques, mécaniques et biologiques. Opérations: démontage de la reliure; nettoyage des feuilles; consolidation des surfaces fragiles; restauration de la reliure.

Mots clés: Bibliothèque Centrale Universitaire «Carol Ier» de Bucarest – Laboratoire de Pathologie et de Restauration de Livre; livre ancien roumain – le XVIIIe siècle – Evhologhion (Molitvelnic); détériorations physiques; détériorations chimiques; détériorations mécaniques; attaques biologiques; restauration du corps d'ouvrage; restauration de la reliure

Consuela Cioboteanu, Leonard Fulău. Restauration d'un Orologhion grec

Au début du processus de la restauration, l'exemplaire d'un *Orologhion* [Bréviaire – liturgie des Heures] se trouvant dans les collections du Musée National de la Littérature Roumaine de Bucarest (texte en néogrec; encre noire et rouge; frontispices et miniatures; papier mâché; reliure cuir avec des ornements géométriques) présentait des multiples

détériorations physiques, chimiques, biologiques et mécaniques. Sur les contreplats [les gardes de couleur] se trouvaient des annotations en grec indiquant la circulation du livre. La Commission a décidé la restauration intégrale du volume. Opérations: nettoyage ; désacidification ; consolidation et reconstitution de la couture, de la tranchefile et de la couverture. Le livre a été exposé au *Salon National de Restauration de Craiova* – l'édition 2014.

Mots clés: Musée National de la Littérature Roumaine de Bucarest; livre ancien roumain – Orologhion; détériorations physiques; détériorations chimiques; détériorations mécaniques; attaques biologiques; restauration du corps d'ouvrage; restauration de la reliure; Salon National de Restauration de Craiova

Ovidiu Moș. Molitve[I]nic (Buzău, 1747). Réflexions historiques sur un exemplaire se trouvant dans les collections de la Bibliothèque Nationale de Roumanie

Livre important dans l'Église Orthodoxe, le *Molitvelnic* [livre de prières] a circulé fréquemment dans les pays roumains, en version manuscrite ou imprimée, la plus ancienne édition imprimée datant de 1545. Les premières éditions en roumain ont été imprimées simultanément dans les trois pays roumains: à Jassy [Iași] (en Moldavie) en 1681, à Alba-Iulia (en Transylvanie) en 1689 et à Buzău (en Valachie) en 1699. L'un des deux exemplaires de *Molitvelnic* imprimé à Buzău en 1747 par l'évêque Metodie, à l'époque du prince régnant Constantin Mavrocordat, se trouvant dans les Collections Spéciales de la Bibliothèque Nationale, a été acheté dans les années '80 par l'antiquaire. Conformément aux annotations manuscrites, pendant les XIXe-XXe siècles, l'exemplaire est passé par quelques églises rurales de la région Buzău. Les pages d'un diptyque en roumain en alphabète cyrillique ont été utilisées pour les contreplats [les gardes de couleur]; les décorations de la couverture sont caractéristiques à la première moitié du XIXe siècle.

Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie; livre ancien roumain – le XVIIIe siècle – Molitvelnic; annotations manuscrites; reliure – le XIXe siècle

Elena Cojuhari. Documents historiques roumains des XIVe-XIXe siècles dans les collections de la Bibliothèque Nationale de Roumanie

Dans les Collections Spéciales de la Bibliothèque Nationale (l'Archive Historique) se trouvent 1868 documents juridiques de Moldavie et de Valachie (titres de propriété, actes de vente/ d'acquisition, de donation, etc.) des XVe-XIXe siècles comprenant des informations politiques, linguistiques, culturelles, sociales, économiques, signés par ou concernant les voïvodes/ les princes régnants, les boyards, les ecclésiastiques et les hauts dignitaires: les voïvodes (les princes régnants) Radu Șerban, Mihai Viteazul, Alexandru Ilieș, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, Constantin Șerban, les *stolnici* (rang de boyards) Iordache Bălăceanu et Știrbei, les frères Șerban et Constantin Cantacuzino, etc. Le fond comprend des documents originaux (en slavon et en roumain en caractères cyrilliques), mais aussi des copies et des versions roumaines des actes. Dans l'Archive Historique (le Fond Saint Georges) il y a aussi des photocopies des documents historiques roumains (en slavon et en latin) rédigés dans les années 1393-1499, se trouvant dans l'Archive Impériale Russe.

Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie; documents juridiques, archive historique – les XVe-XIXe siècles; histoire de la Roumanie – Moldavie, Valachie

Andreea Răsboiu. La littérature populaire à l'époque de l'imprimerie: bibliophilie roumaine dans les collections de la Bibliothèque Nationale de Roumanie

Dans les fonds de la Bibliothèque Nationale se trouvent une collection de *livres populaires* révélateurs en ce qui concerne les pratiques de lecture des XVIIIe-XIXe siècles: - *Alexandria* [Vie d'Alexandre le Grand] – un manuscrit de 1776 (en roumain avec alphabète cyrillique) copié et illustré par Vasile Dimitriovici; la plus ancienne édition imprimée (à Sibiu en 1794), etc.; - *Esopia* [Fables d'Ésope], livre étudié pendant la première moitié du XIXe siècle dans les académies princières de Bucarest et de Jassy – les éditions de Buda, 1812, Sibiu, 1816, 1831, Buzău, 1857, Bucarest, 1878, etc.; - *Viața lui Bertoldo și a lui Bertoldino feciorului lui* [Vie de Bertoldo et de son fils Bertoldino] – paru dans l'imprimerie de George de Clozius à Sibiu, en 1835, l'exemplaire provenant de la Bibliothèque «Ion I.C. Brătianu», etc.; - *Floarea darurilor* [Fleur de vertu – Fiore di virtù] – imprimé par Antim Ivireanul à Bucarest en 1688 (la reliure et le corps d'ouvrage présentent des dégradations physiques et mécaniques) et à Snagov en 1700, etc.; - *Pilde filosofești* [Exhortations philosophiques], traduction grec roumain par Antim Ivireanul (Târgoviște, 1713), etc.; - *Alfăvita sufletească* [Alphabète de l'âme] (Jassy, 1755; Sibiu, 1803); - *Oglinda omului celui din lăuntru* [Miroir de l'homme profond] (Monastère Neamț, 1833 ; gravures réalisées par l'hiéromoine Nazarie) – l'exemplaire a besoin de restauration, surtout sur la reliure (dégradations physiques-chimiques, attaques biologiques), etc.

Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie; livre ancien roumain – les XVIIIe-XIXe siècles; littérature populaire; histoire de la lecture – les XVIIIe-XIXe siècles; détériorations physiques; détériorations chimiques; détériorations mécaniques; attaques biologiques

Carmen Vicol. Correspondance du métropolite Bartolomeu Anania dans les Collections Spéciales de la Bibliothèque Nationale de Roumanie

Dans le Cabinet de Manuscrits de la Bibliothèque Nationale se trouvent 15 lettres et cartes postales envoyées dans les années 1966-1976 par Bartolomeu (Valeriu) Anania (1921-2011) – importante personnalité de l’Eglise Orthodoxe Roumaine (à partir de 1993 il a été archi-évêque de Vad, Feleac et Cluj ; à partir de 2006 – métropolite de Cluj, Alba, Crișana et Maramureș) – au critique littéraire Mihai Gafița, pendant sa mission à l’Archi-évêque orthodoxe roumaine de Detroit. Les pièces de correspondance ont été envoyées de Hollywood, Honolulu, Hawaii, Detroit et Los Angeles. Pendant les années 1952-1958 et 1964-1965, il a été directeur de la Bibliothèque de la Patriarchie, s’occupant de l’organisation et du développement des collections. Membre de l’association *isihaste* [hesychasmos] «Rugul aprins al Maicii Domnului» [Mère de Dieu du buisson ardent], aux côtés d’autres importants ecclésiastiques et intellectuels roumains tels que Dumitru Stăniloae, Vasile Voiculescu, Mircea Vulcănescu, Alexandru Mironescu, Arsenie Papacioc, Barbu Slătineanu, Sofian Boghiu, etc., Valeriu Anania a été détenu politique dans les années 1958-1964.

Mots clés: Bibliothèque Nationale de Roumanie; manuscrits, correspondance – le XXe siècle; histoire de l’Eglise Orthodoxe Roumaine – personnalités – Bartolomeu (Valeriu) Anania (1921-2011)

Alexandru Știrban. Conserver et mettre en valeur les Documents de l’Union de 1er Décembre 1918

Dans les collections du Musée National d’Alba Iulia se trouvent les Documents de l’Union Nationale, classifiés dans la catégorie *Trésor* (approximativement 6000 documents originaux concernant la Grande Union Nationale accomplie le 1er Décembre 1918 à Alba Iulia, réunis en six volumes ayant la reliure cuir). En mai 1929, le Cabinet du Premier ministre Iuiu Maniu a fait don ces documents recueillis par l’Association ASTRA de Sibiu, à l’occasion des Fêtes de l’Union organisées à Alba Iulia une décennie après la constitution de la *Grande Roumanie*. Bénéficiant du support financier de la part de l’Administration du Fond Culturel National (AFCN) et ayant comme l’objectif la préservation dans de bonnes conditions et les solutions de mettre en valeur les *Documents de l’Union*, le projet du Centre National de Conservation et de Restauration du Livre Ancien du Musée National de l’Union d’Alba Iulia a compris les étapes suivantes: identifier l’espace d’exposition; conservation (description morphologique et description de l’état de conservation des volumes); photo-documentation (numérisation des six volumes); promouvoir l’exposition; concevoir et organiser l’exposition «*Documents de la Grande Union plus proches de nous*».

Mots clés: Musée National de l’Union d’Alba Iulia; histoire de la Roumanie – Grande Union de 1918; manuscrits, archive historique – XXe siècle; conservation-restauration; patrimoine cultural – promouvoir

«À mon avis, en recevant «l’appel» de la part de cette profession si belle, les jeunes doivent lui répondre comme à un grand amour: se dévouer sans condition» – interview accordée par M. Aurelian Popescu, chef du Département Restauration et Préservation des Publications, Bibliothèque Centrale Universitaire «Carol Ier» de Bucarest

En Roumanie, malgré l’essor de l’importance accordée à la préservation du patrimoine documentaire, le nombre de conservateurs et de restaurateurs qualifiés reste modeste, plusieurs bibliothèques n’ayant pas des emplois spécialisés. Par rapport aux musées et aux archives, les bibliothèques détiennent un fond documentaire soumis à l’usure physique ; par conséquent, elles doivent déployer des activités de conservation préventive. Face aux grandes bibliothèques européennes, les bibliothèques roumaines ne s’engagent pas à la recherche fondamentale ou appliquée (la conservation de prévention ou la conservation curative).

Diplômé de la Faculté de Biologie (1988), Aurelian Popescu est docteur ès lettres avec la thèse *Préservation et conservation du patrimoine national: concepts et pratiques* (2009). À partir de 1990, il travaille à la Bibliothèque Centrale Universitaire «Carol Ier», chargé de l’organisation d’un Laboratoire de Pathologie et de Restauration des Livres (en fonctionne à partir de 1997). Il a publié des articles dans les revues *Studii de biblioteconomie și știința informării* [Études de bibliothéconomie et de science de l’information], *Sănătatea cărților* [Santé des livres], *Biblioteca: revistă de bibliologie și știința informării* [Bibliothèque: revue de bibliologie et de science de l’information], *Buletinul ABIR* [Bulletin ABIR – Association des Bibliothécaires d’Etablissements d’Enseignement de Roumanie], *Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții* [Revue Roumaine de Conservation et de Restauration du Livre] et il a rédigé le chapitre dédié à la conservation des documents, dans l’ouvrage *Tratat de biblioteconomie* [Traité de bibliothéconomie] (vol. 2, 2014).

Mots clés: conservation-restauration – personnalités – le XXe siècle – Aurelian Popescu; interview; Bibliothèque Centrale Universitaire «Carol Ier» de Bucarest – Laboratoire de Pathologie et de Restauration du Livre

40 ANI DE RESTAURARE ÎN ROMÂNIA

Eugenia Oprescu, conservator

e-mail: jeni.oprescu@yahoo.com

Leonard Fulău, expert-restaurator

e-mail: sindicatmnlr@yahoo.com

Muzeul Național al Literaturii Române, București

2015 a marcat împlinirea a 40 de ani de la înființarea Laboratoarelor Zonale de Restaurare și Conservare, ca urmare a Legii nr. 63 din 30 octombrie 1974. Activitatea desfășurată de-a lungul timpului în toate aceste laboratoare, și nu numai, s-a concretizat în zeci de mii de obiecte salvate de la distrugere. Evenimentul a fost sărbătorit, așa cum se cuvine, la: Cluj-Napoca (21-25.05.2015), *40 de ani de funcționare a „Sistemului Românesc de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural”*; Suceava (26-27.06.2015), Simpozion, Salon de postere: *40 de ani de activitate a Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare*; Oradea (12.08.2015), Salon de postere: *Retrospective (III). Restaurare în România. Jubileu – 40*; Sibiu (11.08-30.09.2015), *Magia Restaurării – 40 de ani de restaurare științifică*; Craiova (27-29 octombrie 2015), *Restaurarea patrimoniului – Identitate culturală 1975-2015*; Alba Iulia (19.11-20.11.2015), Simpozionul Patru Decenii de Conservare și Restaurarea Patrimoniului Cultural Național; Timișoara (18.12.2015-18.02.2016), *Expoziția Laboratorului Zonal de Restaurare Timișoara 1975-2015; Patrimoniul Salvat. Aducerea Aminte.*

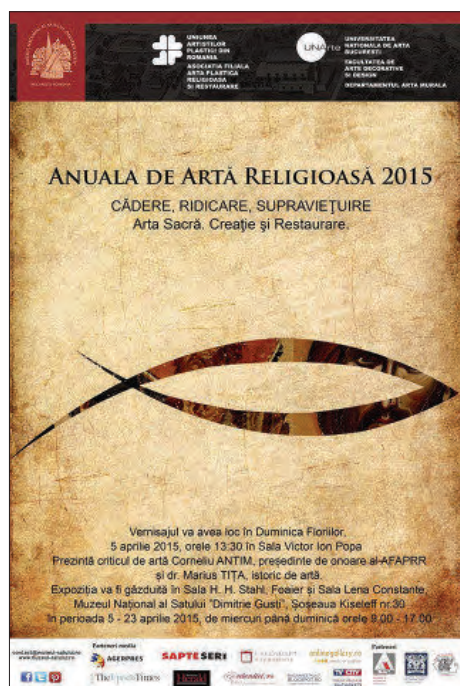
Deși fără un sediu permanent din anul 2014, Muzeul Național al Literaturii Române din București, în parteneriat cu Laboratorul de Conservare-Restaurare Ionescu

Constantin Ștefan, a reușit să celebreze acest eveniment prin organizarea unei Mese Rotunde la Centrul Cultural din Vălenii de Munte, în perioada 29-31 mai 2015. Au fost invitați specialiști în cercetarea, conservarea și restaurarea patrimoniului cultural din următoarele instituții: Muzeul Național al Literaturii Române, Biblioteca Națională a României, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Muzeul Național Peleş, Muzeul de Istorie Galați, Complexul Muzeal Bucovina, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Ministerul Culturii, Casa memorială Nicolae Iorga, Muzeul Național de Istorie a României, Universitatea București, Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Prahova.

Discuțiile purtate la această masă rotundă au avut ca subiect: noi tehnici și materiale folosite în restaurarea obiectelor de patrimoniu; modernizarea spațiului expozițional și a elementelor de conservare a patrimoniului (vitrine, diferite tipuri de suporturi); creșterea și diversificarea categoriilor de vizitatori; conceperea unui obiectiv cultural atât pentru publicul larg, cât și pentru cel specializat; muzeul – factor educațional și de recreere. Au fost efectuate vizite la Casa Memorială „Nicolae Iorga” și la Muzeul „Natura Văii Teleajenului” și s-au acordat diplome de participare.

„Anuala de Artă Religioasă 2015 – Cădere, Ridicare, Supraviețuire – Artă Sacră. Creație și Restaurare” – București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 9 aprilie – 7 mai 2015

În perioada 9 aprilie – 7 mai 2015, la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” a fost deschis Salonul creatorilor de artă sacră și al restauratorilor din România – *Anuala de Artă Religioasă 2015 – Cădere, Ridicare, Supraviețuire – Artă Sacră. Creație și Restaurare*, în colaborare cu Asociația Filială Artă Plastică Religioasă și Restaurare a Uniunii Artiștilor Plastici din România, Universitatea Națională de Arte – Catedra de Artă Murală, Liceul de Artă „Nicolae Tonitza”, Liceul de Artă „Dimitrie Paciurea” și Fundația pentru Dezvoltare Locală și Regională.

La vernisaj au participat criticul de artă dr. Marius Țița – Radio România Internațional, istoricul și teologul Florin Șerbănescu – consilier patriarhal, istoricul de artă Lia Cosma de la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”.

Au fost expuse lucrări ale artiștilor plastici din întreaga țară, planșe cu șantiere de restaurare, intervenții de conservare-restaurare și pictură din România, Republica Moldova, Serbia și Armenia.

Expoziția „Restaurarea – o meserie vocațională reflectată în imagini” – București, Biblioteca Națională a României, 23 aprilie – 30 iunie 2015

În perioada 23 aprilie – 30 iunie 2015, la Biblioteca Națională a României a fost deschisă expoziția *Restaurarea – o meserie vocațională reflectată în imagini*, organizată de Centrul Național de Patologie și Restaurare a Documentelor.

Expoziția a prezentat peste 30 de fotografii ale documentelor recent restaurate în cadrul Centrului.

La vernisaj a participat și Virgil Nițulescu, Director al Muzeului Țăranului Român din București.

Oana Păcurariu, șeful Centrului Național de Patologie și Restaurare a Documentelor: *„Încă din timpurile străvechi, omul a simțit nevoia să-și exprime gândurile și stările sufletești în mod plastic, prin desene, picturi, semne grafice (pictograme), prin scrieri. Toate aceste moduri de exprimare artistică sau grafică au fost materializate, de-a lungul vremurilor, pe tot felul de suporturi: piatră (pereții peșterilor din Lescaux), tăblițe de lut (nears și ars), papirus, frunze de palmier, scoarță de copac, pergament și hârtie. Majoritatea acestor materiale suport de scriere sunt de natură organică, au o structură complexă, sunt degradabile în timp: își modifică aspectul, culoarea, consistența, se usucă, se fragilizează, crapă, se fărâmițează, astfel că, în final, documentul este distrus.*

Dacă nu se intervine la timp cu proceduri de conservare și de restaurare, documentele vechi devin irecuperabile, putându-se pierde astfel valori artistice unice, mărturii inestimabile din trecutul omenirii.

Pentru a prelungi durata de viață a documentelor de patrimoniu și nu numai, se impune să acționăm în două direcții: conservarea preventivă – asigurarea unui microclimat corespunzător și conservarea curativă – restaurarea documentelor deteriorate, scopul principal fiind redarea funcționalității, precum și prelungirea vieții documentelor”.

Simpozionul „40 decenii de funcționare a Sistemului Românesc de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural” – Cluj-Napoca, Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 21-22 mai 2015

În perioada 21-22 mai 2015, la Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca s-a desfășurat cea de-a treia ediție a Salonului de Restaurare și Conservare cu tema *Patru decenii de funcționare a Sistemului Românesc de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural Național*. Specialiștii din toată țara au fost invitați să prezinte, sub formă de postere, lucrările de conservare-restaurare realizate, provocările întâlnite în această activitate laborioasă, materialele, metodele de lucru și rezultatele.

Evenimentul a fost realizat în parteneriat cu Universitatea de Artă și Design din Cluj-Napoca, sub patronajul Comitetului Național Român ICOM (International Council of Museums).

Desfășurat la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” și la Facultatea de Studii Europene, simpozionul *Patru decenii de funcționare a Sistemului Românesc de Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural Național* a reunit specialiști de la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, Muzeul Olteniei din Craiova, Muzeul Bucovinei din Suceava, Muzeul Național de Artă al României, Asociația Conservatorilor și Restauratorilor din România, Muzeul Național Brukenthal din Sibiu, Muzeul Național „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei și Universitatea de Artă și Design din Cluj-Napoca, Facultatea de Arte Vizuale și Design din Iași.

Salonul de postere „40 de ani de activitate a Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare” – Suceava, Muzeul de Științe ale Naturii, 26 iunie 2015

Împlinirea a 40 de ani de existență a Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare din cadrul Muzeului Bucovinei a fost marcată, în 26 iunie 2015, la Muzeul de Științe ale Naturii din Suceava, prin vernisarea unei expoziții de postere care a prezentat cele mai importante piese de patrimoniu restaurate în perioada 1975-2015 și prin acordarea unor diplome pentru activitatea meritorie în domeniu.

Structurat pe tehnici de restaurare și de investigare, salonul de postere *40 de ani de activitate a Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare* a reunit cele mai importante piese de patrimoniu restaurate în perioada 1975-2015 de restauratorii suceveni, alături de realizări în domeniu ale unor laboratoare de restaurare din Iași, București, Sibiu, Craiova, Cluj și Bistrița-Năsăud.

Cu ocazia evenimentului, Olimpia Mureșan, Președintele Asociației Restauratorilor și Conservatorilor din România, instituție coorganizatoare, a înmănat restauratorilor din județul Suceava, dar și din alte zone ale țării, diplome de merit pentru activitatea depusă în domeniul restaurării patrimoniului istoric românesc.

Salonul de postere a fost itinerat apoi, în decursul anului 2015, la Alba Iulia, Oradea, Vălenii de Munte, Sinaia, Sibiu și București.

Eugenia Sidoriuc, muzeograf: „Înființarea Laboratorului Zonal de Conservare-Restaurare de la Suceava nu a fost întâmplătoare, mai ales că în Bucovina există un volum foarte mare de obiecte care au așteptat sau așteaptă să fie restaurate și care au fost obținute din șantierele arheologice care au funcționat aici, dar și din multe mănăstiri și biserici medievale înzestrate cu un patrimoniu deosebit”.

„Patru decenii de implicare instituțională în conservarea și restaurarea patrimoniului național” – Iași, Muzeul Unirii, 9-10 iulie 2015

În perioada 10-9 iulie 2015, la Muzeul Unirii din Iași a avut loc evenimentul *Patru decenii de implicare instituțională în conservarea și restaurarea patrimoniului național*, organizat de Complexul Muzeal Național „Moldova”, la împlinirea a 40 de ani de la fondarea Laboratorului Zonal de Restaurare și Conservare.

Evenimentul a inclus expoziții tematice și masa rotundă cu tema *Conservarea Patrimoniului și interdisciplinaritatea în domeniu: de la teorie la practică*, la care au participat specialiști în cercetarea și restaurarea-conservarea patrimoniului cultural național de la: Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Național al Literaturii Române din București, Muzeul Secuiesc al Ciucului din Miercurea Ciuc, Muzeul Bucovinei din Suceava, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Optoelectronică – INOE 2000 din București, Muzeul Național Brukenthal din Sibiu, Institutul Național de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” din Măgurele, Muzeul Banatului și Muzeul de Artă din Timișoara, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Textile și Pielărie din București, Muzeul Olteniei din Craiova, Muzeul Județean din Botoșani, Mănăstirea Putna, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” din Tulcea, Centrul Mitropolitan de Cercetări TABOR, Universitatea de Arte „George Enescu”, Centrul de Conservare și Restaurare a Patrimoniului de Artă Creștină RESURRECTIO și Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dimitrie Stăniloae” din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

La sărbătorirea a 40 de ani de la înființarea Laboratorului Zonal de Restaurare și Conservare a fost prezent, de asemenea, profesorul Dimitrie Vicovanu, fondatorul Laboratorului Zonal de Restaurare și Conservare din Iași. Stabilit de peste trei decenii la New York, Dimitrie Vicovanu este cunoscut în Statele Unite ale Americii drept „master of time”, bogătașii americani aducându-i, spre restaurare, ceasuri de zeci de mii de euro, pe care nimeni altcineva nu le mai poate „trezi din amorțeală”.

„Magia Restaurării – 40 de ani de restaurare științifică” – Sibiu, Casa Albastră, 11 august – 30 septembrie 2015

În perioada 11 august – 30 septembrie 2015, la Casa Albastră din Sibiu a fost deschisă expoziția *Magia Restaurării – 40 de ani de restaurare științifică*, realizată de colectivul Laboratorului de Restaurare-Conservare al Muzeului Național Brukenthal, în colaborare cu Direcția Județeană pentru Cultură din Sibiu.

Expoziția a reunit piese din patrimoniul Muzeului Național Brukenthal: picturi (Jeremias van Winghe, Paulus de Vos, Michael Willmann etc.), carte veche, grafică, arme albe și de foc, obiecte din argint sau argintate, vase ceramice neolitice și dacice, piese de mobilier, accentul căzând nu atât pe valoarea pieselor expuse, cât pe modul în care ele ilustrează complexitatea muncii de restaurare. Pentru fiecare exponat, au fost prezentate fotografii de dinainte, din timpul și de după restaurare, operațiile efectuate, precum și numele restauratorului.

Dr. Dorin Barbu, curator: „*Specificitatea activității de restaurare, care din păcate este foarte puțin cunoscută, presupune un efort complex, de echipă, al unor oameni obișnuiți să lucreze în anonim, pentru ca semenii și urmașii lor să se poată bucura de mărturiile istoriei. Toate acestea au făcut să se vorbească despre restaurare ca despre profesia care îngemănează știința și arta. Orice expoziție de restaurare este o oportunitate extraordinară de dezvăluire a osmozei dintre știința restaurării și arta restaurării. Știința restaurării ne permite legătura bazată pe cunoaștere dintre trecutul, prezentul și viitorul pieselor de patrimoniu, dar arta restaurării poate da realității magia visului și poate da visului savoarea realității*”.

„Restaurarea patrimoniului – Identitate culturală, 1975-2015” – Craiova, Muzeul Olteniei, 27-29 octombrie 2015

În perioada 27-29 octombrie 2015, Laboratorul de Restaurare și Conservare al Muzeului Olteniei din Craiova a organizat, în parteneriat cu Rețeaua Națională a Muzeelor din România (RNMR) și Comitetul Național Român al ICOM (The International Council of Museum), colocviul *Restaurarea patrimoniului – Identitate culturală, 1975-2015*, dedicat împlinirii a 40 de ani de activitate neîntreruptă a structurilor locale și a laboratoarelor zonale înființate în 1975, prin Legea nr. 63/30 octombrie 1974.

La eveniment au participat peste 100 de specialiști din țară și străinătate, *„interesați în promovarea unor modele eficiente de parteneriat în scopul valorificării superioare a rezultatelor cercetărilor specifice, dobândirii de noi competențe și abilități profesionale”*.

Cu acest prilej, au fost deschise expozițiile *Tandrețea porțelanului, „Atitudini și Salonul Național de Restaurare*, care au reunit peste 200 de obiecte de patrimoniu din Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, Muzeul Național Peleş, Uniunea Artiștilor Plastici – Filiala Sibiu, Muzeul Olteniei din Craiova, Muzeul de Artă din Craiova, Filiala Academiei Române din Craiova, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” din Craiova, Muzeul Național Cotroceni etc.

În cadrul conferinței *Proiecte internaționale de restaurare și conservare*, invitații din străinătate au făcut prezentări privind noile aparaturi și tehnologii de performanță în domeniul restaurării și conservării. Masa rotundă *Institutul de Restaurare din Valencia – 10 ani de la înființare / Laboratorul de Restaurare și Conservare al Muzeului Olteniei Craiova – 40 de ani de la înființare* a prezentat, „în oglindă”, portretele și realizările celor două instituții. Muzeul Olteniei a oferit, ca la fiecare ediție, premii în semn de recunoaștere a competențelor și abilităților profesionale ale participanților, piesele de patrimoniu expuse fiind jurizate de specialiști consacrați în domeniu.

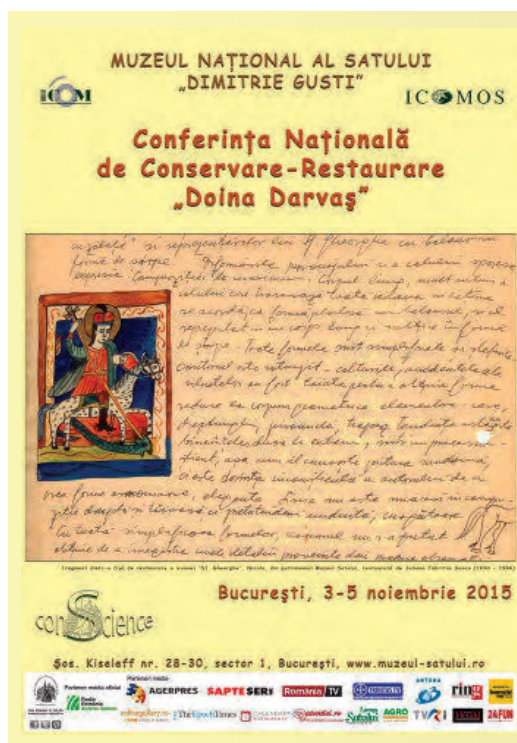
În cele două secții ale Laboratorului de Restaurare și Conservare din cadrul Muzeului Olteniei din Craiova – Investigatii fizico-chimice și Restaurare ceramică-sticlă-porțelan, metale, textile, carte veche și documente – își desfășoară activitatea 14 specialiști, dintre care 12 sunt experți acreditați în restaurare. Calitatea și eficiența activității desfășurate de Laborator sunt demonstrate de miile de obiecte de patrimoniu cultural național, din instituții muzeale, religioase și culturale salvate de la distrugere: Muzeul Olteniei și Muzeul de Artă din Craiova, Filiala Academiei Române din Craiova, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” din Craiova, Muzeul Național Cotroceni, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie și Muzeul de Etnografie din Brașov, Muzeul Județean de Artă și Istorie din Gorj, Muzeul Orășenesc din Corabia, Muzeul de Istorie și Arheologie din Prahova, Muzeul de Istorie din Miercurea-Ciuc, muzeele sătești din Celaru, Padea, Cernătești etc.

Țuțu Bărbulescu, șeful Laboratorului de Restaurare-Conservare: *„Lucrez de aproape 42 de ani aici, m-am angajat cu un an înainte de a se înființa Laboratorul. Diferența între restaurarea-conservarea de atunci și cea de-acum este fantastică! Și este normal să fie așa. Acum 40 de ani, în sensul adevărat cred că nici nu se putea vorbi despre restaurare... Erau niște oameni cu o pregătire oarecare, care se numeau restauratori, dar erau mai mult un soi de meșteșugari. Poate nu convine unora, dar să știți că înființarea Laboratoarelor, în 1975, a fost un mare beneficiu și o politică culturală specială a unui sistem nu tocmai în regulă din alte puncte de vedere. Eu am atras atenția cu prilejul multor întâlniri că acum nu se mai face niciun Laborator de Restaurare în țară, dimptrivă, se desființează!”*.

„PRIMUM NON NOCERE – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia”. Conferința Națională de Conservare-Restaurare „Doina Darvaș” – București, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, 3-5 noiembrie 2015

În perioada 5-3 noiembrie 2015, la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” s-a desfășurat cea de-a IX-a ediție a Conferinței naționale de conservare-restaurare „Doina Darvaș” (CONScience 2015), cu tema *PRIMUM NON NOCERE – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia*, structurată în trei secțiuni: *Cercetarea patrimoniului în vederea conservării și restaurării; Conservarea, depozitarea și expunerea patrimoniului mobil; Conservarea, restaurarea și punerea în valoare a patrimoniului imobil*.

Evenimentul a inclus, ca în fiecare an, o masă rotundă privind problemele întâmpinate de specialiștii în activitatea de conservare-restaurare și căile de soluționare a acestora, precum și trei expoziții: *Restaurare și Artă – Expoziție de obiecte conservate și restaurate la Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, Restaurare și artă religioasă*, organizată de Asociația Filială Artă Plastică Religioasă și Restaurare a Uniunii Artiștilor Plastici din România, și *Relevee și restaurare*, organizată în colaborare cu Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București.

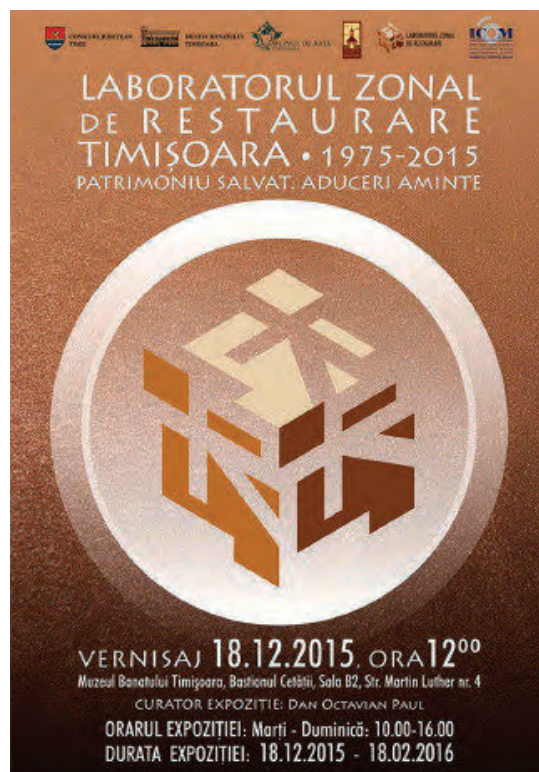

„Patrimoniul salvat. Aduceri aminte – Laboratorul zonal de restaurare, Timișoara – 1975-2015” – Timișoara, Muzeul Banatului, 18 decembrie 2015 – 18 februarie 2016

În perioada 18 decembrie 2015 – 18 februarie 2016, la Muzeul Banatului din Timișoara a fost deschisă expoziția *Patrimoniul salvat. Aduceri aminte – Laboratorul zonal de restaurare, Timișoara – 1975-2015*, dedicată împlinirii a 40 de ani de la înființarea Laboratorului Zonal de Restaurare.

În expoziția care aduce omagiu restauratorilor și conservatorilor care au salvat, de-a lungul timpului, zeci de mii de obiecte din patrimoniul cultural național au putut fi văzute piese din colecțiile Muzeului Banatului, ale Muzeului Satului și Muzeului de Artă din Timișoara: obiecte arheologice din toate epocile, carte veche, obiecte din lemn și metal descoperite în urma săpăturilor arheologice efectuate recent în centrul vechi al Timișoarei, obiecte din piatră, arme, obiecte etnografice, pictură etc.

Dan Octavian Paul, șeful Laboratorului Zonal de Restaurare din Timișoara și curatorul expoziției: *„Această expoziție reprezintă, de fapt, pe de-o parte, prezentul și trecutul, dar, printr-unul din posterele prezente aici, viitorul, prin ideea, deocamdată, a aceluia centru regional pentru conservarea, restaurarea și cercetarea sistemică a patrimoniului cultural, la Timișoara. Am spus că acest laborator zonal poate constitui nucleul aceluia viitor centru, așa cum, în alte zone ale țării, respectiv la Craiova, la Sibiu, la Suceava, interesul pentru patrimoniul cultural s-a manifestat și prin înființarea și construirea unor instituții noi față de muzee. Sper că atât puterea locală, politică, administrativă, cât și toată capacitatea intelectuală a Banatului nostru va fi pusă în slujba înființării unui asemenea centru. Banatul are un patrimoniu extrem de valoros, multiculturalitatea este bine cunoscută, iar prin conservare și restaurare acest patrimoniu trebuie pus la nivelul unor ambiții superioare”.*

(L.C.)

Eveniment

Restaurarea unei învelitori din piele ascunse sub o legătură nouă

Claudia Condruz, expert restaurator carte veche
Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
București, Bulevardul Unirii, nr. 22, sector 3
e-mail: claudia.condruz@bibnat.ro

De-a lungul timpului, restauratorul se confruntă, în activitatea sa, cu numeroase cărți deteriorate provenind din cele mai diverse epoci. Majoritatea poartă urme lăsate de trecerea timpului care, în funcție de condițiile de microclimat, de păstrare și mânuire, pot fi superficiale sau profunde.

Frecvent primim în Laborator, spre restaurare, volume tipărite în secolele XVIII – XIX, care au legătura confecționată din piele și scoarțe din lemn sau din carton stratificat.

Problemele prezentate de aceste volume sunt, în linii mari, aceleași: deteriorări mecanice ale învelitorii de piele în zona colțurilor, marginalelor, articulațiilor și cotorului, precum și ale scoarțelor, soldate cu lipsuri de material, cu fragilizare, deformare și chiar detașare de corpul cărții, fapt ce conduce și la apariția unor deteriorări ale hârtiei tipărite și ale forțașurilor care amplifică degradarea.

Vom prezenta, în continuare, cazul unei lucrări – *PENTICOSTARION*, carte românească tipărită la Sibiu în anul 1841 – care face parte din lunga serie de lucrări religioase tipărite în Transilvania în secolul al XIX-lea, din inițiativa înalților ierarhi ortodocși de aici, lucrări care au văzut lumina tiparului spre susținerea cultului ortodox al bisericilor românești din eparhiile ardelene. Lucrarea este tipărită îngrijit în tipografia lui Gheorghie de Clozius, tipografie care a funcționat, în cea mai mare parte a secolului XIX, la Sibiu, și unde vor mai fi tipărite multe alte lucrări necesare clerului ortodox¹.

De altfel, tipografia lui Gheorghie de Clozius se încadrează, prin producțiile sale, în marele fenomen cultural reprezentat de tiparul sibian, cu lungă tradiție și cu poziție centrală în Transilvania secolului al XIX-lea, Sibiu fiind, în același timp, unul dintre centrele reprezentative ale activității cultural-politice a românilor transilvăneni².

Examinând volumul în momentul intrării acestuia în Laborator, am observat numeroase deteriorări de natură mecanică, în special în ceea ce privește legătura cărții.

Învelitoarea anterioară prezenta numeroase perforații și lacune, în special pe suprafața mai apropiată de tranșa frontală, precum și în zona colțurilor, efasarea grenului și fisuri de-a lungul articulației externe. Tot de-a lungul articulației externe era prezentă o bucată de pânză lipită pe scoarță, sub piele, aplicată în urma unei încercări anterioare de restaurare.

Învelitoarea posterioară era la fel de deteriorată ca învelitoarea anterioară, cu deosebirea că zonele lacunare se aflau în dreptul închizătorilor metalice și în zona colțurilor.

Cotorul exterior din piele nu se mai păstra.

Scoarțele erau deformate, cu lipsuri în zona colțurilor, și erau desprinse de corpul cărții.

Foto 1. Imaginea învelitorilor înainte de restaurare

1. *Bibliografia Românească Modernă* (1831-1918), vol. III (L-Q). București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 814.
2. Oros, Ioan. Circulația cărții românești în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX) și efectul de colportaj. În: *Transilvania*, nr. 2/2008, p. 21-34.

Cotorul interior era deformat (ușor concav), capetele nervurilor rupte, la fel și ața cu care s-a efectuat coaserea. Capitalbandul, atât cel superior, cât și cel inferior, lipsea.

Foto 2. *Imaginea cotorului interior înainte de restaurare*

Având în vedere starea precară de conservare în care se afla volumul, s-a optat pentru restaurarea integrală a acestuia, cu restaurarea blocului cărții, pentru refacerea cusăturii (respectând cusătura originală) și pentru păstrarea scoarțelor din lemn și a celorlalte părți componente ale tipăriturii.

După curățarea uscată a volumului, s-a trecut la desfacerea blocului cărții, la spălarea filelor prin imersie, la presarea și completarea zonelor lacunare din hârtie și apoi la curățarea surplusului de hârtie și la refacerea blocului cărții.

Coaserea volumului s-a făcut pe patru nervuri profilate, cusătura fiind discontinuă, efectuată cu ajutorul gherghefului. Pentru confecționarea nervurilor s-a folosit sfoară subțire de cânepă.

Capitalbandurile prezente la extremitățile cotorului interior s-au reconstituit în maniera celor originale, folosind pânză de in, sfoară din cânepă și ață din bumbac.

Foto 3. *Imaginea blocului cărții după efectuarea coaserii cu ajutorul gherghefului*

Odată cu trecerea la restaurarea învelitorii din piele, s-a descoperit, în urma analizării mai profunde a volumului, faptul că învelitoarea prezentă pe suprafața scoarțelor nu era cea originală. Pe suprafața scoarței anterioare, sub învelitoare, se afla lipită o altă învelitoare din piele. Aceasta este învelitoarea propriu-zisă a volumului. Pe suprafața ei erau prezente imprimări executate cu foiță de aur (un chenar cu motive florale și un medalion central cu sfinți); fiind lipită, a trebuit să fie curățată de resturile de adeziv de piele și apoi emoliată.

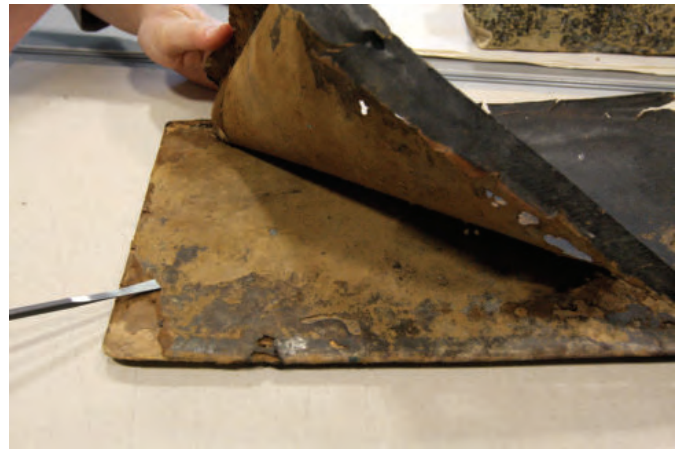

Foto 4. *Învelitoarea originală*

Foto 5. *Curățarea învelitorii originale*

Având în vedere acest fapt, tratamentul propus și avizat de Comisia de Restaurare a Bibliotecii Naționale a suferit o modificare în ceea ce privește etapa de restaurare a învelitorilor din piele. Aceasta a fost înlocuită cu restaurarea (curățarea și emolierea) învelitorii din piele descoperite și înglobarea acesteia în noua legătură, folosindu-ne de tehnica „timbru sec” sau „embosare” (aplicarea în relief a bucății rămase din învelitoarea din piele originală pe suprafața unei noi învelitori din piele confecționate în prealabil).

Foto 6. *Învelitoarea originală curățată*

Foto 7. Imaginea volumului după restaurare

Cărți despre conservare/restaurare publicate în ultimii ani:

- ▶ *Artă și conservare în actualitate: simpozionul Conservare-restaurare și arte aplicate* / Centrul de Cercetare CReART. Iași: Artes, 2010. 210 p. Antetitul: Universitatea de Arte „George Enescu” Iași. Facultatea de Arte Plastice, Decorative și Design.
- ▶ *Colocviul național de istorie, istoria artei decorative și conservare-restaurare: ed. a XIV-a și a XV-a, 2009-2010*. Vol. 1: *Elitele și rolul lor în societatea românească (secolele XVI-XX)*; Vol. 2: *Arta plastică și decorativă în colecțiile muzeale din România*. București: [s.n.], 2011.
- ▶ Frunză, Viorica. *Reședințe princiere din România din secolul al XIX-lea și începutul secolului XX: conservare și restaurare*. Iași: Palatul Culturii, 2011. 204 p.
- ▶ Iacobescu, Cristina Elena. *Etapela restaurării unei icoane: tempera pe lemn: icoana „Sfântului Arhanghel Mihail”*. Câmpulung-Muscel: Editura Larisa, 2014.
- ▶ *Icoană și timp: conservarea și restaurarea icoanelor din Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”: Memorialul Nicolae Bălcescu – Județul Vâlcea*. / coord. de proiect: prof. univ. dr. Doina Valeria Mihăilescu..., asist. univ. drd. Filip Adrian Petcu ; [pref.: Adriana Lucăciu]. Timișoara: Brumar, 2012. 48 p. Antetitul: Universitatea de Vest din Timișoara. Facultatea de Arte și Design. Specializarea conservare-restaurare.
- ▶ Ionescu, Alina Geanina. *Icoane pe lemn, icoane pe sticlă: cercetare – restaurare – valorificare*. Sibiu: Astra Museum, 2014.
- ▶ Nica-Badea, Delia. *Elemente de chimia conservării, restaurării operelor de artă: [curs]*. Târgu Jiu: Academica Brâncuși, 2009. 164 p. graf., il., schem., tab.
- ▶ Pomponiu, Aurica. *Libertate și limite în cadrul restaurării textilelor de artă*. Filipeștii de Târg: Antet XX Press, 2007. 96 p., [30] p. pl.
- ▶ Popescu, Iuliana. *Istoricul constituirii colecției de icoane a Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” București: metodologia conservării și restaurării icoanelor pe lemn și pe sticlă*. Târgoviște: Bibliotheca, 2013. 335 p. (Historia/Bibliotheca).
- ▶ Săvescu, Dinu Emil. *Norme de conservare-restaurare: pentru pictură în biserică de lemn, sculptură policromă, icoane și mobilier pictat ale S.C. Harmening 1824*. București: [s.n.], 2013. 260 p.
- ▶ Știrban, Alexandru. *Carte veche românească*. Cluj-Napoca: Risoprint, 2009. 72 p. Antetitul: Consiliul Județean Alba. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Centrul Național de Conservare și Restaurare a cărții vechi.

Ultimele etape ale procesului de restaurare au fost reconstituirea închizătoarelor metalice și reîntregirea și atașarea forțașurilor la blocul cărții.

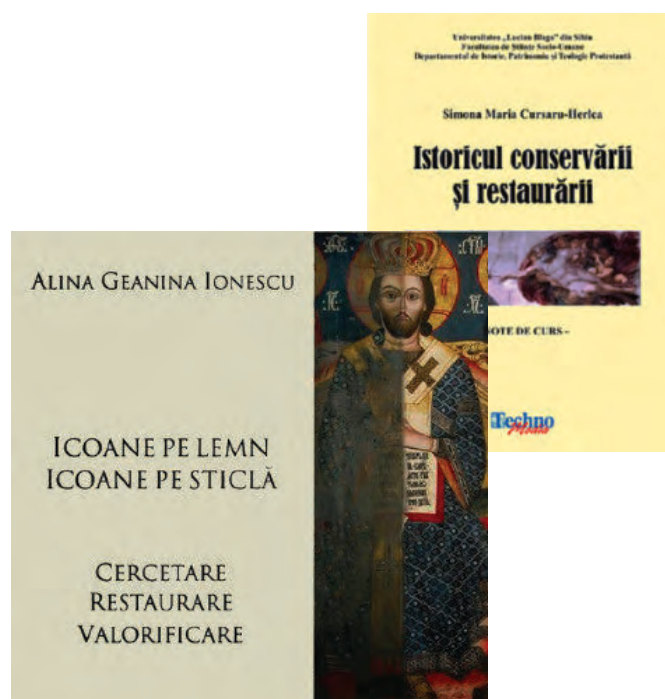
Ceea ce a fost interesant la această carte și ceea ce ne-a permis, de altfel, să putem salva valoarea istorică a acesteia a fost descoperirea învelitorii originale sub învelitoarea din piele (o restaurare anterioară modestă, dar care a respectat, putem spune, unul dintre cele mai importante principii ale restaurării – „primum non nocere”).

Descoperirea acestei învelitorii ne-a determinat să recurgem la înglobarea a ceea ce a rămas din învelitoarea originală într-o nouă legătură, folosindu-ne de tehnica „timbrului sec” și reușind să redăm documentului imaginea inițială din punctul de vedere al restaurării și conservării, realizând astfel salvarea acestei cărți românești de secol XIX.

BIBLIOGRAFIE

1. *Bibliografia Românească Modernă (1831-1918), vol. I-III*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 1989.
2. Oros, Ioan. *Circulația cărții românești în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX) și efectul de colportaj*. În: *Transilvania*, nr. 2/2008, p. 21-34.

- ▶ *Tendențe în conservarea preventivă: Sesiunea Națională de Conservare și Restaurare, Sibiu 26-29 septembrie 2007: [volum de lucrări] [Resursă electronică]* / coord.: Márta Guttmann. Sibiu: Astra Museum, 2008. 1 CD-ROM. Antetitul: Complexul Național Muzeal „Astra” (Sibiu). Centrul de Pregătire a Conservatorilor și Restauratorilor.
- ▶ Turcu, Mioara. *Conservarea pieselor de muzeu*. București: Editura Fundației „România de Mâine”, 2008. 136 p. Antetitul: Universitatea Spiru Haret. Facultatea de Istorie.
- ▶ Cursaru-Herlea, Simona Maria. *Istoricul conservării și restaurării: note de curs*. Sibiu: Techno Media, 2011. 69 p. Antetitul: Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. Facultatea de Științe Social-Umane. Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă.

Restaurarea integrală a unei cărți românești de secol XVII

Gabriela Rotaru, restaurator legătură carte

Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor

Biblioteca Națională a României

Bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București

tel. + 40213142430-34, int. 1165; fax +40213123381

e-mail: gabriela.rotaru@bibnat.ro

Numeroase colecții de cărți și documente vechi așteaptă cu răbdare, de secole, să fie descoperite și ajutate. Și cine altul le-ar îngriji mai bine decât restauratorul, acel maestru al echilibrului, chemat să împace imaginea inițială a cărții cu mărturiile trecerii sale prin timp? De aceea, fiecare carte are povestea ei, în cea mai mare parte nescrisă. Poate din acest motiv este atât de greu de vorbit despre alegerea unei cărți.

Anthologhion, cartea pe care am ales-o spre restaurare, se păstrează în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale. Este vorba de o carte bisericească cuprinzând rânduiala din Duminici, a Praznicelor Împărătești și a Sfinților mari de peste an din Octoih și Minei, Triod și Penticostar. Denumirea cărții provine din grecescul *anthos* (floare) și *logos* (cuvânt), de aici și denumirea românească de *Floarea Cuvintelor*.

Cartea a văzut lumina tiparului în anul 1766, în timpul domniei lui Scarlat Grigorie Ghica Voievod, cu blagoslovenia Preasfințitului Mitropolit a toată Ungrovlahia, Chiriu Chir Grigorie, tipograf fiind Iordache Stoicovici.

Este tipărită în limba română, cu alfabet chirilic, în tipar negru și roșu. Textul curge pe două coloane, ce conțin 40 de rânduri. Hârtia folosită ca suport de scris este confecționată manual, având în compoziție fibre textile vegetale, cu linii de apă dispuse vertical. Se remarcă prezența filigranului pe majoritatea filelor.

Pagina de titlu este bogat ornamentată și cu încărcătură simbolică. Titlu este plasat într-un cadru delimitat de două coloane subțiri, în jurul cărora se împletesc ramuri de viță de vie cu ciorchini de struguri, motiv întâlnit frecvent. Coloanele sunt unite printr-o arcadă ornamentată vegetal. Toate acestea sunt încadrate de un chenar dreptunghiular. În colțurile chenarului de titlu, deasupra arcadei, spațiul este ocupat de doi îngeri cu aripile desfăcute. În jurul chenarului central (tip poartă) se organizează, într-o ierarhie sacră, compoziția paginii reprezentată de medalioane/casete cu imaginile Sfinților Apostoli, Ierarhilor, Mucenicilor. Toate sfintele personaje au deasupra capetelor ogive ornamentate floral, de influență orientală.

Pornind din partea de sus, avem, într-un medalion central, icoana Sfintei Treimi, încadrată de cea a Maicii Domnului și a Sfântului Ioan Botezătorul, iar alături, Sfinții

Arhangheli Mihail și Gavriil. Coborând în ordine ierarhică, de-o parte și de alta a coloanelor, întâlnim Apostolii Petru și Pavel, Sfântul Nicolae și Sfântul Grigorie. În ultimul registru, central, sunt reprezentați Sfinții Împărați Constantin și Elena, susținând Sfânta Cruce, urmați de Sfântul Procopie și Sfânta Muceniță Ecaterina, iar în colțuri, de Sfântul Gheorghe și Sfântul Dimitrie.

Pe verso-ul paginii de titlu se află stemele unite ale Moldovei și Țării Românești.

Starea de conservare. Corpul cărții

Volumul a suferit restaurări artisanale anterioare: completări ale zonelor lacunare cu mai multe tipuri de hârtie de culori diferite, pe alocuri, pe suprafața acestor completări, sunt prezente însemnări manuscrise realizate cu diferite tipuri de cerneală.

Din cauza condițiilor improprie de depozitare, volumul a suferit următoarele degradări:

Degradări fizice:

- lipsuri de suport papetar – forzațul anterior mobil; lipsa în totalitate a forzațului posterior mobil;
- plierea colțurilor, răsucirea filelor – pe zona tranșei frontale;
- depozite de praf, păr, clei de origine animală;
- pete de ceară, fragmente vegetale.

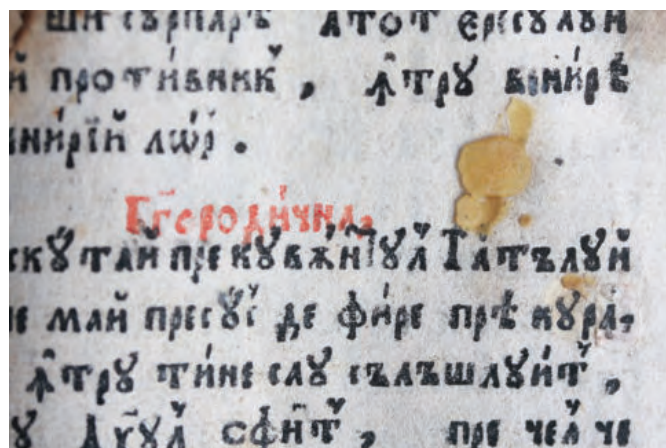

Foto 1. Pete de ceară

Foto 2. Lipsuri de suport papetar

Foto 4. Galerii produse de insecte

Degradări de natură chimică:

- pete produse la contactul cu apă;
- cerneală de culoare roșie, pete de cerneală și de rugină.

Foto 3. Pete de cerneală și rugină

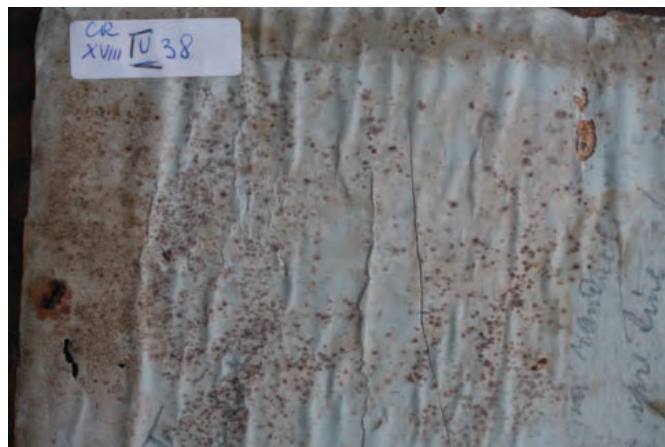

Foto 5. Depozite de mucegai

Legătura cărții

Volumul este legat în piele de vițel de culoare maro, cu încuietori metalice și curelușe din piele. Învelitoarea anterioară prezintă un medalion plasat central, reprezentând o icoană încadrată de mai multe chenare paralele, realizată prin procedeul de imprimare seacă. Învelitoarea posterioară prezintă de asemenea chenare, iar la colțurile acesteia – linii care se întrepătrund (se intersectează). Cotorul exterior este din piele de culoare maro (ca și învelitoarea) și este împărțit în patru registre. Scoarțele sunt din lemn și au muchii teșite spre interior. Colțurile sunt rotunjite. Cotorul interior este rotunjit, înclaiat cu clei de origine animală, necăptușit. Cusătura este realizată continuu, cu sfoară subțire, executată pe trei nervuri profilate, cu două lântișoare marginale. Ancorarea nervurilor s-a efectuat

prin lipirea capetelor acestora pe interiorul scoarțelor. Capitalbandul nu este prezent la extremitățile cotorului. Forzațul anterior este alcătuit dintr-o foaie fâlțuită, o parte fiind lipită pe interiorul scoarței din lemn (partea fixă), iar cealaltă reprezentând partea mobilă a forzațului. Hârtia folosită pentru confecționarea acestuia este vernil și prezintă însemnări manuscrise executate cu creion cu mină de grafit insolubil în apă și în alcool etilic 96% (soluție apoasă). Forzațul posterior este confecționat la fel ca forzațul anterior, dintr-o foaie fâlțuită; hârtia folosită este manuală, de culoare bej; pe suprafața acestuia sunt prezente însemnări manuscrise executate cu creion cu mină de grafit insolubilă în apă și în alcool etilic 96% (soluție apoasă). Tranșa este uniformă, de culoare roșie.

Starea de conservare. Legătura cărții

Legătura volumului a suferit, ca și corpul cărții, o restaurare anterioară. Pe suprafața învelitorilor se observă multiple degradări de natură fizică și biologică:

Foto 6. Învelitoarea anterioară

- îmbătrânirea pielii: crăpături accentuate pe toată suprafața materialului, efașări ale grenului;
- perforări și galerii produse de insecte;
- lipsa închizătorii metalice în zona inferioară;

- pierderi de material în zona colțurilor, a tranșei frontale și a articulației externe, în dreptul capetelor nervurilor și în zona curelușelor.

Foto 7. Învelitoarea posterioară

Foto 8. Cotor exterior

Foto 9. Cotor interior

Din cauza atacului biologic produs în zona articulației interne, adezivul a cedat în totalitate:

- cusătura a fost refăcută în zona lănișoarelor prin străpungerea fasciculelor;
- sfoara folosită la confecționarea nervurilor este putredă, fapt ce a dus la ruperea primelor două nervuri în dreptul soarței posterioare, a treia fiind de asemenea deteriorată.

Forțașurile prezintă deteriorări mecanice, chimice și biologice soldate cu:

- forzașul anterior mobil lipsește aproape în totalitate, păstrându-se doar un fragment prezent în zona superioară;
- forzașul anterior fix prezintă îmbruniri în zona tranșelor, pete de mucegai, desprinderea unui fragment din materialul suport, lipsuri în zona colțului inferior, perforări;
- forzașul posterior mobil lipsește din cauza pierderii ultimelor fascicule;
- forzașul posterior fix prezintă lipsuri de material în zona nervurilor, răsuciri, desprinderi ale hârtiei în zona tranșei superioare, pete de mucegai, îmbruniri în zona tranșelor, galerii produse de insecte.

Foto 10. Forzașul anterior

Tranșa prezintă deformări în zona tranșei frontale.

Din cauza condițiilor improprii de conservare volumul și-a pierdut unitatea.

Foto 11. Forzașul posterior

În urma discuțiilor purtate cu Comisia de Restaurare, dar și a examinării volumului și a buletinului de analiză fizico-chimică și biologică, am propus restaurarea integrală a volumului, prin îndepărtarea tuturor factorilor care au condus la deteriorare: curățarea uscată și umedă, refacerea cusăturii originale și apoi a legăturii cărții.

Tratamentul efectuat

O primă etapă a constituit-o curățarea uscată a volumului, cu ajutorul unei pensule late cu păr moale, și verificarea numerotației. A urmat desfacerea volumului și alcătuirea oglinzii filelor. Au fost selectate filele care prezintă ștampile cu cerneală solubilă și care sunt protejate cu parafină. Înainte de a trece la tratamentele umede, au fost îndepărtate depozitele de ceară, cu ajutorul unui bisturiu. S-a trecut la spălarea filelor prin imersie în apă la temperatura de 25-30°C și, totodată, la îndepărtarea benzilor din hârtie folosite la completări neprofesioniste anterioare.

Foto 12. File în baia de spălare

Foto 13. Îndepărtarea hârtiei restaurate anterior

Filele au fost uscate pe hârtii de filtru așezate pe rastele; s-a îndepărtat apoi parafina de la suprafața acestora, folosindu-se cu atenție un bisturiu și s-a executat o presare intermediară.

Foto 14. Foi uscate pe rastele

După spălare, s-au efectuat consolidarea fisurilor cu vâl japonez, completările la simplu și la dublu în funcție de grosimea filei, cu hârtie și vâl japonez, îndepărtarea (curățarea) surplusului de material folosit la restaurarea paginilor, apoi presarea intermediară a filelor.

Foto 15. Înainte de restaurare

Foto 16. După restaurare

Foto 17. Înainte de restaurare

Foto 18. După restaurare

Foto 19. Înainte de restaurare

Foto 20. După restaurare

După efectuarea acestor operații, fasciculele au fost tăiate la format și colaționate; a urmat o presare finală a întregului corp de carte.

Următoarea operație a fost coaserea fasciculelor pe trei nervuri profilate și a celor două lănișoare marginale, respectând legătura originală. Cotorul interior a fost înclieiat cu pap de făină și rotunjit cu ajutorul unui ciocan din lemn. La extremitățile acestuia s-a cusut capitalbandul pe miez de sfoară, căpșușit cu pânză de bumbac și hârtie de fabricație vestică.

Foto 21. Coaserea volumului pe trei nervuri

Foto 22. Coaserea capitalbandului

Forțașurile au fost desprinse de pe suprafața scoarțelor din lemn cu ajutorul unui pistol cu abur cald și al unei spatule flexibile.

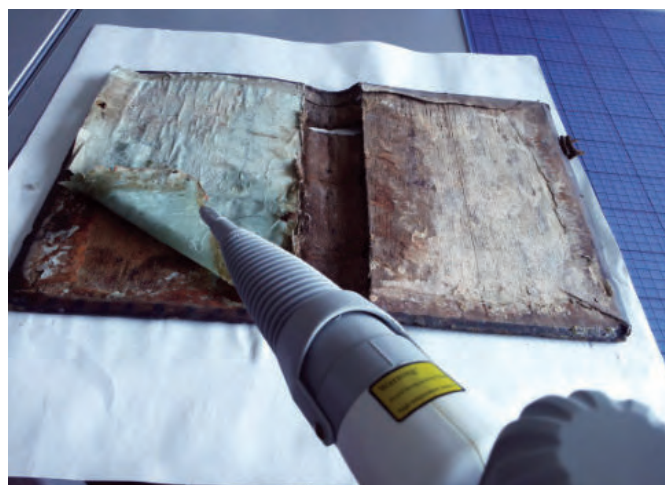

Foto 23. Desprinderea forțașurilor cu ajutorul pistolului cu abur

De asemenea, s-au desprins învelitorile originale de pe scoarțe, nerecuperabile dată fiind starea avansată de degradare.

Foto 24. Învelitoarea originală

Foto 25. Învelitoarea originală și cotorul exterior

O altă etapă a constituit-o repararea scoarțelor din lemn de către restauratorul elemente lemn-metal, cu pene de placaj cu furnir din lemn de cedru. Scoarța posterioară prezenta numeroase orificii, deformări și era ruptă pe zona longitudinală. Închizătorile și curelușele din piele lipseau.

Foto 26. Scaarțele înainte de restaurare

Foto 27. Scaarțele după restaurare

După această operație, scaarțele au fost fixate de corpul cărții prin lipirea capetelor nervurilor, defibrate în prealabil, pe interiorul scaarțelor. Apoi a fost croită, șerfuită și vopsită o bucată nouă de piele de vișel, în vederea îmbrăcării volumului. Bucata de piele a fost lipită cu pap de făină, modelată pe cotorul interior, pe capișoane și pe aișlaguri. Au fost confecționate închizători metalice și curelușe din piele, atașate la corpul cărții de către restauratorul lemn-metal.

Foto 31. Curelușe din piele

S-au croit noi forzațuri din hârtie de fabricație vestică, lipite pe interiorul scaarțelor din lemn cu pap de făină.

Foto 32. Forzațul anterior, fix și mobil

Foto 28, 29, 30. Învelitoarea nouă, închizătorile metalice și cotorul exterior

Foto 33. Forzațul anterior mobil și foia de titlu

La final, volumul a fost tratat cu o cremă emolientă, care avea în compoziție glicerină.

Pe tot parcursul restaurării, au fost efectuate fotografii-martor prezentate în articolul de față.

Astfel, prin efectuarea intervențiilor de restaurare, am redat unitatea funcțională a volumului. A fost confecționată, cu această ocazie, o casetă de protecție din materiale neacide, pentru o conservare preventivă pe termen lung.

Fotografiile care ilustrează articolul aparțin arhivei Centrului Național de Patologia și Restaurarea Documentelor – Biblioteca Națională a României.

Foto 34. Forzațul posterior mobil

RESTITUTIO: Buletin de Conservare-Restaurare = Conservation-Restoration Bulletin / Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” = „Dimitrie Gusti” National Village Museum. Nr. 9, 2015: Primum non nocere – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia = Primum non nocere – Heritage restoration face to face with its “ages”. București, 2015. 368 p.

Editat de Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” începând cu anul 2009, buletinul *Restitutio* reunește lucrările susținute în cadrul *Sesiunii Naționale de Conservare-Restaurare „Doina Darvaș” (CONScience)*. Numărul 9/2015 conține astfel selecția de comunicări prezentate în cadrul ediției a IX-a, din 3-5 noiembrie 2015, cu tema *Primum non nocere – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia*, ediție care a marcat împlinirea a 40 de ani de la înființarea sistemului public românesc de conservare-restaurare a patrimoniului mobil și imobil.

Numărul 9/2015 al buletinului *Restitutio* este organizat în trei secțiuni: *Cercetarea patrimoniului în vederea conservării și restaurării; Conservarea, depozitarea și expunerea patrimoniului mobil; Conservarea, restaurarea și punerea în valoare a patrimoniului imobil.*

Dintre studiile care privesc conservarea și restaurarea cărților și a altor documente de bibliotecă, incluse în acest număr aniversar, semnalăm:

- *Pergamente din arhive și biblioteci din Europa Occidentală și de Est: similitudini și diferențe* (p. 46-53), semnat de Elena Badea și Lucreția Miu de la Institutul de Cercetare-Dezvoltare Textile și Pielărie, Facultatea de Matematică și Științe Naturale din Craiova (Departamentul de Chimie); Cristina Carșote de la Muzeul Național de Istorie a României și Facultatea de Chimie – Universitatea București; Irina Petrovițiu, de la Muzeul Național de Istorie a României; Alessandru Vitale Brovarone și Giuseppe Della Gatta, de la Universitatea din Torino; studiul prezintă rezultatele analizei efectuate asupra a 41 de manuscrise pe pergament, secolele XI-XII, provenite din abațiile Rivalta și Novalesa și păstrate în Arhivele de Stat din Torino și asupra a 33 documente emise de cancelaria din timpul lui Ștefan cel Mare, aflate la Biblioteca Academiei Române;

- *Un concept inedit de reducere a riscurilor dedicat arhivelor* (p. 129-132), articol care prezintă proiectul de relocare a arhivei Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” în spațiile Academiei Române, semnat de Monica Dinu de la Institutul Național de Cercetare și Dezvoltare pentru Optoelectronică (INOE 2000);

- *Aspecte privind starea de conservare a cărților din depozitul de la Mănăstirea Golia – Iași* (p. 133-137), semnat de Marius Cotoș – Facultatea de Teologie Ortodoxă Aristotel din Tesalonic, Elena Bercu – Centrul de conservare și restaurare „Resurrectio” din Iași – Mitropolia Moldovei și Bucovinei și Adrian Horea Aldea – Universitatea de Medicină și Farmacie din Iași;

- *Minima intervenție în restaurarea cărților – studii de caz* (p. 169-174) de Elena Ardelean și Vasilica Necula de la Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Iași;

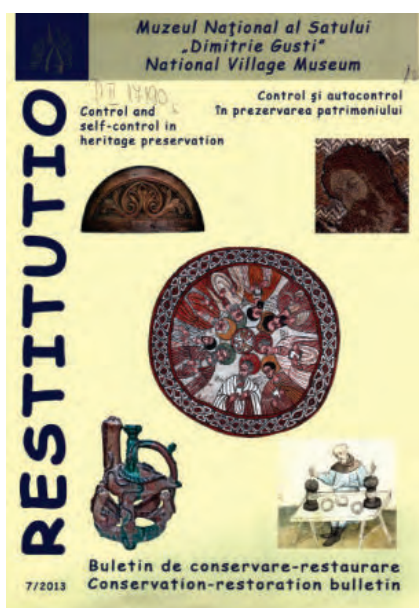
- *Restaurare-conservare in extremis* (p. 175-179), semnat de Gabriela Pisică, de la Biblioteca Sfântului Sinod – operațiuni de conservare și restaurare asupra unor documente mănăstirești (Mănăstirea Agapia) salvate din incendiile din 1821, în timpul mișcărilor eteriste și din 1903;

- *Aspecte privind îndepărtarea petelor și depozitelor de noroi de pe filele cărților de patrimoniu cultural* (p. 180-182), semnat de Mihaela Puiu de la Centrul de Conservare și Restaurare Artă Sacră „Resurrectio” din Iași – Mitropolia Moldovei și Bucovinei;

- *Restaurarea unei Evanghelii de la 1895* (p. 183-186), semnat de Vasilica Necula de la Centrul de Conservare și Restaurare Artă Sacră „Resurrectio” Iași [tipărită la București, cu binecuvântarea episcopului Ghenadie].

Vivian Dragomir, Director Patrimoniu – Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”: „*Un principiu al conservării foarte drag celor ce au ca sarcină protejarea și transmiterea patrimoniului din generație în generație, Primum non nocere guvernează dezbaterile din acest an. Detalierea tematicii propuse, în strictă legătură cu unul din sensurile de aprofundare ale acestui principiu – Restaurarea patrimoniului față în față cu „vârstele” acestuia – , pune specialiștii din domeniul cercetării, conservării și restaurării patrimoniului mobil și imobil în fața acelor decizii care țin atât de un înalt grad de specializare, cât și de abordarea conservării din punctul de vedere al filosofiei intervenției și expunerii patrimoniului către publicul larg*”.

(L.C.)

Restaurarea pe volum desfăcut a unui Molitvelnic de la 1741

Marinela Lixandru, restaurator carte veche
 Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
 Biblioteca Națională a României
 e-mail: marinela.lixandru@bibnat.ro

Euhologhion, adică *Molitvelnic* a văzut lumina tiparului în Bucureștiul anului 1741, sub domnia voievodului Ioan Mihai Racoviță, cu blagoslovenia preasfințitului Chir Neofitei, Mitropolit al Ungrovlahiei, pe cheltuiala Părintelui Chesariei al Palestinei, Chir Anania. Volumul aparține Bibliotecii Naționale a României, fiind unul dintre cele trei exemplare aflate în colecția de carte veche românească.

Cartea este scrisă în limba română, cu alfabet chirilic, utilizându-se cerneală neagră tipografică de carbon și roșie, pe bază de cinabru. Hârtia folosită ca suport de scris este manuală, bine înclieată, agentul de înclieiere fiind gelatina.

Începutul fiecărui capitol are viniete cu motive florale realizate cu cerneală roșie pe bază de cinabru, cerneală care a fost folosită de asemenea la titlu și la primele rânduri ale fiecărui capitol. Frontispiciile cu motive florale de la începutul fiecărui capitol sunt realizate cu cerneală neagră pe bază de carbon.

Pagina de titlu este încadrată într-un chenar de compoziție tipografică. Pe verso se află stemele unite ale Țării Românești și Moldovei, cu inițialele lui Mihai Racoviță și cu versuri politice. Aceasta prezintă ornamente cu inițiale xilografate, viniete și fleuroane.

Foto 1. Prima filă, înainte de restaurare

Foto 2. Verso-ul primei file și cea de-a doua filă, înainte de restaurare

Molitvelnicul, carte religioasă intens utilizată, de-a lungul timpului, și păstrată într-un climat necorespunzător, a suferit multiple degradări:

- pierderea proprietăților adezivului de înclieiere la nivelul cotorului interior a dus la deformarea și la ruperea aței de coasere și a celor trei nervuri;
- file desprinse de corpul cărții.

Toate acestea au condus la o restaurare anterioară, care însă nu a respectat principiile de bază ale restaurării. Astfel, în momentul intrării în laborator, unele file prezentau reparații artisanale, dar și margini ale filelor tăiate, fapt care a provocat pierderi de text.

Corpul cărții prezenta pete de murdărie, ceară, galerii de carii, rupturi și tăieturi. Unele file au fost consolidate sau completate cu fășii din hârtie; în unele cazuri, textul lipsă a fost completat de mână pe hârtia adăugată.

Foto 3. Reparații artisanale

Foto 6. Ansamblul volumului: desprindere din legătură, plieri, răsuciri de file, pete de natură necunoscută

Foto 4. Deteriorări mecanice soldate cu lipsă de material

În urma multor deteriorări suferite de volum, am propus restaurarea integrală, cu desfacerea cusăturii și reconstituirea acesteia, respectând elementele originale.

Operațiile de restaurare au fost efectuate în urma analizei în laboratorul de investigații fizico-chimice și biologice, de către biochimistul Centrului Național de Patologia și Restaurarea Documentelor.

Foto 5. Deteriorări mecanice soldate cu lipsă de material suport papetar

Foto 7. Prima filă după restaurare

Volumul a fost supus unei curățări uscate cu o pensulă lată cu păr moale; cu ajutorul bisturului s-au îndepărtat depozitele de ceară. A urmat desfacerea volumului și alcătuirea oglinzii paginilor, nu înainte de a se face fotografierea de început. Filele care conțin ștampile și însemnări manuscrise au fost sortate pentru a fi protejate cu parafină topită la temperatura de 60-70°C.

Curățarea umedă a filelor s-a făcut prin imersie în apă la temperatura de 35°C, cu suport de susținere (plase). Spălarea filelor s-a repetat de două-trei ori până când apa a rămas incoloră. În timpul tratamentului umed prin imersie, s-au îndepărtat benzile din hârtie folosite anterior la completări realizate în mod neprofesionist.

Foto 8. Verso-ul primei file și cea de-a doua filă, după restaurare

Filele fisurate au fost consolidate cu vâl japonez și C.M.C. (carboximetilceluloză) în concentrație de 1,5%, iar completările s-au realizat la dublu, folosindu-se hârtie și vâl japonez, precum și adeziv C.M.C. în concentrație de 2%. Pentru puținele file îmbrunite, s-a trecut la operația de vopsire în ceai negru a vâlului și a hârtiei japoneze folosite pentru completări.

Foto 9. File după restaurare

Foto 10. File după restaurare

S-a efectuat apoi o presare intermediară a filelor, surplusul de material folosit la restaurarea paginilor fiind îndepărtat cu bisturiul. La operația de presare finală s-au folosit și platane de metal, pentru a se obține un rezultat mai bun în privința filelor cu probleme.

În final, filele au fost tăiate la format, grupate pe fascicule și presate.

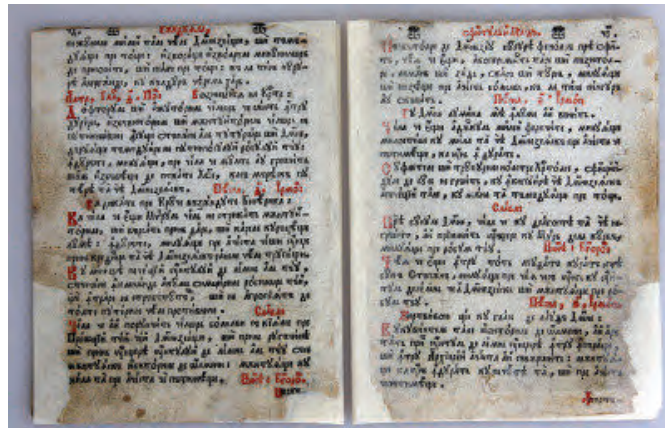

Foto 11. File după restaurare

Foto 12. File după restaurare

Volumul cu filele deja restaurate a trecut la operația de coasere pe gherghef, respectând cusătura originală. Cotorul interior a fost înclieat și rotunjit. S-a cusut capitalbandul la extremitățile cotorului interior și s-a realizat căptușirea acestuia cu pânză din bumbac și cu hârtie.

Foto 13. Coaserea volumului respectând elementele originale

Foto 14. Coaserea capitalbandului

Elementele de legătură trebuie respectate, păstrate în cele mai mici detalii, ele diferind în funcție de epocă, de mentalități și tradiții locale.

Atât învelitoarea anterioară, cât și cea posterioară prezentau degradări mecanice soldate cu pierderi de material în zona colțurilor și a articulațiilor externe. La învelitoarea posterioară, în zona curelușelor, erau prezente galerii de carii, iar niturile acestora erau ruginite. Pe întreaga suprafață a cotorului exterior se remarcă galerii de carii, multiple fisuri, efasări ale grenului; de asemenea, mici pierderi de material în zona capișonului.

Foto 15. Degradări fizice și biologice ale copertei

Cu ajutorul șabloanelor din hârtie s-au croit bucăți de piele necesare în restaurarea atât a învelitorii originale din piele, cât și a cotorului exterior. Aceste bucăți de piele au fost șerfuite și vopsite în nuanța pielii originale.

Atașarea scoarței la corpul cărții s-a făcut prin intermediul capetelor nervurilor, dar nu înainte ca scoarțele

să fie consolidate în locul unde au fost fisurate, de către restauratorul de specialitate. Acesta a confecționat și închizătorile metalice.

După refacerea cotorului din piele și modelarea capișoanelor și a inșlagurilor, au fost atașate forțașurile nou confecționate.

Forțașurile originale prezentau multiple plieri, răsuciri, pierderi de material și pete de natură necunoscută. În urma discuțiilor din cadrul Comisiei de Restaurare, s-a hotărât păstrarea forțașului original posterior și lipirea acestuia peste forțașul nou confecționat.

Foto 16. Forțașurile înainte și după de restaurare

Foto 17. Forțașurile înainte și după de restaurare

După curățare, cotorul original exterior a fost lipit peste cel nou confecționat.

Astfel încheiat procesul întreg de restaurare, am obținut o prelungire a vieții volumului, având grijă să-i asigurăm în continuare condiții de păstrare optime.

Foto 18, 19 și 20.
*Detalii privind scoarța posterioară, cotorul exterior și
scoarța anterioară*

Restaurarea integrală a unei Cazanii tipărite în 1781

Valentina Albei, restaurator carte veche

*Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor
Biblioteca Națională a României
e-mail: valentina.albei@bibnat.ro*

Volumul care face subiectul acestui articol este o *Cazanie* tipărită în anul 1781 la Râmnic, de ieromonahul Climent și de tipograful Constantin, în limba română, cu alfabet chirilic. A fost folosită cerneală neagră tipografică pe bază de carbon, insolubilă în apă și în alcool etilic. Este unul dintre cele patru exemplare care se păstrează în Colecțiile Speciale ale Bibliotecii Naționale, atât corpul cărții, cât și legătura aflându-se într-o stare foarte avansată de degradare.

Hârtia folosită ca suport de scriere este manuală, având în compoziție fibre textile vegetale, cu linii de apă dispuse vertical, bine înclieiată, agentul de înclieiere fiind gelatina.

Filele volumului, în număr de 300, sunt de dimensiuni și de grosimi diferite.

Textul este scris pe o singură coloană, într-un chenar simplu.

În cuprinsul textului sunt inserate letrine, viniete, iar capitolele sunt precedate de frontispicii realizate cu același tip de cerneală neagră tipografică.

Starea de conservare a volumului în momentul intrării în laborator:

Din cauza păstrării în condiții improprii, a suferit multiple deteriorări care au afectat atât legătura, cât și corpul cărții.

Foto 1. Imaginea cărții înainte de restaurare

Volumul era incomplet; lipseau primele două file nenumerotate și pagina de titlu.

Din cauza retezării nervurilor la nivelul articulațiilor, scoarțele s-au detașat de corpul cărții, fapt soldat cu sfâșierea ultimelor două fascicule pe zona de coasere și cu desprinderea lor de corpul cărții, cu numeroase sfâșieri, răsuciri, îndoiri ale filelor, în special la începutul și la sfârșitul cărții. Unele file erau tăiate în dreptul tranșei inferioare.

Foto 2. Degradări de natură fizică la nivelul scoarței și al ultimelor file ale volumului

Majoritatea filelor ce compun corpul cărții prezentau fisuri și răsuciri profunde, localizate în zona tranșelor (în special cea frontală), precum și la începutul și la sfârșitul volumului.

La fila 112, colțul lipsă era înlocuit cu un fragment dintr-o pagină manuscrisă cu text religios.

În cuprinsul volumului se remarcă numeroase pete de ceară, urme de praf, clei de origine animală, fragmente vegetale, pete de apă, rugină, patină vulgară.

Foto 3. Completare realizată cu un fragment de manuscris

Foto 4. Pete de ceară prezente pe suprafața filelor 43 (verso) și 44 (recto)

Ținându-se cont de starea avansată de degradare în care se afla volumul, s-a optat pentru o restaurare integrală a acestuia, principalele etape în cadrul fluxului de restaurare fiind: curățarea umedă (imersie în apă) și restaurarea filelor, refacerea cusăturii și apoi reconstituirea legăturii.

Prezentarea, pe scurt, a etapelor din cadrul procesului de restaurare:

Filele au fost supuse unui tratament umed prin imersie în apă la temperatura de 35°C, nu înainte de numerotarea acestora, desprăfuirea volumului, desfacerea cusăturii și constituirea oglinzii paginilor.

Restaurarea filelor s-a făcut prin completarea cu hârtie la dublu, folosind vâl și hârtie, în funcție de grosimea variabilă a fiecărei file.

Foto 5, 6. Imagini ale primei și ultimei file după restaurare

După restaurarea filelor, s-a trecut la restaurarea legăturii volumului: refacerea cusăturii cu ajutorul gherghelului – cusătura efectuată a fost discontinuă, pe patru nervuri profilate; reconstituirea capitalbandului; completarea zonelor lacunare ale învelitorii cu piele nouă; atașarea și lipirea forșaturilor.

Principala problemă cu care ne-am confruntat a fost presarea filelor.

Fiind executată prea strâns, cusătura a determinat deformarea cotorului interior; capetele nervurilor s-au retezat la nivelul articulației, scoarțele desprinzându-se de corpul cărții, acesta nemaifiind protejat. În consecință, întregul bloc de carte a suferit deteriorări importante, soldate cu profunde răsuciri, sfâșieri și plieri.

◀ Foto 7, 8, 9. Imagini ale volumului după restaurare

Urmele plierilor au fost atât de adânci încât au fost foarte greu de înlăturat. Acest lucru a fost obținut prin presarea repetată a filelor între netex, hârtii de filtru și platane metalice.

În urma finalizării procesului de restaurare, s-a obținut îmbunătățirea stării volumului și, implicit, prelungirea vieții acestuia pe termen lung.

Degradarea foarte accentuată a acestui volum, prezentă în special la nivelul filelor (plieri, sfâșieri și răsuciri profunde), a fost motivul principal ca restaurarea corpului cărții să constituie una dintre lucrările realizate pentru obținerea atestatalui de restaurare corp-carte, efectuat în laboratorul de restaurare al Bibliotecii Naționale a României.

Documentația tehnico-științifică privind restaurarea unui *Octoih* slavon

asist. univ. dr. Lucian Dogan, expert conservare-restaurare carte veche și documente

Coordonator tehnico-științific
e-mail: luciandogan@yahoo.com

Cornel Stegaru, student, operator

Universitatea din București
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”
Str. Sf. Ecaterina, nr. 2, sector 3, cod 040155, București
Tel. +40 213356117

În Laboratorul de restaurare a cărții din cadrul Facultății de Teologie „Justinian Patriarhul” din București s-au încheiat lucrările de restaurare la un *Octoih* (*Osmoglasnic*)¹ manuscris, cel mai probabil de redacție rusească, copiat la două mâini, undeva în a doua parte a veacului al XVII-lea (*Dosar de restaurare FTOUB nr. 8/2012*). Volumul a fost achiziționat în regim privat în anul 2005 dintr-un anticariat, deținătorul rezervându-și dreptul de a nu oferi detalii suplimentare în acest sens, precum și dreptul de a nu-și declina identitatea.

Argumentele documentar-vizuale – înainte de restaurare, pe fluxul restaurării și după restaurare – au fost asigurate de Cornel Stegaru.

A. Descrierea tehnică

Manuscrisul supus restaurării este de format mic, redactat cu unciale și semiunciale cu cerneală neagră și roșie, iar pe alocuri înfrumusețat cu frontispicii stilizate policrome, caracteristice manuscriselor de tradiție bizantină². La scrierea documentului s-au folosit pigmenți și cerneluri manuale cu sensibilitate la apă. Textul de bază este scris cu cerneală neagră (amestec de cerneală de carbon cu cerneală fero-galică) și cu un pigment de culoare roșie, folosit și la ornamente (letrine, frontispicii și vignete). Verdele este un acetat pe bază de cupru (verdigris). Albastrul pare să fie un colorant, prezența lui fiind foarte redusă la suprafață, observându-se mai degrabă o coloratură pal-albastră intrată în profunzimea suportului papetar. Dimensiunile cărții legate sunt de 17,5 x 11 x 5,5 cm (fără coperta inferioară), iar cele

ale blocului de file sunt de 15 x 9,5 x 4,3 cm. Intervențiile ulterioare efectuate asupra blocului de file ne determină să concluzionăm că volumul a fost relegat, după toate probabilitățile, într-un atelier monastic (în orice caz, nu într-un atelier moldav sau muntenesc). Corpul cărții păstrează 298 de file grupate în 38 de fascicule (2 + 2 file) marcate cu slovo cifre și un fragment din capitalband; din legătură s-au recuperat tăblița superioară din lemn de fag și un mâner de alamă de la închizători. Natura materială a suportului grafic este binecunoscuta hârtie de producție manuală cu vărgături, călușuri și filigran figurativ. Grosimea medie a filelor este cuprinsă între 0,09-0,16 mm. Rețeta de coasere a blocului de file este specifică Evului Mediu: cusătură în lanț continuu (patru pași de coasere) pe sfori de cânepă duble aparente, cu buclă de priză dublu răsucită. Tranșele au fost colorate cu negru de fum. Tăblițele coperților au fost executate din lemn de fag, cu canturile foarte generoase, teșite la interior. Prinderea lor s-a efectuat prin operarea a două ochiuri unite de un mic șanț făcut în dreptul fiecărei nervuri, cu rolul de a îngropa sforile. Fixarea sforilor de prindere a fost realizată cu ajutorul unor dopuri bătute dinspre interior spre exterior. Capitalbandul este de tip structural, ancorat de blocul de file cu bucle de broderie din ațe de culori diferite (verde și maro) pe miez dublu din sfoară de cânepă. La încheierea părților constitutive ale cărții s-a întrebuițat clei de oase.

B. Starea de conservare

În urma analizei stării de conservare a manuscrisului s-au pus în evidență următoarele degradări:

- degradări *fizico-mecanice* cu pierderi semnificative din suportul papetar (volumul începe cu fascicula 4, iar de la sfârșit lipsesc filele conjugate de la ultima fasciculă, probabil și alte file); zone lacunare marginale și interioare, uneori cu pierderi la nivelul informației textuale și decorative; sfășieri pe

1. Identificarea cărții a fost realizată de către părintele arhimandrit dr. Policarp Chițulescu, directorul Bibliotecii Sfântului Sinod din București, căruia îi mulțumim pentru informațiile prețioase pe care ni le-a furnizat.

2. Expertiza științifică privind datarea manuscrisului este în curs de desfășurare.

Foto 1. Aspectul general al cărții înainte de restaurare
Vedere dinspre coperta anterioară

Foto 2. Vedere dinspre cotor (a se remarca orificiile de coasere de la legătura anterioară – marcarea operativă cu chenar roșu)

linia de pliere; blocul de file a fost tăiat, fapt ce a determinat implicit și relegarea sa (a se vedea: peticiri³ cu rol de consolidare a filelor pe linia de pliere prinse sub așa de coasere – Foto 4; note marginale – fila 149^v și ornamente tăiate – fila 1^r; orificiile de coasere de la vechea legătură – Foto 2; urechea de

3. Benzile decupate pentru consolidarea liniilor de falț sunt din hârtie manuală, fără filigran, unele prezentând urme de scriere (cel mai mare text este cuvântul sau fragmentul de cuvânt „prova” scris cu litere chirilice).

câine). Din legătură se mai păstrează tăblița din lemn de fag de la coperta superioară, care prezintă o fisură în profunzime, pe lungimea fibrei, în partea mediană, un mâner de alamă de la închizători cu eroziuni și fisuri profunde în punctul maxim de lucru și trei cuie din fier cu rol de fixare. Există unele zone de text unde cerneala de carbon a suferit exfolieri cu pierderea peliculei de scriere (Foto 6). Din capitalbanduri se mai păstrează un fragment detașat complet de cotor (după toate indicațiile, face parte din structura capitalbandului inferior).

-degradări *chimice*: factorul chimic cel mai important, care, de altfel, a și plasat volumul pe lista priorităților de restaurare, este determinat de prezența masivă a unei cantități de ulei vegetal atât la nivelul scoarței, cât și al blocului de file (Foto 3-5). Cel mai probabil, volumul a fost „inundat” în poziție orizontală, fapt indicat de migrarea uleiului dinspre coperta superioară spre cea inferioară (ultimele fascicule fiind

Foto 3. Îmbibarea accidentală cu ulei a blocului de file (fila 1)

cele mai îmbibate cu ulei). În contact cu hârtia, uleiul a creat un luciu datorat sicitivării și polimerizării, o transparență specifică și, foarte important, a modificat pH-ul înspre zona acidă. Procesul lent de sicitivare a avut ca efect și blocarea lejeră a filelor în partide variabile (Foto 5). O altă formă de degradare chimică o reprezintă arsura fero-galică liniară determinată de doza de calaican (FeSO_4) cu mult mărită în raport cu rețeta specifică de preparare (Foto 6). Cu excepția câtorva file, unde este mai pronunțată acțiunea corozivă a cernelii fero-galice, cu efecte de dantelură, volumul prezintă sporadic astfel de degradări.

Foto 4. Frontul de migrare a uleiului în suportul papetar (filele 221-222); Consolidarea liniilor de pliere cu petice de hârtie prinse în sistemul de coasere la relegare (indicații operative cu roșu pentru petic și galben pentru ața de coasere)

Foto 5. Blocarea lejeră a filelor în partide de 3-5 fascicule

- degradări *biotice*: acțiunea biodeteriogenilor (insectele xilofage) este evidențiată prin orificii de zbor și galerii săpate în masa lemnoasă a tăbliței atât la suprafață, cât și în profunzime (Foto 1). Atacul biotic era inactiv în momentul efectuării analizelor de laborator.

C. Metodologia de restaurare

Pentru restaurarea în parametri corespunzători, s-a impus ca tehnică de lucru demontarea completă a cărții.

1. Lucrări preliminare. Ca operații preliminare desfacerii volumului s-a întocmit documentația fotografică privind starea de conservare și s-au marcat cu creion filele în colțul din dreapta-sus pentru menținerea succesiunii

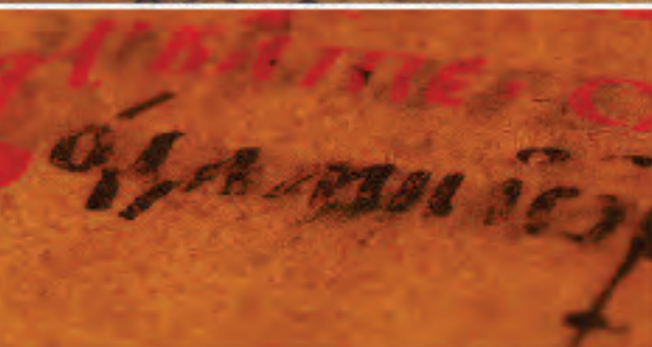
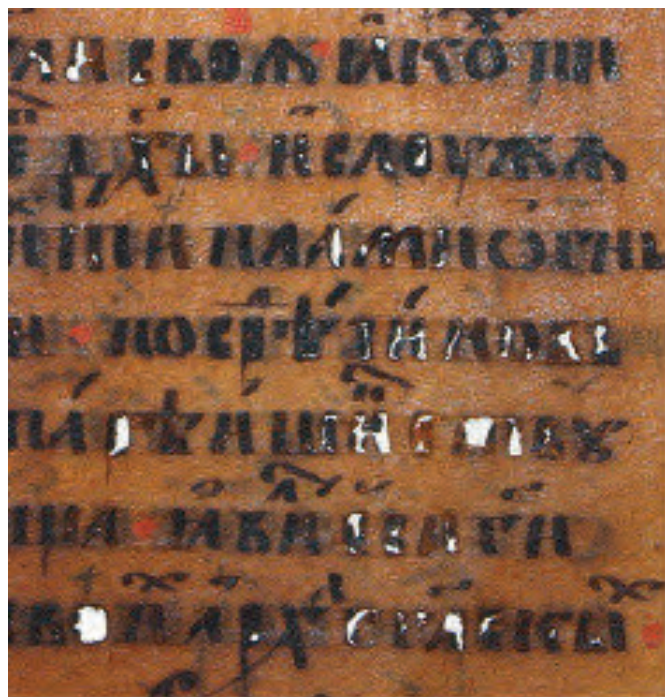

Foto 6. Arsură fero-galică liniară (fila 78); cracluri și exfolieri la nivelul stratului de cerneală (fila 91)

acestora (filele blocate s-au detașat cu atenție, fără a pune în pericol informația).

La desfacerea blocului de file s-au urmărit următoarele etape: tăierea ațelor din interiorul fasciculelor; înmuierea controlată a resturilor de clei de pe cotorul blocului de file cu apă curată, încălzită la o temperatură de cca. 40 °C. După umectare, cartea a fost împachetată la nivelul cotorului într-o folie de polietilenă, pentru a menține un regim umed timp de 30 minute, facilitând astfel detașarea fasciculelor fără a provoca fracturi în fibra de celuloză pe linia de pliere a primelor file conjugate. Eliberarea ligamentelor din locașul tăbliței s-a efectuat prin baterea dopurilor de lemn dinspre exterior spre interior, cu ajutorul unei tije metalice.

2. Tratamente și lucrări de restaurare

2.1. Spălarea filelor. Pentru îndepărtarea depozitelor de ulei s-a întrebuițat un dizolvant pe bază de acetat de etil și alcool izopropilic. Tratamentul propriu-zis de îndepărtare a impurităților s-a realizat prin imersarea repetată a filelor în baia de spălare (4-5 ori, după caz) dispuse între site-suport,

pe o durată ce nu depășea 4 minute (Foto 7). Tratamentul a fost considerat încheiat abia atunci când solventul își păstra aspectul incolor de dinainte de spălare (Foto 8-9). Substanțele nocive au fost depozitate în recipiente pentru

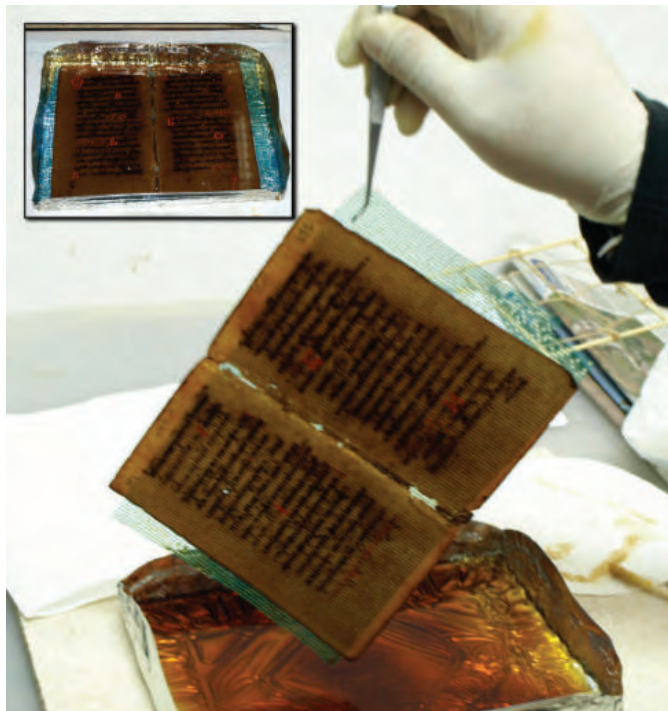

Foto 7. Spălarea filelor în baie de acetat de etil și alcool izopropilic

deșeuri speciale. De reținut că, de la pH-ul de 4,5 măsurat înainte de spălare, s-a ajuns la un pH satisfăcător de 6,5 după

Foto 8. Aspectul filelor 1 și 4 după spălare; Curățiri locale cu esență de petrol

spălare, iar gradul de alb a fost corectat într-o proporție mai mare de 85%.

De asemenea, pentru menținerea pH-ului hârtiei și al cernelii ferogalice în zona neutră, s-a aplicat un

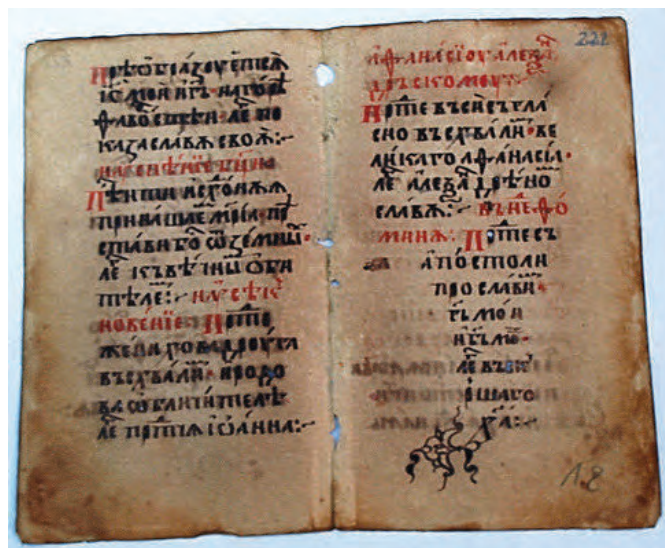

Foto 9. Aspectul filelor 221-222, după spălare

tratament de dezacidificare cu o soluție apoasă, pe bază de $\text{Ca}(\text{OH})_2$, prin pulverizare controlată, fără a pune în pericol informația. Prin acest tratament s-a urmărit restabilirea coeziunii peliculei de cerneală la suportul papetar, pe zonele exfoliate (hidratarea permite peliculei reaşezarea pe poziție, prin cădere).

2.2. Tratamente efectuate asupra tăbliței superioare.

Tăblița copertei a fost tratată prin spălări repetate în acetat de etil și în alcool izopropilic.

2.3. Integrări ale zonelor lacunare și consolidări la nivelul suportului papetar.

Integrarea lacunelor s-a efectuat prin peticiri cu hârtie japoneză de 71 g/m^2 lipită cu gel de *CMC* (carboxi-metil-celuloză). Decuparea peticelor s-a realizat în lumină transmisă pe conturul lacunei cu ajutorul acului de decupare și al unei plase speciale cu ochiuri foarte dese (841 ochiuri/cm^2), aceasta având, pe lângă protejarea originalului, rolul de a înlesni defibrarea pe linia de rupere a peticelor (Foto 10). Astfel, se creează o rețea de fibre care va ajuta mai bine la ancorarea peticelor de suportul papetar existent (lipirea peste original a peticului nu trebuie să depășească un milimetru, pentru a nu împiedica lectura textului). Numai că ancorarea operată în acest mod nu conferă o rezistență suficientă la foietarea cărții, când tensiunile create pot smulge peticele; pentru a evita astfel de situații, ele au fost consolidate cu vâl de hârtie japoneză (6 g/m^2) cu suprapunere peste original cca. 4 mm , atât pe recto, cât și pe verso. Este indicată consolidarea pe ambele părți și pentru a menține planeitatea colii prin compensarea forțelor inegale dintre suport și substanța adezivă (pentru vâl s-a folosit *CMC* 4%). Liniile de falș deteriorate au fost consolidate cu vâl din hârtie japoneză (9 g/m^2) și *CMC* 4%. De reținut că, în toate cazurile, vâlul de hârtie a fost decupat prin defibrare, nu prin forfecare.

2.4. Consolidări la nivelul tăbliței din lemn.

Fisura mediană a fost consolidată cu clei de oase prin

Foto 10. Decuparea peticelor de completare a golurilor în lumină transmisă

injecție, iar chitarea la nivel a galeriilor și a orificiilor de zbor s-a executat cu chit preparat după următoarea rețetă: clei de oase 6% în amestec cu rumeguș fin din lemn de fag în proporție de 1/3.

2.5. Refacerea tăbliței posterioare. S-a confecționat întocmai după modelul tăbliței anterioare, folosind aceeași esență de lemn (fag). Pe cantul dinspre tranșa verticală s-au creat două concavități, având rolul de a îngropa curelușele închizătorilor.

2.6. Refacerea părților metalice ale închizătorilor. Dispozitivele de fixare a copertelor au fost refăcute având ca reper fragmentul de la închizătoarea superioară (mânerul de alamă). Părțile flexibile ale închizătorilor s-au confecționat din curelușe din piele de vițel cu sisteme de închidere tip gaică. Mânerul original, fiind foarte uzat (eroziuni și coroziuni excesive cauzate de acțiunea CuSO_4) în zona de tensiune maximă, s-a fracturat, fapt ce a determinat înlocuirea lui și păstrarea după etapele de restaurare în plicul special creat pentru fragmentele originare recuperate.

2.7. Refacerea blocului de file. Refacerea blocului de file presupune, înainte de toate, respectarea principiului *raportării la forma inițială* urmând, pe cât posibil, rețeta de coasere, distribuția pe cotor a ligamentelor și pe grosimea acestora, păstrarea punctelor de coasere de la legătura anterioară, a formei cotorului (rotunjit). În linii mari, au fost parcurse următoarele etape: 1. fălțuirea colilor; 2. reconstituirea fasciculelor; 3. colaționarea (verificarea succesiunii) fasciculelor; 4. presarea fasciculelor; 5. stabilirea rețetei de coasere: cusătură în lanț continuu, cu buclă răsucită pe trei sfori duble aparente din cânepă; 6. repartizarea cotorului pentru coasere: se va respecta ultima repartizare; marcarea pe cotor cu creionul pentru ghidaj; 7. executarea coaserii pe gherghef (Foto 11); 8. lipirea forțașurilor: la începutul și la sfârșitul cărții au fost inserate în sistemul de coasere două caiete formate din patru file cu rol de file de gardă, dintre care cele liminare au devenit forțaș fix anterior, respectiv, forțaș fix posterior; 9. înclierea preliminară a cotorului cu un strat subțire de clei de oase,

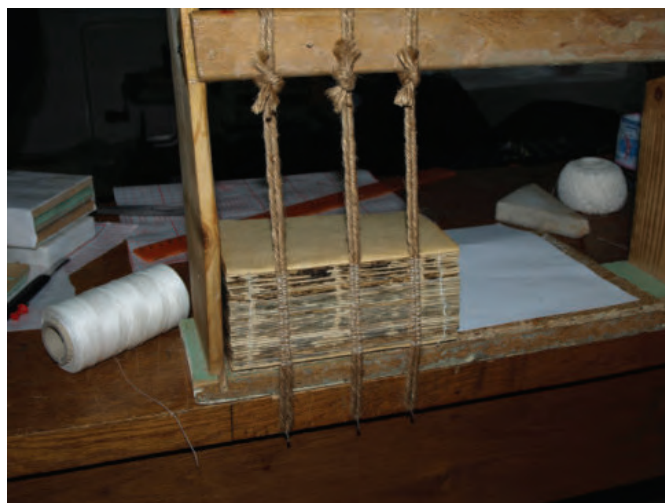

Foto 11. Coaserea blocului de file pe gherghef

operație efectuată pe volumul aflat sub presă; 10. baterea ușoară a cotorului pentru a obține rotunjirea acestuia; 11. coaserea manuală a capitalbandului (Foto 12); fragmentul de capitalband recuperat a permis reconstituirea rețetei de coasere (s-au folosit ață de bumbac în două culori, pânză

Foto 12. Brodarea capitalbandului după modelul original

de in și sfoară de cânepă); 12. consolidarea și căptușirea cotorului cu canafas și hârtie japoneză; 13. defibrarea ligamentelor în formă de evantai pe forțașurile fixe (câte o sfoară de la fiecare ligament).

2.8. Etapele de execuție a legăturii (cu scoarța trasă). Din analiza tăbliței nu rezultă că volumul ar fi fost ferecat (nu există urme de cuie pentru fixarea părților metalice). 1. Montarea tăblițelor (cea de-a doua sfoară rămasă liberă parcurge traseul dinspre exterior spre interior prin două perforații cilindrice numite *ochiuri*, unite la interior printr-un șanț de mascare a ligamentului) (Foto 13); 2. Aplicarea învelitorii (1/1 piele de vițel) (Foto 14); pentru mularea perfectă pe nervuri s-au folosit sfori dispuse în „X” până la uscarea completă a cleiului de oase aplicat doar

Foto 13. Montarea tăblițelor din lemn

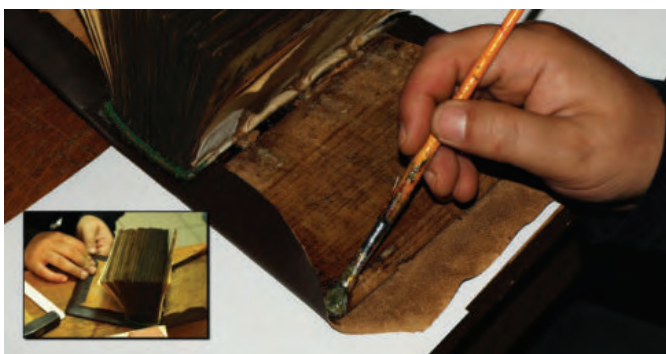

Foto 14. Aplicarea învelitorii (1/1 piele de vițel)

la nivelul cotorului; 3. Fixarea închizătorilor cu ajutorul unor cuițe din alamă (fragmentele de piele identificate sub închizătoare ne-au determinat să fixăm mânerul peste învelitoare); 4. Lipirea filelor de egalizare și compensare a forțelor pe tăblițele din lemn pe partea dinspre blocul de file (în perimetrul creat de aînșlag); 5. Executarea aînșlăului (s-a folosit clei de oase la care s-a adăugat 1% Preventol - RI 80); 6. Uscarea în presă (24 ore); 7. Ornamentarea scoarței

Foto 15. Ornamentarea scoarței în timbru sec (liniaturi și fleuroane)

în timbru sec cu ajutorul filetei și al fleuroanelor (Foto 15). Aspectul final (Foto 16-19).

Foto 16. Aspectul final al cărții – coperta superioară

Foto 17. Vedere dinspre tranșa verticală

Foto 18. Coperta inferioară

Foto 19. Cotorul cărții

Fig. 20. Vedere dinspre tranșa superioară

Concluzii. Prin intervențiile de restaurare efectuate asupra manuscrisului s-au urmărit mai multe obiective, printre care: stabilizarea proceselor de degradare (fizice și chimice); consolidarea structurii materialelor; completarea zonelor lacunare cu materiale compatibile; refacerea montajelor speciale și redarea esteticii potențiale. În acest ultim caz, operațiile privind ornamentica scoarței nu trebuie înțelese ca un gest *ce cade sub incidența subiectivității gustului*, ci, în condițiile date, ca un echilibru între *funcția estetică și raportarea la epoca din care provine cartea*.

BIBLIOGRAFIE

1. Brandi, Cesare. *Teoria restaurării*. Prefață și glosar de Dan Mohanu. București: Meridiane, 1996. 228 p.
2. Copedé, Maurizio. *La carta e il suo degrado*. Quarta edizione. Firenze: Nardini, 2003. 165 p.
3. Middleton, Bernard C. *The Restoration of Leather Bindings*. Fourth Edition. London: Oak Knoll Press, The British Library, 2004, 309 p.
4. Oprea, Florea. Restaurarea cernelurilor și miniaturilor. În: *Revista română de conservare și restaurare a cărții. Dosar de restaurare*. 2008, an. 1, nr. 1, București: Biblioteca Națională a României, p. 50-56.
5. Oprea, Florea. *Manual de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2009. 546 p.
6. Oprea, Florea. *Etiopatogenia operei de artă și a materialelor structurale. Note de curs universitar*. București: Editura OSIM, 2010. 167 p.
7. OPREA, Florea. *Biodeteriorarea operei de artă și a materialelor structurale. Note de curs universitar*. București: Editura OSIM, 2012.
8. WÄCHTER, Wolfgang. Buchrestaurierung = Restaurarea cărții: traducere adaptată a lucrării cu același titlu. Leipzig: VEB Fachbuchverlag, 1983. 242 p. În: *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*, vol. 22, București: Biblioteca Centrală de Stat, 1986. 318 p.

Restaurarea Molitvelnicului tipărit la Buzău în anul 1747

Gloria Iordăchescu, expert restaurare corp carte veche și document pe suport papetar și pergament

Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții
Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” – București
e-mail: gloriainsasi@gmail.com

Tipăriturile cu conținut liturgic au rol important în desfășurarea în mod unitar a rânduielilor Bisericii, pentru fiecare dintre momentele vieții creștinilor. *Molitvelnicul* este o carte liturgică des întrebuițată de preoți. În prezent, cuprinde rânduiala săvârșirii Sfințelor Taine (cu excepția Hirotoniei) și rugăciuni pentru diferite trebuințe, precum cele rostite împotriva diavolului – Molitfele Sfântului Vasile cel Mare și Molitfele Sfântului Ioan Gură de Aur¹.

Alcătuirea *Molitvelnicului* are origini în secolul al IV-lea, când au fost utilizate mai multe dintre manuscrisele și cărțile liturgice ale vremii. Această carte de cult a purtat de-a lungul timpului mai multe denumiri: *Ευχολογιον* (*Evhologhion*), *Требник* (*Trebnic*), *Rugăciunar*, *Molitvelnic* sau *Molitfelnic*. Denumirea de *Ευχολογιον* (*Evhologhion*) provine din limba greacă și înseamnă „rugăciuni adunate” sau „binecuvântare”², iar cea de *Molitvelnic*, din slavonescul „*molitviniku*” care înseamnă „rugăciune”, „cuvânt”³.

Cel mai vechi *Molitvelnic* cunoscut în Țările Române este cel tipărit de Dimitrie Liubavici la Târgoviște în 1545⁴; cea mai importantă ediție a secolului al XVII-lea este *Molitvǎlnicul de la Bălgrad*, tipărit în 1689, iar molitfelnicele care au servit drept referință pentru toate edițiile ulterioare sunt cele tipărite de Mitropolitul Antim Ivireanul la Râmnic, în 1706, și la Târgoviște, în 1713⁵.

În cursul anului 2012, în Laboratorul de Patologie și Restaurare a Cărții de la Biblioteca Centrală Universitară

„Carol I” (BCU), a fost restaurată tipăritura *Ευχολογιον* (*Evhologhion*) adică *Molitvenic*: „Acum într-aceiași chip tipărit, după orânduiala celui grecesc[...] Cu toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu, Episcopul Buzăului, chir *Methodie*”, imprimată la Buzău în anul 1747 și menționată în *BRV*, volumul al II-lea, la poziția 258.

Cartea a fost tipărită pe hârtie manuală – dimensiunea paginii fiind de 20 cm x 15 cm x 3,5 cm și oglinda de 17,5 cm x 11,5 cm – cu cerneală tipografică neagră și roșie, cu caractere chirilice, în limba română, pe-o singură coloană, având în medie 32 de rânduri pe coloană. La începutul capitolelor se găsesc frontispicii cu motive florale; începuturile de alineat sunt marcate cu letrine și litere majuscule, iar la finalul capitolelor se găsesc vignete cu motive diverse. Forțașurile nu erau cele originale.

Cartea prezenta urme de relegare empirică și avea tranșele tăiate, nu mai păstra pagina de titlu, primele fascicule, forțașurile originale și capitalbandurile, ca urmare a deteriorării. De asemenea, întreg corpul cărții avea suprafața paginilor ondulată, prezenta plieri ale colțurilor, fragilizare puternică cu aspect pufos pe linia de îmbinare a paginilor, sfășieri pe tranșe la capitolele marginale, depozite mecanice pe linia de îmbinare a paginilor și depozite de ceară pe unele pagini.

Deteriorarea chimică, cauzată de procesul de îmbătrânire naturală a hârtiei, a dus la îngălbenirea acesteia. Solubilizarea particulelor de praf a provocat apariția halourilor pe linia de îmbinare a paginilor și pe tranșe, iar manipularea cu mâinile unse a determinat apariția petelor de grăsime pe colțurile inferioare-exterioare ale filelor.

Deteriorările biologice s-au manifestat prin depozite de mucegai de diverse culori (brun, roșcat, bej, negru) pe linia de îmbinare a paginilor și pe tranșe, ca urmare a unui atac micotic, și prin perforații și galerii efectuate de anobidae în scoarța din lemn și în corpul cărții, în zona cotorului.

Buletinele de analiză chimică și biologică, întocmite de șeful Laboratorului de Restaurare și Patologie a Cărții, dr. Aurelian Popescu, relevă faptul că cernelurile sunt insolubile

1. Danalache, Teodor. *Molitfelnicul* [online]. 13 iunie 2012. Disponibil pe Internet: <http://www.crestinortodox.ro/liturgical/molitfelnicul-128430.html>. [accesat 22 ianuarie 2015].

2. Ibidem.

3. Stoian, Ioan M. *Dicționar religios*. București: Garamond, 1994, p. 175.

4. Bianu, Ion C.; Hodoș, Nerva. *Bibliografia românească veche*. București: Editura Academiei Române, 1910, vol. II, p. 98.

5. Ion, Lazăr. *Molitfelnicul românesc: Studiu istorico-liturgic* [online]. București: Universitatea București, 2012, p. 12 Disponibil pe Internet: <http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2012Decembrie/LAZAR%20ION%20-%20Molifelnicu%20romanesc/rezumat%20.pdf>. [accesat 22 ianuarie 2015].

în apă, pH-ul hârtiei este slab acid (5,3 - 5,7), iar atacurile biologice sunt inactice în actualele condiții. Pe baza acestor date, s-au stabilit diagnosticele pentru legătura și corpul cărții, metoda de restaurare și succesiunea operațiilor în timpul procesului de restaurare.

În ce privește blocul de file, cartea era într-o stare de deteriorare complexă – fizico-mecanică, chimică și biologică, soldată cu plieri ale colțurilor, fragilizare cu pierdere din materialul suport purtător de text și pete de diverse culori –, stare cauzată de staționarea într-un mediu necorespunzător și de manipularea neglijentă.

După cum se poate observa din fotografiile realizate înainte de restaurare (foto 1-7), tipăritura *Ευχολογιον* *αδεκά Μολιτβε[[]nic* prezenta un grad avansat de deteriorare, unele fascicule fiind desprinse de restul blocului de file. Deși fusese relegată, depozitarea într-un mediu necorespunzător și manipularea neglijentă au dus la deteriorarea atât a legăturii, cât și a corpului cărții, necesitând intervenția restauratorului prin tehnica de desfacere a legăturii.

Restaurare

Foto 3. Cotorul interior, înainte de restaurare

Foto 4. Degradarea blocului de carte

Foto 1. Imaginea copertii întâi, înainte de restaurare

Foto 5. Pagini desprinse, rupte și murdare

Foto 2. Tranșa laterală, înainte de restaurare

Foto 6. Pagini fragilizate, rupte și murdare

Foto 7. Ultima pagină a cărții, înainte de restaurare

După descoaserea cărții și separarea coperților de blocul de file, s-a efectuat curățarea uscată a filelor. Mai întâi, s-a îndepărtat praful prin periere, apoi depozitele de ceară (prin spargerea acestora cu ajutorul bisturiului) și îndepărtarea resturilor cu ajutorul periilor fine.

Având în vedere că cernelurile sunt insolubile în apă și ținând cont atât de fragilizarea puternică de pe linia de îmbinare a paginilor, cât și de sfâșierile de pe tranșe, curățarea umedă s-a realizat cu apă caldă (25°C), prin imersie pe suport de netex, până la solubilizarea petelor de praf, totodată urmărindu-se corectarea pH-ului prin dezacidificare și revigorarea fibrei de celuloză prin hidratare.

Uscarea filelor s-a realizat controlat, în uscătorul cu termostat, în curent de aer cald (de la 25°C până la 30°C). A urmat o presare ușoară a filelor, între coli de hârtie de filtru.

Consolidarea fisurilor și a zonelor fragilizate s-a realizat cu hârtie japoneză de 9g/m². La completarea părților lipsă s-a avut în vedere aducerea hârtiei japoneze la grosimea hârtiei filelor originale (0,080mm - 0,095mm), respectând sensul liniilor de apă.

Filele au fost reîncliate în masă cu soluție de carboximetilceluloză (CMC) 1%, creându-se rezerva alcalină necesară protecției împotriva eventualelor degradări

Foto 8. Coperta cărții, după restaurare

chimice și biologice, operație urmată de o presare energetică. S-a procedat apoi la tăierea completărilor și la degajarea surplusului de hârtie japoneză, urmată de presarea ușoară a filelor ușor umezite, între coli de filtru, după care s-au recompus fasciculele și corpul cărții. Acesta a fost predat restauratorului de legătură, care a realizat restaurarea legăturii.

Foto 9. Prima pagină a cărții, după restaurare

Foto 10. Aspectul blocului de carte, după restaurare

Faptul că *Molitvelnicul* a fost relegat (ce-i drept, empiric) este dovada că preocupări pentru conservarea cărților au existat de când s-au observat deteriorări. Însă, atunci când încap pe mâna celor care nu prețuiesc valorile, ele se pot degrada până la a nu mai putea îndeplini scopul pentru care au fost create, dovada fiind starea extrem de precară în care se găsea această carte de cult ortodox, când a intrat în laborator.

Tratamentele aplicate în timpul restaurării documentelor au scopul de a opri procesul degradării și de a consolida materialele componente.

Cartea va putea fi acum comunicată în procesul cercetării și documentării, va putea rămâne o mărturie a patrimoniului și va dăinui în timp, pentru generațiile viitoare.

Restaurarea unui *orologhion* grecesc

Consuela Cioboteanu, expert restaurare carte

e-mail: consuela_cioboteanu@yahoo.co

Leonard Fulău, expert restaurare carte

e-mail: sindicatmnlr@yahoo.com

Muzeul Național al Literaturii Române – București

Orologhion grecesc este o carte bisericească rituală, cuprinzând rugăciunile și cântările care se rostesc sau se cântă la anumite ore, în cadrul celor șapte laude zilnice.

Volumul restaurat a fost expus în cadrul *Salonului Național de Restaurare – Craiova 2014*. El aparține depozitului de carte veche românească al Muzeului Național al Literaturii Române (MNLR), având numărul de inventar 33.117.

Descrierea morfologică

Este o tipăritură în limba greacă, imprimată cu cerneală neagră și roșie, pe hârtie de fabricație manuală cu linii de apă orizontale ușor vizibile. Copertele au scoarțe din lemn, îmbrăcate în piele de culoare brună, cu chenar, ornamente geometrice și imprimeuri oarbe. Legătura volumului este de 20 x 30 cm. Blocul cărții are dimensiunile 19,8 x 13 cm, iar oglinda textului 17,5 x 10,5 cm.

Forzațul fix 1 (al copertei 1) conține însemnări de circulație, cu caractere grecești, scrise cu cerneală neagră. Ștampila de apartenență de la Muzeul Româno-Rus este cu tuș violet. Pe forzațul 1 mobil întâlnim, de asemenea, numeroase însemnări în limba greacă, cu cerneală neagră, și ștampile ale Muzeului Româno-Rus, cu tuș roșu și violet. Forzațul fix 2 (al copertei 2) prezintă însemnări de circulație în limba greacă, calcule și încercări de condei cu cerneală neagră. Corpul cărții este alcătuit din 268 de file, numerotate tipografic cu cifre arabe. Textul este tipărit cu cerneală tipografică neagră și roșie, cu caractere grecești și este încadrat în pagină pe o singură coloană cu 34 de rânduri. În prima parte a blocului cărții sunt prezente numeroase restaurări empirice.

Pe suprafața filelor, la începutul, pe parcursul și la sfârșitul capitolelor, întâlnim: frontispiciu religios, parțial acoperit de o restaurare empirică; gravuri conținând scene religioase (Sfânta Treime, Iisus, Nașterea Domnului, Botezul Domnului, Bunavestire, Înălțarea Domnului, Adormirea Maicii Domnului, Învierea lui Lazăr, Intrarea în Ierusalim, Cina cea de taină, Răstignirea Domnului, Punerea în mormânt a Mântuitorului, Învierea Domnului, Maica Domnului cu Pruncul, Iisus pe cruce); linii decorative înaintea textului;

motive florale; inițiale mari, tipărite cu cerneală roșie, la început de enunțuri; ștampile de apartenență (a Muzeului Româno-Rus, a Academiei, parafa MNLR).

Starea de conservare

Volumul a suferit multiple deteriorări fizico-chimice, biologice și mecanice, determinate de foarte mulți factori. Coperta anterioară este parțial desprinsă de corpul cărții. Învelitoarea din piele prezintă jupuituri, plesnituri și lacune, mai ales de-a lungul marginilor, pe colțuri și la nivelul cotorului. O ruptură mai amplă (de 4,5 cm) este prezentă în treimea inferioară a copertei anterioare. Cusătura și-a păstrat integritatea, dar unele file sunt parțial ieșite din cusătură. Forțașurile au hârtia îmbrunită, fragilizată, cu multiple pete (grăsime, ceară, cerneală, murdărie, adeziv) și multe porțiuni lipsă din hârtia-suport. Forzașul mobil 2 lipsește, iar la nivelul cotorului sunt prezente galerii sau găuri de zbor provocate de carii.

Hârtia corpului cărții este îmbrunită și extrem de fragilizată, deoarece are un grad de înclieiere de 4,5 mm/26"/2,8 mm, prezintă halouri de apă pe tot cuprinsul volumului (conform buletinului de analiză fizico-chimică întocmit de dl Flavian Nica de la Centrul Național de Patologie și Restaurare a Documentelor – Biblioteca Națională a României). Patina vulgară este prezentă mai ales în prima treime a volumului. Numeroase file sunt îndoite și prezintă rupturi ample, perforații, galerii și rosături produse de insecte, plieri, margini franjurate și foarte multe fisuri. Tranșele blocului cărții sunt franjurate, corpul cărții ieșind din scoarțele deteriorate. Întreg corpul cărții prezintă ondulări, din cauza variațiilor bruște de temperatură și din cauza umidității. La cotor sunt prezente depozite semnificative de praf, păr și murdărie. Cerneala este insolubilă în apă și în alcool etilic 85 % (soluție apoasă).

În urma investigațiilor și a analizării stării de conservare, Comisia de Restaurare întrunită a stabilit că volumul a suferit multiple degradări fizico-chimice, biologice și mecanice care i-au afectat serios integritatea, motiv pentru care va fi restaurat integral.

Tratamentul de restaurare efectuat:

a) Pentru corpul cărții

- numerotarea filelor cu creion negru moale;
- fotografierea în ansamblu și în detaliu pe tot parcursul procesului de restaurare;
- desfacerea blocului cărții și consemnarea fasciculelor;
- curățarea uscată: desprăfuirea volumului cu pensula moale în nișa de ventilație; îndepărtarea depozitelor de murdărie și ceară cu bisturiul, fără a antrena fibra hârtiei-suport;
- selectarea filelor cu însemnări și ștampile pentru protejarea lor prin aplicarea straturilor succesive de soluție de carboximetilceluloză (CMC);
- curățarea umedă, prin imersie pe site în apă caldă și săpun neutru, urmată de o clătire abundentă;
- dezacidificarea hârtiei, în cazul în care aceasta nu s-a corectat prin spălare;
- uscare liberă a filelor spălate, așezate pe hârtii de filtru, pe rastele;
- presarea intermediară a filelor spălate, între hârtii de filtru;
- reînclierea filelor cu CMC 1%; consolidarea fisurilor și a zonelor friabilizate;

- completarea cu hârtie japoneză și vâl japonez a lacunelor, ținând cont de caracteristicile hârtiei-suport (grosime, culoare, linii de apă) și îndepărtarea surplusului de material folosit la aceste intervenții;
 - refacerea fasciculelor și presarea finală a filelor;
- b) Pentru legătură*
- desprinderea pielii originale de pe scoarțe, curățarea și tratarea acesteia pentru intarsiere (nu a putut fi efectuată din cauza evacuării silite la care a fost supus Muzeul Național al Literaturii Române în anul 2014, aceasta urmând a se efectua în viitor, când vor fi condiții optime de lucru);
 - refacerea cusăturii originale, pe cinci nervuri, din sfoară groasă;
 - înclierea cotorului cu pap de făină și coaserea capitaluluiband pe miez de sfoară;
 - atașarea scoarțelor originale prin ancorarea capetelor nervurilor, în exteriorul lor;
 - îmbrăcarea volumului în piele nouă;
 - confecționarea unei case de protecție pentru volumul restaurat.

Foto 1a. Aspect înainte de restaurare, Orologhion

Foto 1b. Aspect după restaurare, Orologhion

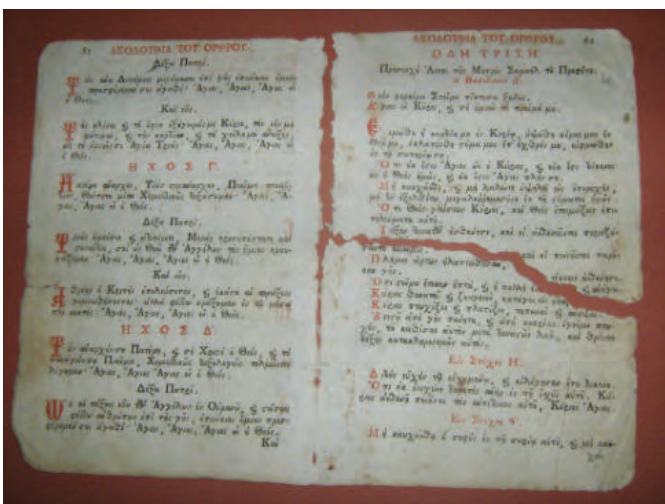

Foto 2a. Aspect înainte de restaurare, Orologhion

Foto 2b. Aspect din timpul restaurării, Orologhion

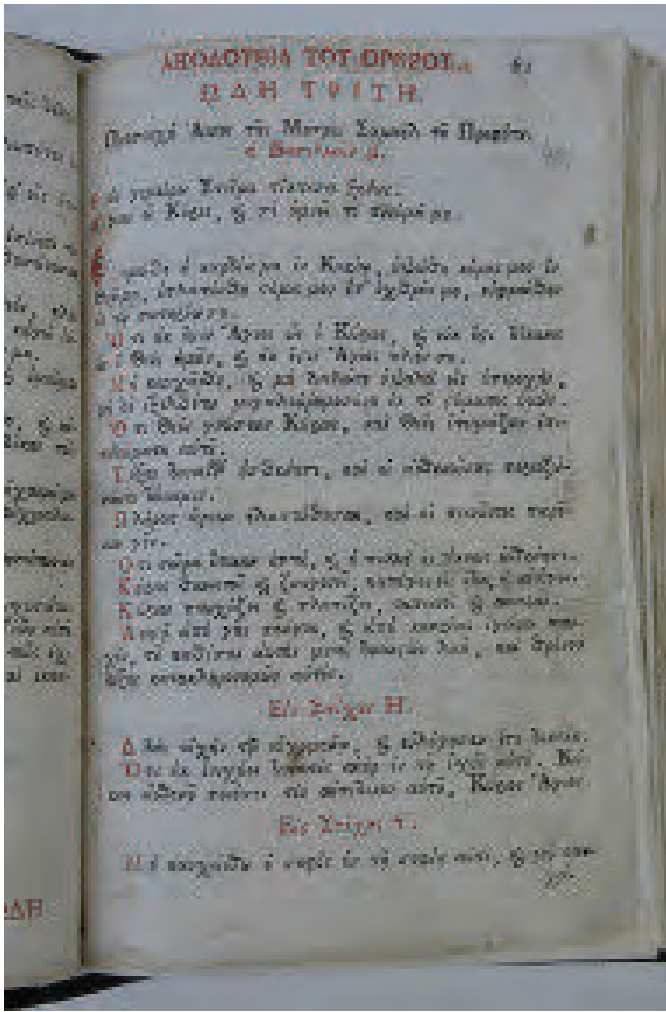

Foto 2c. Aspect după restaurare, Orologhion

Foto 3a. Aspect înainte de restaurare, Orologhion

Foto 3b. Aspect după restaurare, Orologhion

Foto 4a. Aspect înainte de restaurare, Orologhion

Foto 4b. Aspect după restaurare, Orologhion

Foto 5a. *Aspect înainte de restaurare, Orologhion*

Foto 5b. *Aspect după restaurare, Orologhion*

Foto-Grafii. Restaurare Ceaslov, 1842, Brașov – Tipografia lui Ioan Gatt

Cristian Paul Bedivan, expert restaurare elemente lemn-metal carte de patrimoniu

Centrul Național de Patologia și Restaurarea Documentelor

Biblioteca Națională a României

B-dul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București

e-mail: cristian.bedivan@bibnat.ro

Molitve[l]nic (Buzău, 1747)

Scurte considerații istorice asupra unui exemplar aflat în colecțiile Bibliotecii Naționale a României

Ovidiu Moș, muzeograf

Muzeul Municipiului București

e-mail: hist33oria@yahoo.com

Titlul complet al lucrării este „*Euhologhion, adecă M[o]litv[el]nic, acum întracestaș chip tipăritu după orânduiala celui grecescu*¹. Întru alu treilea anu dinu a patra domnie a Țării Rumânești a prea luminatului și înălțatului domnului nostru, Io Constandin Nicolae Voevod², Mitropolit fiindu a toată Țara Rumânească Kir Neofitu³. Cu toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu episcopul Buzăului Kir Metodie⁴, în Sfânta Episcopie a Buzăului, la anulu 7255 (1747)⁵. Tipograf: tânărul Sandu Irimia⁶.

Cartea cuprinde ritualul ortodox și rânduiei, rugăciuni prescrise pentru conferirea Sfințelor Taine și a altor funcții bisericești de sfințire și binecuvântare: Molitvele Sfântului Vasile cel Mare, sfințirea apei de Bobotează etc., cu rol general, dar și în diverse cazuri punctuale, ce țineau de situația credincioșilor la un moment dat: pentru femei

(după naștere) sau „*rânduială și molitvă care se citește la semănături*”, după cum semnaleză nota marginală a preotului, scrisă la pagina 567 a volumului⁷.

Istoriceste, *Molitvelnicul* apare relativ târziu, apariția lui fiind motivată de unii istorici ai Bisericii de „*solicitările venite din partea credincioșilor pentru fixarea în scris a rugăciunilor și rânduielilor ce reglementau săvârșirea Sfintei Taine și Ierurgii, altele decât cele cuprinse în Sfânta Scriptură*”⁸.

7. Cuprinsul cărții este următorul: Rânduiala în ziua dintâi când naște muiarea; Rânduiala la însemnarea pruncului în a opta zi; Molitvă după 40 de zile muiării ce au născut; Molitvă la muiarea când leapadă pruncul la moarte; Canoanele Sfinților Apostoli, de poruncă pentru Sfântul Botez; Molitvă la facerea oglașenicului; Rânduiala Sfântului Botez, Molitvă la tunderea părului; Rânduiala logodnei; Rânduiala cununiei; Capete pentru a doua nuntă, a lui Nichifor Patriarhul Țarigradului; Rânduiala la a doua nuntă; Rânduiala Sfântului Maslu; Rânduiala oceștianiei celei mici; Rânduiala oceștianiei celei mari; Rânduiala la facerea Rasoforului; Rânduiala călugăriei; Rânduiala pogrebaniei (= înmormântării n.n.) mireanilor; Rânduiala pogrebaniei călugărilor; Rânduiala pogrebaniei preoților și diaconilor mireni; Rânduiala pogrebaniei pruncilor celor mici; Învățătură despre Parastas; Învățătură la eșirea sufletului; Rugăciuni pentru sufletul cel osândit; Rânduiala în duminica pogorării Sfântului Duh; Rânduiala care se face când va cădea ceva spurcat în fântâna cuiva; Rânduiala care se face când va cădea ceva necurat în vasul cu vinul sau într-alt-ceva; Rugăciune la temelia casei; Rugăciune la vasul cel spurcat; Rugăciune la grâul carele se spurcă; Rugăciune când va să intre cineva în casă nouă; Rânduiala ce se face la temelia bisericii; Rugăciune la deschiderea bisericii spurcate de păgâni și eretici; Altă rugăciune, iar la deschiderea bisericii; Rugăciune la aducerea parg de poame; Rugăciune la ceia ce să pocăiesc adecă de iertare; Rugăciune la toată neputința; Rugăciune la săparea fântânii; Rugăciuni de binecuvântarea vinului nou; Rânduială care se face la holde sau la vie, sau la grădină când se întâmplă să strice gadinile sau jigăniile; Rugăciune la omul bolnav ce nu poate dormi; Cuvinte de învățătură a lui Zlatoust (= Sf. Ioan Gură de Aur n.n.) la Joimari; Cuvânt de învățătură a lui Zlatoust în Sfânta și Marea Duminică a Paștelor. O bună parte a acestor molitve, rugăciuni, rânduiei au fost preluate mai târziu în cadrul *Aghiasmatarului*.

8. Ion, Lazăr. *Molitvelnicul românesc. Studiu istorico-liturgic*. Rezumatul tezei de doctorat. București, 2012, p. 2.

1. Traducerea s-a efectuat după *Molitve[l]nicul grecesc* tipărit de Nicolaos Glykys, în anul 1691.

2. Constantin Mavrocordat a avut șase domnii în Țara Românească: după 2/13 septembrie 1730 – 6/17 octombrie 1730; 13/24 octombrie 1731 – 29 aprilie/10 mai 1733; 16/27 noiembrie 1735 – 5/16 septembrie 1741; 2/13 august 1744 – aprilie 1748; 13/24 februarie 1756 – 3/14 august 1758; 5/16 iunie 1761 – 23 aprilie/4 mai 1763 și patru domnii în Moldova, pe tronul căreia moare la 4/15 decembrie 1769.

3. Neofit Cretanul, fost al Mirelor, mitropolit al Ungrovlahiei (7 noiembrie 1738 – 16 iunie 1753).

4. Episcopul Metodie al Buzăului (2 ianuarie 1741 – 23 martie 1748).

5. Exemplarul face parte din colecțiile Bibliotecii Naționale a României, cota CR XVIII II 80, nr. inv. 1.060.194.

6. Sandu Irimia era fiul lui Marcu Irimia, tipograf din Iași. Vine în Țara Românească la 17 ani, către 1746-1747, împreună cu Barbu Bucureșteanul și Grigorie Stan Brașoveanul, după închiderea Tipografiei Episcopiei din Rădăuți. Este tocmăit de episcopul Metodie pentru tipărirea *Molitvelnicului* din 1747. După încheierea contractului, Sandu se întoarce la Iași, iar între 1762 și 1802 lucrează ca gravor la Tipografia din Blaj. A se vedea: Tatai-Baltă, Cornel. *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, 1995, p. 76-81; Lupu, Daniela Luminița. *Tiparul și Cartea în Țara Românească între 1716 și 1821*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 303.

Desigur, geneza sa este mai complicată, fiind antrenate atât motivații misionare, cât și motivații legate de unitatea cultului, în contextul biruinței Bisericii asupra „defecțiunii” iconoclaste. *Molitvelnicul* este fixat în scris după secolul VIII, fiind astfel cunoscute o serie de *Euhologhioane*, de la cel al lui Serapion din Thmuis, la *Codicele Barberini Graecus*. Treptat, conținutul acestuia se diversifică, diversificare prin care înțelegem modificarea structurii, unele rugăciuni fiind înlocuite treptat, datorită schimbărilor petrecute în viața generală a Bisericii (deși nu pare, Biserica este totuși o instituție vie și capabilă să se adapteze!). Ulterior, au apărut și cărți derivate din *Molitvelnic*, precum: *Aghiazmatarul*⁹, *Panihida* sau *Cartea de Tedeum*.

Fiind o carte foarte importantă în economia cultului ortodox, de la înființarea Mitropoliei Ungrovlahiei, aceasta a circulat pe teritoriul Țării Românești în formă manuscrisă. Desigur, un astfel de manuscris va fi fost foarte rar în cadrul bisericilor de mir, dar nelipsit în cadrul mănăstirilor, în special în cele care dispuneau de scriptorii și de biblioteci. În formă tipărită, cel mai vechi *Molitvelnic* cunoscut este cel care vede lumina tiparului la Târgoviște, în 1545, fiind imprimat în limba slavonă. După limba volumelor care au servit ca model, molitvelnicele tipărite la noi apar sub denumirea de *Euhologhion*, *Trebnic* sau *Matvinic* (formă contrasă de la *Molitvelnic*). Odată cu impunerea tot mai clară a limbii române în cancelarie, în secolul XVII se fac eforturi mari pentru introducerea acesteia și în cadrul cultului religios¹⁰. Astfel, primele *Molitvelnice* văd lumina tiparului în limba română aproape concomitent în cele trei principate: Iași, 1681 (ediția Dosoftei), Bălgrad (Alba-Iulia), 1689 și Buzău, 1699. Secolul XVIII este unul foarte productiv: *Molitvelnicul* este tipărit în limba română la Buzău (1701, 1747), Râmnic (1706, 1730, 1747, 1758, 1768, 1782, 1793), Târgoviște

(1713), București (1729, 1741, 1764, 1794), Iași (1749, 1754, 1764, 1785), Blaj (1757, 1784).

Ediția Buzău, 1747, este săracă din punctul de vedere al podoabelor: chenarul foii de titlu este executat prin repetarea unor simboluri grafice și estetice (fitomorfe), în mod analog fiind constituit (cu semne diferite) chenarul de pe verso, cuprinzând stemele reunite ale Țării Românești și Moldovei și inițialele domnului *Io Ko M Bo* (=Io Constantin Mavrocordat Voevod). Frontispicii (compoziții fitomorfe) apar doar la fiecare schimbare de materie (Început, Molitve, Rânduiești, Rugăciuni).

La exemplarul de față¹¹, pielea (păstrată doar pe scoarța anterioară) are imprimat în sec un chenar compus din afară spre interior dintr-o linie continuă vălurită, urmată de puncte așezate în forma Crucii Sfântului Anton și de semicercuri împletite. În câmp, central este așezată o floare (cu șase petale – urmând tot motivul crucii grecești, adică a inițialelor suprapuse I și X = Iisus Hristos). Dedesubt și deasupra motivului floral sunt două frunze cu vârful spre floare (prin unirea frunzelor se poate obține simbolul X = Hristos). Probabil aceasta era simbolistica urmărită de legător în epoca relegării volumului și a restaurării sale primitive¹².

11. *Euhologhion adecă Molitvenic...*, Buzău, 1747 (Biblioteca Națională a României, C. V. R., XVIII II 80258, inv. 1.060.194).

12. Desigur, critica simbolurilor de pe copertă care, laolaltă cu chenarul, sunt în fond o mandală (construcție simbolică a unui motiv al Totalității) ne poate conduce la observații mai ample, citibile într-o cheie subiectivă: simbolul central – floarea sau simbolul Dumnezeirii active, manifeste (redușă la simboluri conjugate: monograma Iisus Hristos, crucea, Steaua lui David) este amplificată prin relația cu frunzele, îndreptate către acest simbol. Frunzele sunt stilizări ale rombului, simbol ancestral al feminității, care poate fi citit aici ca relație a Bisericii cu Dumnezeirea, prin mesajul hristic (al credinciosului căruia i se cere să „Se înmulțească și să umple Pământul” sau să ducă Evanghelia Neamurilor, ipostaza paulină). Frunzele sunt definibile prin relația cu Umanitatea, cu Pământul, în genere, prin cifra 4, după cum Divinul apare în cadrul cifrei 6, „cifră de om”, după cum o notează Apocalipsa lui Ioan, definibil astfel prin acțiunea Omului – Dumnezeu Iisus Hristos în recuperarea Umanului. Chenarul definește condiția umană, de la interior spre exterior, apărând mai întâi condiția dublă (acel „sacer” latinesc ce însemna la origine și sfânt și blestemat), apoi condiția eliberării și renașterii (unirea punctelor redă tema monogramei Iisus Hristos – „Căci nimeni nu vine la Tatăl decât prin mine”). Linia vălurită finală are dublă simbolistică – „apele primordiale”, dar și trecerea umanității în condiția superioară, în Dumnezeire. Desigur, interpretările simbolurilor se lovesc întotdeauna de subiectivism, acestea având o dublă dimensiune – una care tâlmăcește Divinul umanului și alta absolut incomprehensibilă, adâncă. Nu putem decât să ne bucurăm că o astfel de mandală apare pe o carte esențială a cultului ortodox – carte care nu cuprinde altceva decât vindecarea, iertarea de păcat a Omului, acțiune necesară pentru repararea intermitenței ivite temporar pe axa Eu-Sine, care leagă Sufletul uman de Divinitate. *A se vedea și Biblia sau Sfânta Scriptură*. Geneza, Evangheliile, Faptele Apostolilor, Apocalipsa; CHEVALIER, Jean; GHEERBRANT, Alain. *Dicționar de simboluri*. București: Editura Artemis, [f.a.], vol. 1, p. 395-405; vol. 2, p. 55-58, 74; vol. 3, p. 250-253.

9. A se vedea diferențele relativ minore în ceea ce privește structura între *Molitvelnic* (Buzău, 1747) și *Aghiazmatar* (București).

10. Problemele nu erau puține în acest sens. În primul rând, din cauza ofensivei calvine, cult care utilizase această limbă pentru cartea religioasă tipărită în folosul românilor transilvăneni, exista o reticență în acest sens. Teama era că limba română nu este suficient de dezvoltată pentru a putea reda sensul „canonic” al mesajului religios, în cheie ortodoxă. Riscul de erezie era foarte mare. Din alt punct de vedere, deși Patriarhia de Constantinopol nu se opunea fățiș traducerilor în limba română, cerea cel puțin păstrarea liturghiei în forma deja statornicită de veacuri, adică în slavonă sau chiar în grecește, fiind și mai sigură așa. Ulterior, motivele politice au trecut peste temerile canonice. Poziția importantă a unor domni ca Matei Basarab, Șerban Vodă Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu au deschis larg porțile limbii române în Biserică. Chiar Dositei, Patriarhul Ierusalimului, a argumentat în cuvântul său introductiv la *Biblia lui Șerban Vodă* că limba română este în mod cert canonică, românii fiind creștinați, după acesta, chiar de Ioan Gură de Aur! A se vedea: Bianu, I; Hodoș, N. *Bibliografia românească veche 1508-1716*, tom I, București: Editura Academiei Române, 1903, p. 224-225. Coman, Ioan G. *Patrologie*. Mănăstirea Dervent, 2000, p. 133-135; Păcurariu, M. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Iași, 2004, p. 129-131; Basa, Valeriu Gabriel. Sfântul Ioan Gură de Aur în conștiința neamului românesc. În: *Teologia*, 12, nr. 2, Arad, 2008, p. 83-87.

De pe ultima filă a volumului aflăm o serie de informații legate de acesta și de importanța *Molitvelnicului* în epocă. După ce se încearcă justificarea greșelilor inerente de tipărire: „ce greșeală veți afla, veri în cuvinte, veri în slove, îndreptați cu duhul blândețelor, nepunându-ne în ponos, că precum iaste cu neputință Ceriul¹³ a să vedea fără nori, așa și Tipariul¹⁴ fără de greșeală¹⁵”, se explică și structura aleasă pentru *Molitvelnic*: „Însă să știi și aceasta de vei cerceta pre amăruntul Rânduialele și tălmăcirea acestui Molitvelnic și de vei potrivi cu niscare izvoade slovenești, veri de unde ar fi tipărite, și nu să va potrivi, să nu te pripești îndată a defăima, căci noi am urmat Molitvelnicului grecesc carele l-au tipărit Nicolae Glyky la anul de la H(ri)s(tos) 1691. Și după cum ne-au fost puțința, și întru înțeles și întru Rânduiale am așezat. Pre alocurea am și adaos în tălmăcire pentru scurtarea limbii rumânești, așijderea și la învățături și la rânduiale pentru prostimea preoților și pentru mai lesnele lor. Iară ceale ce nu s-au pus nicidecum s-au lăsat unele pentru că sunt arhierești, iară altele pentru că nu le slujesc pre aceste locuri¹⁶”.

Aflăm astfel că ediția după care s-a efectuat traducerea nu a fost urmată întru totul, textul fiind adaptat continuu după nevoile cultului din Țara Românească (care avea diferențe sensibile față de cultul din spațiul ortodox aflat sub directa administrație a Porții sau cel din spațiul est-european). Adaptările se fac nu numai din cauza dificultății de traducere în limba română cea „scurtă”, ci și din cauza unei la fel de „scurte” cunoașteri de carte în rândul clerului mirean.

Tipografia din Buzău. Tipografia este înființată în anul 1691, sub domnia și cu sprijinul lui Constantin Brâncoveanu¹⁷, fiind a șasea tipografie domnească din Țara Românească, în ordine cronologică. Este cunoscută sub numele de *Tipografia Domnească a Sinteii Episcopii din Buzău*. Tipografia își încetează activitatea după mazilirea și martiriul domnitorului. A fost reînființată în anul 1741 de episcopul Metodie (1741-1748) care, cu ajutorul tipografului Ioan Stoianovici, avea să imprime aici câteva cărți până în 1748¹⁸, dată de la care tipografia va lucra

sporadic, pentru ca între 1768-1834 să-și înceteze total activitatea¹⁹.

Tirajul și prețuirea cărții în epocă. Nu cunoaștem tirajul exact al *Evhologhionului* de la 1747. Cert este că tirajele mai vechi se situau între 300-400 exemplare, iar acestea ajung pentru cartea românească la 500-1000²⁰, în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea. De asemenea, în calcularea tirajului, trebuie să ținem cont de mai multe aspecte. De exemplu, în multe cazuri, o ediție deja epuizată putea să beneficieze de reeditări, fiind folosite aceleași materiale (litere de tipar, hârtie, cerneluri etc.), cărțile nou tipărite având același format și conținut. În acest caz este aproape imposibil de a diferenția un tiraj de celălalt și de a stabili tirajul total. Prețurile în epocă sunt în mare parte subiective, ținând de capacitatea de negociere, de dorința mare de a achiziționa o carte, de investiția posesorului (de multe ori colportor). Atunci când cartea era achiziționată pentru biserica satului sau a mahalalei, ca regulă generală, se asociau mai mulți cumpărători care își treceau „numele la pomelnic”. Pentru *Molitvelnice* informațiile sunt puține. Astfel, un exemplar din ediția Câmpulung, 1635 (cea slavonă), este cumpărat în 1714 cu 2 lei; un exemplar (București, 1729) este cumpărat în 1756 cu 5 taleri; un exemplar (Iași, 1785) este cumpărat la 1812 cu 9 lei; exemplarul (Râmnic, 1793) este cumpărat către 1818 cu 20 taleri²¹; exemplarul (Blaj, 1784) este lăsat gaj pentru suma de 5 taleri în 1821, iar exemplarul (București, 1808) este dat de o preoteasă dascălului celor doi fii ai ei, pe care îi educase un an și jumătate, reprezentând contravaloarea onorariului acestuia de 60 lei²². În ceea ce privește prețul legăturii, observăm că un *Molitvelnic* (Râmnic, 1768), este legat în 1826 pentru suma de 3 taleri²³.

în condiții optime, fapt ce explică tăierea ei pentru tipar uneori în diagonală (luând ca reper călușii). La ambele exemplare observăm un desen al filigranului cu diferențe sensibile, ceea ce ne obligă să bănuim că avem de-a face cu o moară europeană, care dispunea de multe forme de turnat hârtia. Calitatea hârtiei este obișnuită pentru exporturile din epocă de la Vest către Est în Europa.

19. Olteanu, V. *Op. cit.*, p. 36.

20. Dudaș, Florian. *Vechi cărți românești călătoare*. București: Editura Sport-Turism, 1987, p. 18-19.

21. Epoca lui Ioan Vodă Caragea este caracterizată prin creșterea explozivă a prețurilor, determinată de o fiscalitate excesivă, de ani cu producție agricolă mică, de „ciuma lui Caragea”, epizootii, creșterea cheltuielilor îndreptate spre lux ale protipendadei (marii boieri) și ale boierimii mici și mijlocii, cheltuieli efectuate de multe ori „pe credit” ș.a. A se vedea: Samarian, Pompei. *O veche monografie sanitară a Munteniei de dr. Constantin Caracș (1800-1828)*. București, [f.a.], p. 30; Constantinescu, Ioana. Evenimențialul meteorologic, agricultura și societatea românească în „secolul fanariot”. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 1992, 11, p. 21-62; Cernovodeanu, Paul; Binder, Paul. *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*. București: Silex, 1993, p. 187-248.

22. Corfus, Ilie. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea, 1975, p. 189, 197, 215, 217, 219-220, 226.

23. *Ibidem*, p. 221.

13. Cu inițială în original.

14. *Ibidem*.

15. *Evhologhion adecă Molitvelnic...*, Buzău, 1747, f. 284. Atât xilogravura, cât și informațiile de la final aparțin tipografului Ioan Stoianovici.

16. *Ibidem*, f. 285.

17. Olteanu, V. *Din istoria cărții...Lexicon*. București, 1992, p. 359.

18. Interesant ar fi de observat și celelalte lucrări scoase la această tipografie, pentru a se determina cuantumul de hârtie achiziționat de Episcopia de Buzău pentru nevoile proprii și pentru tipar. *Molitvelnicul* din 1747 prezintă un filigran stilizat „S V”, care a fost reconfirmat și de celălalt exemplar din această ediție, aflat în colecțiile Bibliotecii Naționale a României, cota CR XVIII II. 80, inv. 790.803. Liniile de apă sunt similare, tipărirea se execută la ambele exemplare contrar regulilor, adică nu pe lungimea fibrei, din motive ce țin de economisirea hârtiei. Posibil ca această hârtie să nu fi fost păstrată

Circulația cărții și proprietarii acesteia. Nu știm în proprietatea cui a intrat cartea după tipărire. Totuși, știm că proprietarul inițial al întregului tiraj a fost Metodie, episcopul de Buzău, comanditarul lucrării. Prin danie sau vânzare, cartea ajunge la o biserică din Țara Românească. La 1816 cartea era la biserica satului Păltineani²⁴, la care slujea preotul Constantin, cel care scrie la paginile 537-545 o notiță, semnalând eclipsa solară din anul respectiv, de la 7 noiembrie²⁵. După 1816, este discutabilă, în lipsa informației, circulația acestei cărți. Probabil relegarea a avut loc într-o perioadă ulterioară acestei date, utilizarea ca forțat a unui pomelnic scris pe toate paginile în alfabet chirilic și simbolurile care apar pe învelitoare fiind tipice pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar nepermițând o datare exactă. După mai bine de 100 de ani, observăm că *Molitvelnicul* ajunge la biserica altui sat – Frecata (?), comuna Frestuș (?)²⁶. Aici, din 1923 era dascăl Florea (care

apare cu notițe proprii la filele 2, 115, 117, 118, 157, 170). El este de fapt „cronicarul” care ne spune că la biserică au servit preoții Petre și Nicola Ionescu. Preotul Petre își pune semnătura autografă la 1928 (f. 284), iar preotul N. Ionescu este amintit de dascăl la 1931. Probabil, tot acest preot este semnatarul notiței date 1938, Martie 17 „*spre ținere de minte*” (f. 2). Anterior dascălului Florea, la biserica aceasta a servit dascălul Mihalache E. Popescu, după cum ne-o indică semnătura autografă datată 1923. Ultima notiță a dascălului Florea (născut în 1908) este datată 1960 (f. 2). Ținând cont de prețul de pe interiorul scoarței posterioare²⁷ „800/1000”, notat în creion la un anticariat bucureștean și de ștampila aplicată pe fila 1 „*Republica Socialistă România/Biblioteca Centrală de Stat*”, deducem că acest volum a fost vândut la un anticariat bucureștean cel mai târziu la începutul anilor '80. De aici a fost achiziționat de Biblioteca Națională a României (titulatură de după 1989), inventariat cu nr. 1.060.194, fiind al doilea exemplar din această ediție deținut de bibliotecă²⁸.

24. Este vorba de satul Păltineni, județul Saac, localitate aflată sub jurisdicția Episcopiei de Buzău. Ulterior, după reorganizarea administrativă din 1844, în urma căreia județul Saac (Săcuieni) este desființat, teritoriul său fiind împărțit între județele Buzău și Prahova, localitatea va face parte din județul Buzău. La 1835, satul era compus din 34 de gospodării, având o populație de aproximativ 170 locuitori. Astăzi, Păltineni este unul dintre cele zece sate ce compun comuna Nehoiu (jud. Buzău). Apud: Giurescu, Constantin C. *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*. București: Editura Științifică, 1957, p. 270; *Județele României Socialiste*, București: Editura Politică, 1972, p. 163 și 174.

25. „Să se știe că la leat 1816 în luna lui Noemvrie în 7 zile în zi marți la șase ceasuri și jumătate din zi s-au întunecat lumina soarelui și a zilii până ca de șăizeci de pași nu să cunoștea frate pă frate și au fost întunec o jumătate de ceas și s-au luminat. Această însemnare sau scris de robul lui Dumnezeu popa Constandin din Păltineni la leat 1816, Noem. 7” (însemnare de la paginile 537-545). Această însemnare se adaugă celorlalte 10 însemnări pe cărți de cult, identificate și publicate, legate de acest eveniment. Eclipsa totală de soare din 7/19 noiembrie 1816 a avut faza de totalitate la ora 12 și 9 minute (echivalentul a 6 ceasuri și jumătate sau 7 ceasuri din zi, după sistemul turcesc de măsurare a timpului). Zona de totalitate a traversat teritoriul Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești, putând fi observată și consemnată pretutindeni, impactul psihologic fiind destul de mare, pentru că eclipsele de soare nu se bucurau în epocă de o reputație bună. A se vedea: Mioc, Vasile; Mioc, Damaschin. *Cronica observațiilor astronomice românești. Istorie și astronomie*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 51-54; Corfus, Ilie. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea, 1975, p. 288, 297, 318; Anestin, Victor. *Cometele, eclipsele și bolizii ce s-au observat în România între 1386 și 1853*. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Științifice*, tom XXXIV, București, 1912, p. 20; Udișteanu, Dionisie. *Inscripții și însemnări de la Secu*. Mănăstirea Cernica, 1939, p. 56.

26. Localități neidentificate până în prezent, din cauza dificultății lecturii textului original. Este posibil să fie vorba de un sat din Transilvania, cartea intrând astfel în sfera daniilor sau a colportării de carte românească peste munți.

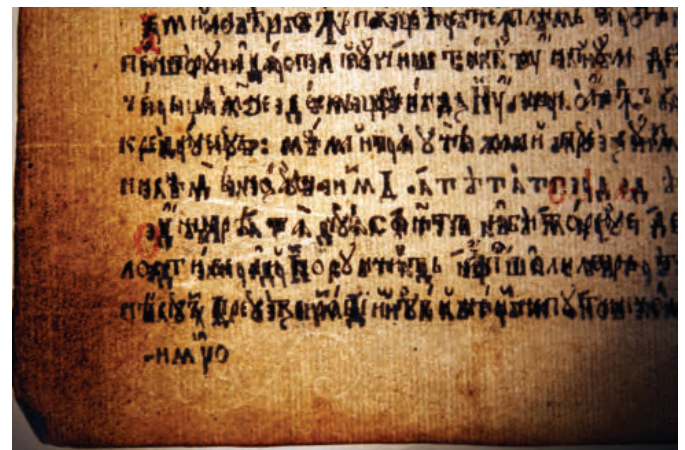

Foto 1. Filigranul hârtiei

27. Scoarța posterioară nu mai păstrează forța în partea interioară (ar fi fost important dacă era vorba de un pomelnic similar cu forța anterior!), ci doar căptușirea din hârtie stratificată, pentru a se ajunge la grosimea pielii de ainslag.

28. Exemplarul mai vechi este fragmentar și cu oglinda paginii excesiv tăiată în urma ultimei relegări, după cum am putut constata atunci când am comparat filigranul hârtiei și liniile de apă cu cele existente la exemplarul de față.

Foto 2. Xilogravura „Stema Țării”, cuprinzând stemele reunite ale Moldovei și Țării Românești, cu coroană suprapusă, în encadrament fitomorf. La extremități, inițialele: Io Ko M Vo (=Io Constantin Mavrocordat Voevod)

Foto 3. Chenar la pagina de titlu, format din repetiția unor semne (simboluri) grafice (linie dublă)

Fotografii ale frontispiciului floral prezent la început de capitol (Rânduială, Molitvă, Rugăciune): Foto 4 – frontispiciu simplu; Foto 5-6 – frontispiciu precedat de simboluri grafice.

Foto 4. Frontispiciu simplu

Foto 5. Frontispiciu precedat de simboluri grafice

Foto 6. Frontispiciu precedat de simboluri grafice

Variante de frontispicii în cadrul paginilor cu text, formate prin repetiția semnelor (simbolurilor) grafice (foto 7-10).

Foto 7

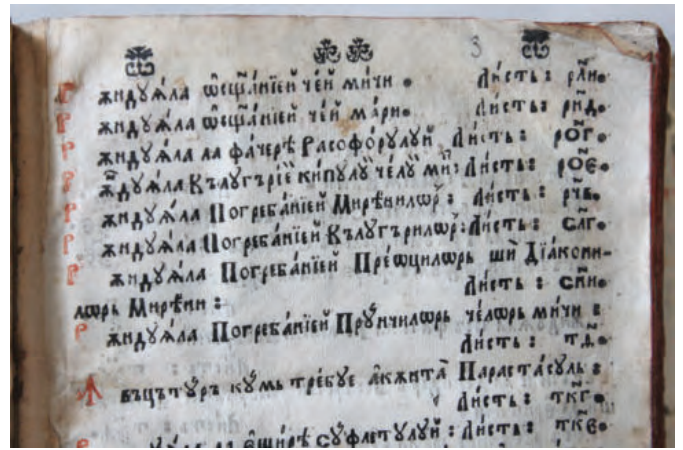

Foto 8

Foto 9

Foto 10

Foto 11. Vinietă finală, prezentă la sfârșitul fiecărui capitol (Molitvă, Rugăciune, Rânduială), reprezentând o stilizare a Crucii grecești (= monograma I. H.)

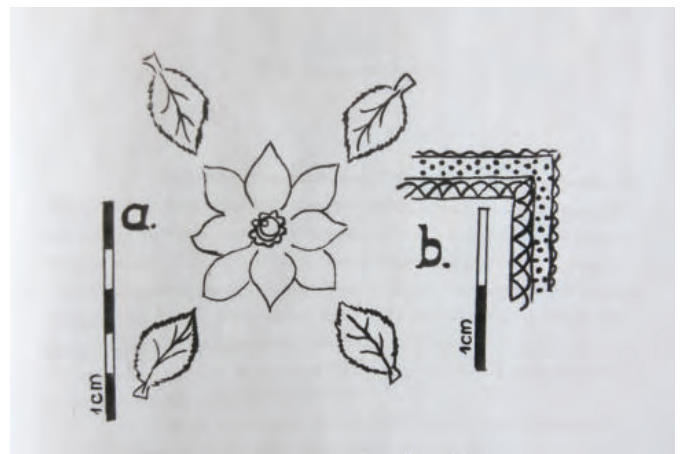

Foto 12. Compoziție copertă „în sec”: a) simbol fitomorf central; b) chenar

Documentare și Metodologie

BIBLIOGRAFIE

Carte românească veche

Euhologhion adecă Molitvenic... Buzău: Tipografia Sfintei Episcopii, 1747 (Biblioteca Națională a României, cota CR XVIII II 80, nr. inv. 1.060.194 și cota CR XVIII II. 80, inv. 790803).

Lucrări generale și speciale

1. Anestin, Victor. Cometele, eclipsele și bolizii ce s-au observat în România între 1386 și 1853. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Științifice*, tom. XXXIV, București, 1912.
2. Basa, Valeriu Gabriel. Sfântul Ioan Gură de Aur în conștiința neamului românesc. În: *Teologia*, an 12, nr. 2, Arad, 2008, p. 83-87.
3. Bianu, I.; Hodoș, N. *Bibliografia Românească Veche 1508-1716*. tom I. București: Editura Academiei Române, 1903. 572 p.
4. *Biblia sau Sfânta Scriptură*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1976.
5. Cernovodeanu, Paul; Binder, Paul. *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*. București: Silex, 1993. 255 p.
6. Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain. *Dicționar de simboluri: mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*. [trad. după ed.: Dictionnaire des symboles: Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres. Paris: Robert Laffont], vol. 1-3, București: Artemis, 1994. 503, 424, 535 p.
7. Coman, Ioan G. *Patrologie*. București: Mănăstirea Dervent, 2000.
8. Constantinescu, Ioana. Evenimențialul meteorologic, agricultura și societatea românească în „secolul fanariot”. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 11, vol. 9, 1992, p. 21-62.

9. Corfus, Ilie. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea, 1975. 340 p.
10. Dudaș, Florian. *Vechi cărți românești călătoare*. București: Editura Sport-Turism, 1987. 240 p.
11. Giurescu, Constantin C. *Principatele Române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*. București: Editura Științifică, 1957. 320 p.
12. Ion, Lazăr. *Molitifelnicul românesc. Studiu istorico-liturgic*. Rezumatul tezei de doctorat. București, 2012. 28 p.
13. *Județele României Socialiste*. Ed. a 2-a, București: Editura Politică, 1972. 599 p.
14. Lupu, Daniela Luminița. *Tiparul și cartea în Țara Românească între 1716 și 1821*. Teză de doctorat. Iași: Universitatea „Al. Ioan-Cuza”, 2008. 509 p.
15. Mioc, Vasile; Mioc, Damaschin. *Cronica observațiilor astronomice românești. Istorie și astronomie*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977. 370 p.
16. Olteanu, Virgil. *Din istoria și arta cărții: Lexicon: vademecum pentru editori, ziariști, tipografi, bibliotecari, librari, documentariști, arhiviști, muzeografi, profesori și studenți*. București: Editura Enciclopedică, 1992. 400 p.
17. Păcurariu, Mircea. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Ed. a 3-a, rev. Iași: Trinitas – Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2004, 3 vol.
18. Samarian, Pompei P. *O veche monografie sanitară a Munteniei „Topografia Țarei Românești” de dr. Constantin Caracaș (1800 - 1828)*. București: Bucovina, [f. a.]. 212 p.
19. Tatai-Baltă, Cornel. *Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*. Blaj: Eventus, 1995. 285 p.
20. Udișteanu, Dionisie. *Inscripții și însemnări de la Secu*. Mănăstirea Cernica, 1939.

Detaliu foto 2

Documente istorice românești din secolele XIV-XIX, în fondurile Bibliotecii Naționale a României

Elena Cojuhari, bibliotecar

*Serviciul Colecții Speciale – Arhiva istorică
Biblioteca Națională a României
B-dul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București
e-mail: elena.cojuhari@bibnat.ro*

Biblioteca Națională a României, unul dintre cele mai importante foruri patrimoniale ale culturii și civilizației românești din țară și din străinătate, deține – în cadrul Serviciului Colecții Speciale – un număr semnificativ de documente istorice vechi datând din (sau cu referire la) perioada cuprinsă între secolele XV-XIX.

Importanța documentelor este indiscutabilă. Ele oferă informații de ordin politic, lingvistic, cultural, social, economico-financiar, date referitoare la persoane (de la personalități, până la anonimi), informații privind exercitarea dreptului civil și penal în momentul emiterii lor. Descifrarea arhivaliilor permite completarea imaginii cunoscute până în prezent cu nuanțe, culori, date, acte, fapte specifice civilizației românești, creștine, ortodoxe românești, din cele două state, din epoca medievală, în mod special, până în cea de-a doua jumătate a secolului XIX, parcurgând diverse etape: a domniilor pământene, a celor fanariote, a Regulamentului Organic și a epocii inaugurate odată cu Unirea celor două principate românești în anul 1859. Ca rezultat, imaginea de ansamblu, ca urmare a unei minime și sumare analize a informațiilor oferite de documente, devine mult mai vie și mai completă.

I. Prezentarea fondului de documente istorice din secolele XV-XIX

Documentele din Fondul denumit „Documente Istorice Vechi”, secolele XV-XIX, păstrate în Arhiva Istorică din cadrul Serviciului Colecții Speciale – Biblioteca Națională a României reprezintă o gamă întreagă de acte de proprietate, majoritatea fiind acte de vânzare-cumpărare, zapise, ispisoace, hotărnicii de moșii, acte de judecată, danii, scutiri de impozite, întăriri privind drepturile asupra proprietății, acoperind perioada cuprinsă între secolul al XV-lea și secolul al XIX-lea.

Din momentul emiterii lor, majoritatea documentelor au făcut parte din arhivele marilor familii

boierești din Moldova și Țara Românească. Multe dintre documente păstrează până în prezent, înscrise pe margini, numele proprietarilor diverselor moșii la care se face referire. Astfel, pentru a ilustra, putem menționa câteva nume de rezonanță pentru societatea românească: Elena D. Catargi, prințul Cantacuzino-Pășcanu, Sturza-Bărlădeanu, o ramură a Sturzeștilor, Magdalena Beldiman și alții.

Fondul menționat reprezintă o entitate arhivistică aparte și cuprinde un număr de 1868 de documente. Cel mai vechi dintre acestea este copia unei traduceri românești a unui document¹, emis în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, în data de 20 decembrie 1414, prin care domnitorul dăruiește clucerului Belcescul și feciorilor lui, Petre, Ioan, Iosif și Andreiaș, pentru slujbă credincioasă, două sate în pământul Moldovei, cu venit și uric.

Foto 1. Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale, Arhiva Istorică, Fondul de Documente Istorice Vechi, sec. XV-XIX, documentul 1

1. Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale, Arhiva Istorică, Fondul de Documente Istorice Vechi, sec. XV-XIX, doc. 1.

Cel mai recent document² este o copie a traducerii românești realizate de Evloghie Dascălul, în data de 15 iunie 1863, după un original slav, emis în data de 20 februarie 1651, privind o întărire a unui act de vânzare-cumpărare a unei ocine din ținutul Covârluiului, încheiat între Baba Celebi, fost postelnic, și Adam Moviliță, căpitan.

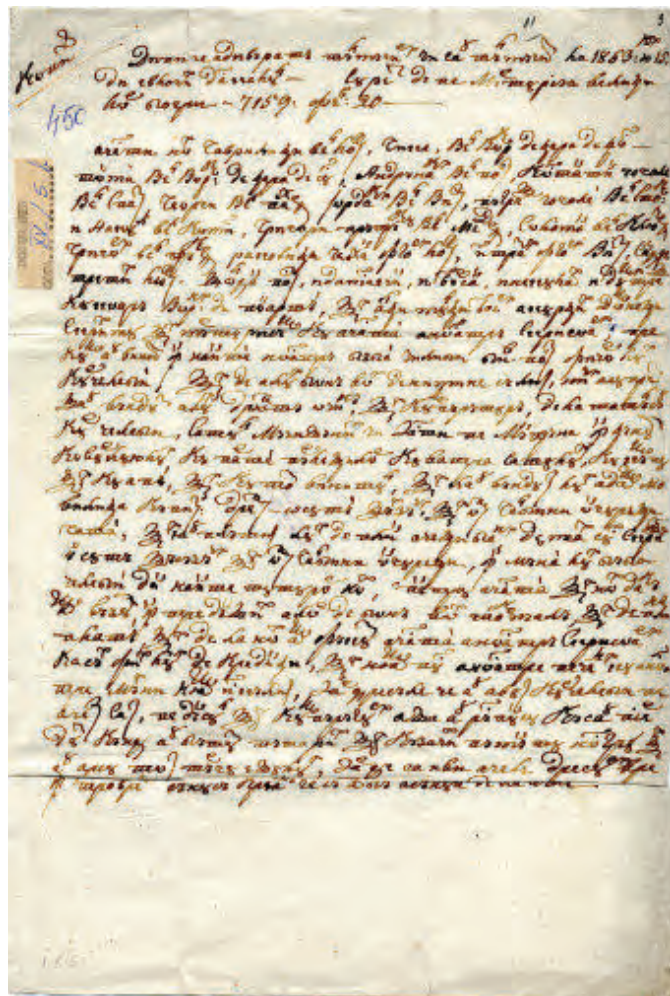

Foto 2. Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale, Arhiva Istorică, Fondul Documente Istorice Vechi, sec. XV-XIX, documentul 450b

Documentele reprezintă mai multe tipuri de acte juridice, după cum urmează: hotărâri domnești, plângeri, acte de vânzare-cumpărare, hotărânicii de moșii, anaforale, cărți de blesteme de mai multe feluri: ecleziastice și civile; întăririi domnești privind dreptul la proprietate al unor civili; cărți de judecată de recunoaștere a unor drepturi; învoielii; zapise de vânzare; există însă și acte de vânzare fără zăpis (înscriș), ci doar cu răvaș³; răscumpărări de moșie sau ale unei părți din aceasta⁴; întăririi de stăpânire asupra unor sate; hrisoave; Carte de împărțire a rumânilor

și a țișanilor; scrisoare domnească⁵; scrisoare de jurământ⁶; blestem la vânzarea moșiei⁷; scrisoare de mărturisire, în care mărturisirea se face cu sufletele mărturisitorilor⁸, care pot fi megieși, preoți sau boieri⁹; testament¹⁰.

Referindu-ne la întreaga gamă a arhivaliilor despre care vorbim, trebuie menționate câteva caracteristici generale. În primul rând, majoritatea documentelor au fost scrise pe suport de hârtie (puține au fost scrise pe pergament), foarte multe cu filigran și doar două dintre arhivalii în bifolio¹¹.

Documentele reprezintă originale, copii românești, traduceri românești, copii după traduceri românești, după acte originale, scrise în limba română cu caractere chirilice sau în limba slavonă. De asemenea, există și transcrieri recente. Câteva dintre ele sunt în limba rusă, în special cele referitoare la acte de proprietate, de vânzare-cumpărare, privind moșii sau părți de moșii din Basarabia, anexată Imperiului Rus în anul 1812, către noii proprietari. Este cazul boierilor moldoveni sau al reprezentanților Bisericii cu moșii sau părți de moșii aflate în „Ținutul de dincolo de Prut”, cu referiri la regiunea Sorocii și a Rezinei, în mod special, aflate în apropierea Nistrului.

Fondul cuprinde documente privind cele două țări românești: Moldova și Țara Românească, arhivaliile moldovenești fiind în număr mai mare, însă aici vom prezenta și, parțial, vom analiza în mod special documentele emise în Țara Românească, cu toate că nu există diferențe esențiale între acestea.

Multe dintre documente au peceți sau urme de peceți, în special domnești, realizate în diverse moduri. Astfel, există următoarele modalități de autentificare: peceți inelare, peceți inelare în ceară roșie, peceți domnești în chinovar, peceți inelare aplicate în chinovar, peceți inelare aplicate în tuș negru, peceți rotunde aplicate în tuș verde, peceți inelare în fum, monograme domnești în chinovar, peceți domnești timbrate, peceți mici, peceți inelare cu ceară neagră.

Pe lângă acestea, multe dintre documentele emise în cancelariile domnești poartă următoarele însemne ale puterii domnești: sigiliu aplicat în ceară, semnătura autografă a domnitorului cu invocație, inițiale și monogramă domnească. Ca exemplu, poate servi documentul emis de domnitorul „Constantin Șerban Voievod, domn al Țării Ungrovlahiei”, în anul 1656¹². Dintre semnăturile autografe ale domnitorilor, trebuie menționată cea a ultimului domnitor pământean al Țării Românești, inițial în calitate de dregător de mare spătar¹³, iar mai târziu în calitate de

5. Ibidem, documentul nr. 1782 din anul 1698. Este vorba despre scrisoarea domnitorului Constantin Brâncoveanu Voievod.

6. Ibidem, documentul nr. 1778.

7. Ibidem, documentul nr. 1772, din anul 1690.

8. Ibidem, documentul nr. 1717.

9. Ibidem, documentul nr. 1706a.

10. Ibidem, documentul nr. 1309.

11. Ibidem, documentele nr. 701 și nr. 1114.

12. Ibidem, documentul nr. 1770.

13. Ibidem, documentul nr. 1734, emis în data de 20 martie 1686.

2. Ibidem, documentul 450b.

3. Ibidem, documentul nr. 1824.

4. Ibidem, documentul nr. 1823.

domnitor cu titulatura de „*Constantin Brâncoveanul Basarab Vu. Domnul Țării Românești*”¹⁴, așa cum putem observa într-un act de întărire a unei moșii deținute de Necula banul și primite ca moștenire „*de la strămoși*”¹⁵.

Foto 3. Biblioteca Națională a României, Colecții Speciale, Arhiva Istorică, Fondul Documente Istorice Vechi, sec. XV-XIX, documentul nr. 1736, emis în data de 14 decembrie 1694

Printre personalitățile lumii medievale din Țara Românească găsim o serie întregă de domnitori, dar și de mari dregători, astfel, fără a păstra o ordine anume, îi putem nominaliza pe stolnicul Iordache Bălăceanu, stolnicul Știrbei, frații Șerban și Constantin Cantacuzino, Radu Șerban Voievod, Mihnea Vodă, Mihai Vodă (Viteazul), marele agă Ianache Văcărescu, Grigorie Vodă, Alexandru Ilieș, Petru Voievod și alții. Interesante sunt și titulatura domnească și evoluția acesteia în timp. Astfel, Matei Basarab, Constantin Brâncoveanu, Constantin Șerban Voievod apar ca domni ai Țării Românești, în timp ce Petru Voievod, Basarab Voievod, Mihnea Voievod sunt domni a toată Țara Ungrovlahiei.

Dar, să-i menționăm și pe cei care au scris efectiv aceste documente, pentru că datorită lor avem posibilitatea, astăzi, să cercetăm trecutul. Trebuie să spunem că, dacă în secolul XVI reprezentanții clerului sunt majoritari, începând cu secolul XVII numărul scribilor laici este în

creștere. În Arhiva Istorică găsim, pe lângă cele nesemnate (există și astfel de cazuri), documente semnate de: Tudose logofăt Olănescu¹⁶, Radu logofăt, fiul lui Gheorghe Logofăt din Târgoviște¹⁷, Neagu logofătul, Nicula logofăt Bildescu, Stoica logofătul Șerbanovici, popa Mușat din Domirești, Dragul Logofăt, fiul lui Ion Logofăt, popa Negoită din Gugulați, Toia logofăt în casa lui Laiotă, Anghel Logofătul din Craiova sau, pur și simplu, Tudoran. Însă, în secolul al XVIII-lea, balanța înclină ușor spre copişti și traducători din rândul clerului, potrivit modului în care semnează, aceștia având mai multă sau mai puțină știință de carte: „*Chiriță dascăl slovenesc de la Școala Domnească de la Sf. Gheorghe-Vechi din București*”, în cazul de față copist¹⁸. Un alt caz, de traducător de această dată, este cel al dascălului „*slavonesc de la Școala Domnească din București*”¹⁹ sau, pur și simplu, „*cel al popii Simeon*”²⁰.

16. Ibidem, documentul nr. 1749.

17. Ibidem, documentul nr. 1748, emis în data de 17 august 1826.

18. Ibidem, documentul nr. 1834.

19. Ibidem, documentul nr. 1817; nr. 1117. Este vorba de o traducere făcută de „*Lup dascăl slovenesc*” de la aceeași instituție, în anul 1744.

20. Ibidem, documentul nr. 1775.

14. Ibidem, documentul nr. 1736, emis în data de 14 decembrie 1694.

15. Ibidem, documentul nr. 1736, emis în data de 14 decembrie 1694.

Pe lângă clerici de rang inferior, în documentele istorice vechi sunt menționați și reprezentanți importanți ai Bisericii, cu tot cu locașurile de cult, implicate într-un fel sau altul în tranzacții de ordin imobiliar sau în desfășurarea unui act de justiție. Astfel, într-un act emis în data de 2 decembrie 1700, referitor la o parte de moșie în Guzeni, este menționat și egumenul Nictarie al Mănăstirii Sfântul Ioan din București²¹. În data de 1 septembrie 1763, Arhimandritul Timotei, egumen la Mănăstirea Mihai Vodă, adevărește că are „*sinfonie cu boieri Prisiceni*” și un proces al acestora cu stolnicul C. Știrbei²². În data de 1 septembrie 1763 mitropolitul Grigore emite o „*Carte de blestem către oamenii de la Guziani-Teleorman, la Rușii de Vede, și Socol, Mitrea și Iordache dogari ca să jure dacă moara m-rii Sf. Ioan din București înecă moara acestora din urmă*”²³. În anul 1713 se menționează Mănăstirea Tismana, împreună cu Schitul său „Sfântul Nicolae”, într-un act de vânzare-cumpărare a unei părți din moșie din Menți²⁴. În data de 2 iunie 1693, Capla Pârdeasa lasă prin testament Mănăstirii Tismana, Schitul „Sfântului Nicolae», zidit de ea”²⁵, partea sa din aceeași moșie Menți și altele. Un alt document, referitor la problemele legate de proprietățile acesteia, este cel din luna februarie 1693, prin care domnitorul Constantin Brâncoveanu „poruncește”, prin „*poruncă domnească*” egumenului Mănăstirii Tismana „*să adune toate documentele moșiei Comanei, jud. Mehedinti, pe care o revendică Oprea căpitanul și să vie de Paști la divanul domnesc*”²⁶. În același timp, după ce am văzut că judecata domnească se putea extinde și asupra unei instituții eclesiastice, documentul din data de 25 decembrie 1697 arată că aceeași instituție eclesiastică putea împrumuta sume de bani unor civili. Astfel, în actul de vânzare-cumpărare menționat se vorbește despre „*Matei, fiul lui Neagul Somonescu, prin care vinde vărului Fota Bălăcescu căpitanul jumătate din moșia Bilugești, pentru 70 taleri pe care-i datora egumenului de la M-rea Tismana*”²⁷. Alți reprezentanți al clerului menționați în act: Veniamin, egumenul Mănăstirii Jitiianu, Daniil, egumenul de la Băbeni, călugărița Nica, din satul Drăghiești.

O „*Carte de împărțeață*” din data de 9 iunie 1657, ne vorbește despre preotul Tudor, călugărul Daniil, nepoți ai lui Tudor logofătul, implicați într-o dispută legată de deținerea și folosirea vadului morii de pe moșia Vălsăreți, pe care o au cu Radu clucerul de la Mănăstirea Potocu. Constantin Șerban Voievod poruncește crearea unei comisii compuse din 12 boieri, care cercetează cazul și dau o „*Carte de împărțeață*” în această problemă²⁸, adică o decizie referitoare la împărțirea proprietății.

21. Ibidem, documentul nr. 1835.

22. Ibidem, documentul nr. 1843.

23. Ibidem, documentul nr. 1841.

24. Ibidem, documentul nr. 1707b.

25. Ibidem, documentul nr. 1707a.

26. Ibidem, documentul nr. 1706b.

27. Ibidem, documentul nr. 1781b.

28. Ibidem, documentul nr. 1756.

În data de 3 februarie 1638 „*Animia călugărița și fiii ei vând lui Stroe, fost al doilea vistier, partea lor din satul Cătești, jud. Muscel, și Pădureș, pentru 6000 bani*”²⁹, actul de vânzare-cumpărare fiind legalizat de Logofeția Dreptății³⁰, în data de 18 aprilie 1838.

În ceea ce privește proprietatea, în epoca de care vorbim se poate spune că ea însemna: moșii, mori, păduri, vii, pământul în sine, cârciumi, vaduri (stăpânirea acestora), robi (țigani). În a doua jumătate a secolului XVII, în mod special, se putea deține o proprietate asupra unei părți „*dintr-o roată de moară*”, care valorează 14 lei la 1 ianuarie 1685³¹; „*o jumătate de roată umblătoare*”³²; de asemenea, o proprietate putea fi o roată de moară deținută de trei proprietari, adică proprietatea era împărțită în trei părți³³; un „*vad de moară cu 2 roate*”³⁴.

Vânzările se fac cu știrea vecinilor și a rudelor³⁵. De asemenea, există achiziționare de bunuri (moșii etc.), vânzări pentru plata datoriilor.

Asigurarea dreptului de proprietate se face prin întărirea dreptului la moștenire. În același timp, după cum am văzut mai înainte, exista formula: „*pentru dreaptă și credincioasă slujbă*”. Astfel, prin documentul din data de 11 iulie 1515, „*Basarab voievod domn a toată țara Ungovlahiei întărește portarului Oancea și fiilor săi, pentru dreaptă și credincioasă slujbă, familiile de țigani, Cornea cu copii[i], Costea cu copii[i], Răpa cu copii[i]*”³⁶.

O parte din actele de proprietate din fondul cercetat sunt legalizate odată cu trecerea timpului, atât originalele, cât și copiile acestora. Copia românească a unui document emis în data 26 octombrie 1656 în Divan, de către Constantin Șerban voievod, prin care acesta „*întărește lui Stroe, mare logofăt din Golești, ocinile cumpărate în Cotești*”, este legalizată în data de 18 aprilie 1832 de către „*Logofeția Dreptății*”³⁷ (viitorul Minister al Justiției), la aproape 200 de ani de la emiterea originalului. La aceeași dată, 18 aprilie 1832, instituția legalizează un alt act de vânzare-cumpărare emis în data de 20 octombrie 1652, prin care „*Șerban din Cătești și alții vând jupânului Stroe, marele vistier, partea lor din Cătești, pe apa Argeșului, pentru 3400 bani*”³⁸.

Totodată, documentele prezintă și practica schimbului de moșii³⁹, anularea prin acte a unora mai

29. Ibidem, documentul nr. 1737.

30. Logofeția Dreptății – Ministerul de Justiție din acea perioadă.

31. Ibidem, documentul nr. 1729.

32. Ibidem, documentul nr. 1729, emis în data de 28 martie 1683.

33. Ibidem, documentul nr. 1725, emis în data de 15 mai 1682.

34. Ibidem, documentul nr. 1718, emis în data de 29 octombrie 1677.

35. Ibidem, documentul nr. 1766, emis în data de 19 iulie 1636.

36. Ibidem, documentul nr. 1792

37. Ibidem, documentul nr. 1742.

38. Ibidem, documentul nr. 1740.

39. Ibidem, documentul nr. 1695, emis în data de 20 iulie 1646.

vechi⁴⁰, dar și formula „pentru osteneala banilor” în cazul banilor împrumutați cu cămată⁴¹ – „50 taleri pentru 2 săptămîni cu plata pentru «osteneala banilor» 1 taler și jumătate”; practica arendei, cuprinzând situația și tovarășia arendeii⁴².

Analiza documentelor ne permite să menționăm existența unei diferențe de preț la vânzarea pământului. Astfel, pentru un stâjen, vânzătorul poate cere 66 de bani⁴³, un altul – 25 de bani pe stâjen⁴⁴. Totodată, o parte din moșie poate valora 13 bani (!)⁴⁵; prețul de cumpărare al unei vii în anul 1699 este de 16 taleri⁴⁶. Evident, documentele nu descriu amănunțit aceste proprietăți, astfel încât să existe detaliile suplimentare necesare, care ar putea oferi informații legate de mărimea terenurilor sau de calitatea lor. Prețul depindea probabil, și de statutul social al celor implicați în procesul de vânzare-cumpărare.

În ceea ce privește moneda și circulația monetară pe teritoriul Țării Românești în perioada descrisă, trebuie să menționăm următoarele tipuri monetare locale: bani, bani bătuți, lei, lei bătuți, bani gata⁴⁷. Cât privește moneda externă, „valuta” aflată în uz atunci și care participă, împreună cu moneda locală, la toate tipurile de tranzacții economico-financiare, pot fi menționate următoarele: taleri, poli⁴⁸, aspri⁴⁹ și zloți⁵⁰.

Pe lângă aceste elemente de drept civil, privind protecția și reglementarea dreptului la proprietate, documentele prezintă elemente de drept penal. Astfel, în actul de întărire a stăpânirii lui Nica mare vistier asupra satului Oriseceni de la vad cu moșia Malul, dat de domnitorul Radu voievod Șerban, se face un scurt istoric al chestiunii proprietății asupra locului, în care se menționează cazul unui asasinat și al distrugerii unui cuib de șoim, „pentru care ucidere și stricare de cuib a plătit satul Gâștești două șugubini. Satul Gâștești nu s-a lăsat și s-a judecat și la Mihnea Vodă și la Mihai Vodă și acum, zicând că acel om care a ucis sau care a stricat cuibul șoimului n-a fost din satul lor, dar niciodată n-au putut jura cei 12 boieri pentru aceasta”⁵¹.

O poruncă domnească emisă de domnitorul Radu Voievod, de întărire a stăpânirii lui Stoica și Stan din Mititei asupra părții lor de ocină din acea localitate, relatează cazul

unui furt cu tot cu pedeapsa convenită pentru infracțiunea în cauză. Astfel, un om a fost prins furând stupi, în rezultat fiind condamnat la spânzurătoare, dar a fost răscumpărat. Cei ce l-au răscumpărat, respectiv Stoica și Stan din Mititei, au primit partea de ocină a hoșului prin poruncă domnească⁵².

Prerogativa domnească de judecător suprem în Țară este destul de bine ilustrată în documente. Domnitorul, Vodă, în special în cazul domniilor pământene, împarte dreptatea, potrivit atribuțiilor deținute în conformitate cu legislația medievală și cu obiceiul pământului. Procedura de luare a unor decizii finale nu este una arbitrară, ba, în mod contrar, conformă „unei chibzuiei” de lungă durată. Drept exemplu poate servi modalitatea de a proceda în domeniul justiției a domnitorului Constantin Brâncoveanu. În plus, documentele, aparent banale, referitoare la stabilirea unor hotare de moșie, ne oferă o viziune asupra personalității și activității acestui ultim domnitor român, care încheie șirul domniilor pământene, cunoscut ca martir, promotor al culturii și civilizației românești și ortodoxe. Dar să vedem cum procedează la modul concret Constantin Brâncoveanu în acțiunea sa de împărțire a dreptății: stabilirea hotarelor noi pentru moșiile Fornetești și Zvârnojiul, un motiv de discordie între „Vergo, mare portar, și popa Ion, cu vărul său popa Ștefan și Dan armașul din Reacea”⁵³. Pentru soluționarea problemei, domnitorul Constantin Brâncoveanu creează treptat câteva comisii, ai căror membri, desemnați la ordinul domnitorului, trebuie să decidă chestiunea hotarelor. Astfel, în data de 17 septembrie 1694, problema este discutată printr-o „Carte a 12 megieși, luați prin poruncă domnească, prin care hotărnicesc moșiile Fornetești și Zvârnojiul”⁵⁴. În data de 26 septembrie 1694, domnitorul convocă, prin poruncă domnească, o altă comisie compusă, de data aceasta, din 24 de boieri hotarnici care trebuie „să cerceteze și să hotărnicesc moșiile Fornetești și Zvârnojiul”⁵⁵. Cea de-a treia comisie, creată prin porunca domnească a lui Constantin Brâncoveanu, în toamna anului următor, este compusă din „48 boieri, luați pe răvașe domnești”⁵⁶, cu lista numelor acestor boieri hotarnici.

Același domnitor procedează la fel în cazul întăririi moșiilor strămoșești ale lui Necula banul, în anul 1694. Și în acest caz, domnitorul creează, prin poruncă domnească, o comisie formată din 24 de boieri, care investighează cazul, după care urmează emiterea actului domnesc de întărire⁵⁷.

Totodată, documentele arată în mod relevant relațiile feudale, prin zăpășul de dăruire a unui rumân⁵⁸, care poate fi și „vândut pe vecie”, la fel și familia sa, ori

40. Ibidem, documentul nr. 1694, emis în data de 6 iulie 1946.

41. Ibidem, documentul nr. 1780.

42. Ibidem, documentul nr. 1860 emis în data de 2 noiembrie 1823.

43. Ibidem, documentul nr. 1748, emis în data de 7 decembrie 1688.

44. Ibidem, documentul nr. 1747, emis în data de 20 octombrie 1688.

45. Ibidem, documentul nr. 1722, emis în data de 10 aprilie 1682. Este vorba de zăpășul prin care „Lupa și fiica sa Drăgana vând celor 3 frați Pavel, Neagoe și Dumitrașco, partea de moșie a bărbatului ei din Mititei, drept 13 bani”.

46. Ibidem, documentul nr. 1709, emis în data de 5 aprilie 1594.

47. Ibidem, documentul nr. 1757, emis în data 30 noiembrie 1668.

48. Ibidem, documentul nr. 1746, emis în data de 4 aprilie 1688.

49. Ibidem, documentul nr. 1711, emis în data de 3 mai 1633.

50. Ibidem, documentul nr. 1782, emis în data de 19 noiembrie 1698.

51. Ibidem, documentul nr. 1817, emis în data de 13 octombrie 1607.

52. Ibidem, documentul nr. 1817, emis în data de 27 aprilie 1615.

53. Ibidem, documentul nr. 1700, emis în data de 26 septembrie 1694.

54. Ibidem, documentul nr. 1699.

55. Ibidem, documentul nr. 1700.

56. Ibidem, documentul nr. 1702, emis în data de 6 noiembrie 1695.

57. Ibidem, documentul nr. 1736, emis în data de 14 decembrie 1694.

58. Ibidem, documentul nr. 1790.

prin cele de dăruire a unor sate întregi sau a unei jumătăți din sat⁵⁹. Însă exista și posibilitatea răscumpărării. Astfel, cartea domnească a lui Alexandru Voievod din anul 1627⁶⁰ „îngăduie răscumpărarea din rumânie”.

Documentele din Arhiva Istorică a Bibliotecii Naționale oferă, după cum am văzut, informații variate, ce completează imaginea istorică generală, puțin abstractă, referitoare la mersul lucrurilor, cu personaje reale din viața de zi cu zi, misiunea istoricului, citându-l pe Nicolae Iorga, fiind una complexă, el trebuind „să aibă starea de spirit al fiziologului, care și în cercetarea celui mai mărunț vas, a țesăturii celei mai banale are în mintea sa marele sistem de viață, solidar, unitar, din care aceste obiecte ale studiului său fac parte”⁶¹.

II. Alte documente românești vechi din Arhiva Istorică a Bibliotecii Naționale

În titlul lucrării am menționat documente din secolul al XIV-lea. Un document din Fondul Saint Georges, un fragment dintr-un caiet dictando, prezintă o listă a fotografiilor documentelor istorice românești datate între anii 1393 și 1499, păstrate în Arhiva Imperială Rusă, având pe prima pagină următoarea notă: „Fotografiile documentelor privitoare la istoria României și care se află în arhivele Imperiale din Moscova, scrise unele în limba slavă veche sau limba polonă veche, iar altele în limba latină”⁶².

Lista este împărțită în două capitole: documente scrise în limba slavă veche, dintre care cel mai vechi document menționat este din anul 1393. Este vorba de un hrisov (tractat) al „lui Roman Voievod, Domnul Moldovei prin care se obligă către Regele Poloniei Vladislav a-i da supunere, ascultare și ajutor la caz de trebuință cu tot poporul și cu toate slugile sale ca și predecesorii săi”; se menționează că documentul este scris în limba slavă și că are o pecete mare. Un alt document interesant, semnalat în acest prim capitol, este datat cu anul 1395, Ziua Bobotezei. Este vorba de hrisovul lui „Ștefan Voievod, Domnul Moldovei, prin care arată că s-a așezat pe tronul Moldovei prin ajutorul lui Vladislav Regele Poloniei, al Lituaniei, al Rusiei și al altor multor țări stăpânitor; pentru care se îndatorează prin jurământ către dânsul, copiii lui și soția sa să-i dea ascultare, supunere și ajutor cu Țara sa și slugile sale în contra vrăjmașilor săi și mai cu deosebire în contra Regelui Ungariei, Domnul Basarabiei (Țara Românească) în contra Turcilor, Tătarilor și altor vrăjmași ai săi”. Jurământul de fidelitate este scris în limba slavă veche, are sigiliul domnitorului, opt sigilii atârinate ale boierilor mai mici și două sigilii căzute.

59. Ibidem, documentul nr. 1786.

60. Ibidem, documentul nr. 1784.

61. Iorga, Nicolae. *Două concepții istorice. Cuvântare ținută la 17 mai 1911 la intrarea în Academia Română de N. Iorga cu răspuns de A.D. Xenopol*. București: Institutul de Arte grafice Carol Gobl, 1911, p. 15.

62. Biblioteca Națională a României, Fond Saint Georges, dosarul CCCXXIV/1.

Cel mai recent document, din primul set de documente, datat cu 28 iulie 1466, este „Hrisovul lui Ștefan Voievod, Domnul Moldovei, prin care arată că în urma mijlocirii rugăciunii Regelui Poloniei și a altor boieri, a iertat pe Pan (?) Mihail Logofăt, pe frații lui Duma și alții cu slugile lor, permițându-le să vină în Țară și să stăpânească Mihail (?) palatul său de pe Siret, dându-le și două sate [...] și care act de iertare îl întărește cu credința numelui său, a fiului său Alexandru, a mitropolitului Țării Teoctist și cu credința boierilor Moldovei”. Documentul este scris în aceeași limbă slavă veche, având pecetea gospodărească veche, atârnată.⁶³

Cel de-al doilea capitol al listei prezintă documente scrise în limba latină. Documentul nr. 1 este datat cu anul 1387 și este jurământul de fidelitate al lui Petru Voievod, domnul Moldovei, către Vladislav, regele Poloniei, având atârnată o pecete domnească mică.

Un document interesant este cel menționat la nr. 3, datat cu anul 1389, reprezentând tratatul de alianță încheiat între Regele Poloniei, Vladislav, și Mircea Voievod, „în contra regelui Ungariei și în contra altor inamici”⁶⁴ la Radorn – cu o singură pecete atârnată, restul fiind căzute.

Documentul nr. 6, datat cu ziua de 6 iulie 1391, este un „act prin care Mircea Voievod, Domn al Munteniei, [etc.] aprobă și confirmă tratatele precedente încheiate între ambasadorii săi și Vladimir Regele Poloniei” – încheiat la Lemberg, cu o pecete mare domnească atârnată⁶⁵.

Din păcate, nu s-a reușit până în prezent să se afle mai multe informații despre aceste documente, în afara faptului că ele s-ar afla în continuare în una dintre arhivele statului rus.

Revenind, trebuie menționat faptul că în toate fondurile Arhivei Istorică a Bibliotecii Naționale există documente vechi, scrise în limba slavă sau română, cu grafie chirilică, reprezentând acte ce dovedesc dreptul de proprietate al unor familii boierești sau al descendenților acestora asupra averilor, în special asupra moșiilor.

Alte documente foarte interesante sunt emise de mari domnitori pământeni din Moldova și Țara Românească, precum: Mihai Viteazu, Matei Basarab, Ștefan cel Mare, Vasile Lupu și alții.

Astfel, în anul 1495, Ștefan cel Mare, împreună cu soția Maria (de Mangop – n.n.) și fiii Alexandru și Bogdan, ridică biserica cu hramul Sfântului Mihail, în cinstea victoriei obținute „la Valea Albă din 1476, iul. 26, când creștinătatea a fost învinsă de oștirile păgâne împreună cu Basarab Vv., luând a treia parte din pământul Moldovei și pomenirea celor căzuți în luptă”⁶⁶.

63. Ibidem, dosar CCCXXIV/1.

64. Ibidem.

65. Ibidem.

66. Ibidem, documentul nr. 470.

Literatura populară în lumina tiparului: bibliofilie românească în colecțiile Bibliotecii Naționale a României

Andreea Răboiu, bibliotecar
Serviciul Colecții Speciale – Cabinetul Bibliofilie
Biblioteca Națională a României
B-dul Unirii nr. 22, sector 3, București
e-mail: andreea.rasboiu@bibnat.ro

Studiul de față reprezintă o cercetare documentară menită să aducă în lumină comori literare și bibliofilie aflate la temelia beletristicii românești, existente astăzi în patrimoniul Bibliotecii Naționale a României, lucrări a căror semnificație, întru devenirea limbii și culturii noastre, în forma lor cea mai aleasă, capătă noi și noi valențe.

Bibliotecii Naționale a României, posesoare a unora dintre cele mai însemnate valori documentare din tezaurul național, îi revine datoria de a asigura dănuirea acestora și transmiterea specificului cultural românesc peste veacuri.

Între colecțiile sale patrimoniale se remarcă colecția de bibliofilie românească, alcătuită din cărți vechi și rare, mărturii ale evoluției culturii scrise în țara noastră. Fondul oglindește, în egală măsură, atât momentele de referință ale istoriei tiparului din spațiul românesc, cât și culmile artei grafice autohtone. Un loc aparte îl ocupă *Liturghierul slavonesc* din 1508, realizarea de seamă a ieromonahului Macarie, care deschide perioada de peste trei sute de ani desemnată de cercetători drept etapa veche a creației tipografice românești, precum și *Apostolul slavonesc* al logofătului Dimitrie Liubavici, tipărit la Târgoviște în anul 1547, unicul exemplar cunoscut din țară. De mare valoare documentară și artistică sunt atât tipăriturile diaconului Coresi, incluse în colecție: *Triod slavonesc* (Brașov, 1578), *Sbornic* (Saș-Sebeș, 1580) [foto 1], *Evanghelie cu învățătură* (Brașov, 1581), cât și cele legate de numele unor imense personalități, precum mitropolii Varlaam, Simion Ștefan, Dosoftei și Antim Ivireanul – de pildă *Cazania* (Iași, 1643) [foto 2], *Noul Testament de la Bâlgard* (Alba-Iulia, 1648), *Psaltirea în versuri* (Uniev, 1673), *Carte sau lumină* (Snagov, 1699), *Liturghier grecesc și arăbesc* (Snagov, 1701) [foto 3], *Anthologhion adecă floarea cuvintelor* (Râmnic, 1705), pentru a aminti doar câteva dintre aceste lucrări de excepție. Însemnătatea fondului este desăvârșită prin operele capitale *Biblia lui Șerban* (București, 1688) [foto 4] și *Biblia lui Samuil Micu* (Blaj, 1793), primele noastre traduceri integrale ale Sfintelor Scripturi, adevărate monumente ale limbii și spiritualității românești.

Foto 1. *Sbornic* (Saș-Sebeș, 1580)

Foto 2.
Cazania (Iași, 1643)

Foto 3. Liturghier grecesc și arăbesc (Snagov, 1701)

Foto 4. Biblia lui Șerban (București, 1688)

Toate aceste repere demonstrează pronunțatul caracter religios al activității editoriale locale, sub înrăurirea bizantino-slavă. Deși tiparul a evoluat, în general, într-un ritm mai lent, având o „producție modestă, de atelier, rod al unei tehnologii bazate mai mult pe activitatea manuală, anevoioasă și, mai ales, aflată, în mare parte, direct sub monopolul bisericii care consacra tradiția”¹, prin prezența

în lăcașurile de cult și prin gradul mare de circulație atins în întreaga arie geografică românească, fapt atestat și de frecvențele însemnări manuscrise regăsite în aceste tomuri, operele zămislite au contribuit fundamental la dezvoltarea societății, alimentând ideea de libertate, de unitate națională și de limbă în conștiința românilor. În plus, pe teritoriul transilvănean, cartea românească a reprezentat un mijloc de expresie și acțiune în afirmarea ortodoxiei.

Dacă, la început, publicul nu era deloc numeros, „câțiva boieri numai”², iar „cetitorii obișnuiți, ceva mai mulți, cu deosebire preoți, se mulțămiau cu cetirea cărților sfinte”³, progresele înregistrate în plan socio-cultural, amploarea cunoscută de învățământul românesc, emanciparea națională, mijlocită mai ales de reprezentanții Școlii Ardelene, au determinat diversificarea intereselor de lectură și, implicit, sporirea producției de carte laică în limba română. Totodată, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unele imprimării locale – cum a fost cea a Seminarului Teologic de la Blaj sau cea de la Sibiu a lui Petru și Ioan Bart, membri ai unei prodigioase familii de tipografi, cu aplecare către interesele cititorilor români – reușesc să învingă monopolul ecleziastic, publicând scrieri istorice, filologice, didactice, originale sau traduceri, semnate de cărturari dedicați precum Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Dimitrie Eustatievici, Radu Tempea, Ioan Piurariu-Molnar, Vasile Popp, dar și cărți populare, mult îndrăgite, care au circulat până atunci, în diferite variante, în paginile manuscrise ale codicelor.

Acestea din urmă alcătuiesc literatura profană sau, după cum o denumea cel mai devotat cercetător al ei, profesorul și bibliotecarul secției de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, Nicolae Cartoian, literatura poporană, cea care, potrivit acestuia, „a deschis sufletului românesc de pe vremuri o largă perspectivă spre tărâmul miraculosului magic și creștin, spre lumina fericită a Orientului: legende pioase, pline de grație naivă despre familia sfântă și viața Mântuitorului în cadrul patriarhal al vieții de sat; descrieri pline de culoare despre palatul reginei Candachia, cu pereții de pietre nestemate, cu mese de diamant, cu scaune de aur, cu pahare de smaragd și de safir; lampa fermecată a lui Aladin, din O mie și una de nopți, cu lumea de califi și viziri, de haremuri și cadâne, cu Bagdadul plin de grădini în floare și de fântâni cu apă răcoroasă”⁴.

Texte populare, fie din registrul creștin – legende apocrife, hagiografice, liturgice –, fie din sfera mai lumească, a legendelor istorice și a romanelor, au pătruns în beletristica noastră, ca traduceri și adaptări succesive, de cele mai multe ori ale unor versiuni intermediare în limbi slave, și, foarte rar, direct după originalul bizantin, italian

1. Râpă-Buicliu, Dan. *Cartea românească veche: studia bibliologica*. Galați: Alma, 2000, p. 187.

2. Iorga, Nicolae. *Istoria românilor în chipuri și icoane*. Craiova: Ramuri, 1921, p. 127.

3. *Ibidem*, p. 127.

4. Cartoian, Nicolae. *Cărțile populare în literatura românească*. București: Editura Enciclopedică română, 1974. Vol. 1, p. 1-2.

sau german. „Unele sunt apocrife, realizate în medii sectare ori prin mănăstiri, altele – nota George Călinescu – scrieri de autori cunoscuți căzute în favoarea neașteptată a publicului internațional”⁵.

Această literatură s-a contopit cu mentalitatea, folclorul și spiritul autohton, căpătând accente de originalitate, recognoscibile în realitățile vieții românești din acel timp.

Data fiind însemnătatea lor culturală și documentară, cărțile populare românești, în ediții prime sau ulterioare, nu lipsesc din fondul de bibliofilie al Bibliotecii Naționale a României. Astfel, pot fi consultate aici lucrări precum *Alexandria*, *Esopia*, *Viața lui Bertoldo*, *Halima*, *Floarea darurilor*, *Alfavită sufletească*, *Oglinda omului celui din lăuntru*, ieșite de sub teascurile centrelor noastre tipografice din secolele XVIII-XIX.

Cel mai bine reprezentată în colecțiile bibliotecii este, așa cum era de așteptat, *Alexandria*, operă care a cunoscut cele mai multe reeditări, bucurându-se de aprecierea generațiilor succesive de cititori. Roman de aventuri construit în jurul expedițiilor lui Alexandru Macedon în Orient, în care tradiția istorică se întrepătrunde cu miturile populare, *Alexandria* a reprezentat lectura predilectă, la o vârstă fragedă, și a scriitorului Ion Heliade-Rădulescu, după cum însuși mărturisește în lucrarea *Dispozițiile și încercările mele de poezie*, publicată în „*Curier de ambe sexe*”, în 1864: „Învățam grecește, cum se învăța pe atunci, Octoib și Psaltire: nu înțelegeam nimic. Într-o duminică am văzut la poarta bisericii Crețulescului lume multă adunată; am stat și eu să văz ce este: Un fecior sau vizitiu citea în gura mare *Alexandria*, și câți treceau pe drum se oprea[ui] și asculta. Când m-am oprit eu, citirea venise din preună cu Alexandru pînă la Ivantie împărat, unde zice: „mira tebe brate șcl”. Nu mă putui deslipi de acolo ascultând descrierea acelu loc plin de răcoare, de verdeață, și adepăt de fântăni cu apă vie. A trebuit să tacă acel omu minunat pentru mine (vizitiul zic) ca să fug și eu d-acolo. Am venit acasă și am cerut foarte rebel, plângând să-mi dea doi lei să cumpăr o carte. [...] A trebuit să mi se dea banii, și alergaiu îndată și-mi cumpăraui cartea prețuită, și plină de minuni. [...] începui a citi; și în patru zile isprăviu *Alexandria* din scoarță până-nscoarță. [...] Plecam dimineața să merg la școală, dar mă întorceam pe altă uliță, intram prin grădină și pe după case, pândind să nu mă vază nimeni, mă urcam în podu; mă băgam sub un coș și acolo citeam vitejiile lui Alexandru cel Mare cum s-a bătut cu racii, cu furnicele și cu Por împăratul”⁶. De asemenea, versurile din „*Satiră. Dubului meu*” de Grigore Alexandrescu sunt edificatoare: „Nu mai ești tu acela care-n copilărie / Știai pe dinafară vestit

- *Alexandrie, / Și viața ciudată a unui crai cuminte / Care lăsa pe dracu fără încălțăminte?*”⁷.

Această colecție de scrieri și legende – culese în Egipt, în plină perioadă elenistică, de un autor anonim⁸ și contopite în romanul popular care a traversat veacurile – până să ajungă să producă o asemenea încântare publicului nostru a cunoscut un impresionant parcurs. De la arhetipul bizantin, s-a trecut la versiuni latine, precum *Historia Alexandri Magni regis macedoniae de proeliis* din secolul al X-lea, și, în final, la varianta de redacție sârbă, care, în concepția lui Nicolae Cartoian⁹, reprezintă izvorul tuturor copiilor românești, de altfel, rodul unei traduceri unice, reluate de fiecare dată.

Între manuscrisele românești ale *Alexandriei*, se cuvine a aminti și pe cel regăsit în primele șazece și șapte de file ale miscelaneului intrat în fondurile Bibliotecii Naționale a României, în anul 1981, cu numărul de inventar Ms17867.

Datată 1776, această copie, în limba română, cu alfabet chirilic, este realizată de „*Vasilie Dimitriovici zugraf ot Sibiceu de jos prin osteneala și toată cheltuiala lui*”, după cum indică însemnarea de pe rectoul filei 80 a miscelaneului. Textul, redactat cu cerneală neagră și roșie, este ornamentat cu letrine, frontispicii, viniere cu împletituri, elemente fitomorfe, dar și șerpi încolăciți în spirală, cu un al doilea cap, în locul cozii, simboluri cunoscute ale eternei treceri a timpului. Trei miniaturi, în verde, roșu și negru, înfățișând personaje ale operei sau având conotații biblice, îmbogățesc aparatul iconografic. Astfel, pe versoul filei 30, apare Por Împărat, împotrivorul lui Alexandru Macedon, care „*împărăția la răsărit în India*”¹⁰, înfățișat pe un cal brun și înzestrat cu diverse arme. Veșmântul acestuia, precum și al murgului captează atenția privitorului asupra detaliilor redade. Ilustrația poartă legenda: „*Marele Împărat Por și tocmai cu Dumnezeu din cer*” [foto. 5].

Al doilea desen, executat pe rectoul filei 35, în mai puține culori, prezintă, în planul superior, cel mai probabil, pe însuși eroul romanului, călare pe al său Ducipal – varianta sârbească a numelui consacrat Bucefal¹¹, utilizată

5. Călinescu, George. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ed. a 2-a rev. și adăugită. București: Minerva, 1986, p. 42.

6. Heliade-Rădulescu, Ion. *Dispozițiile și încercările mele de poezie*. În: *Curier de ambe sexe*. Ed. a 2-a, periodul II, 1864, p. 117-118.

7. Alexandrescu, Grigore. *Satire și fabule*. Craiova: Hyperion, 1997, p. 6.

8. Cartoian, Nicolae. *Op. cit.*, vol. 1, p. 270.

9. În teza sa de doctorat din 1920, intitulată *Alexandria în literatura românească: noui contribuții* și publicată doi ani mai târziu la Editura Cartea Românească, Cartoian demonstrează aceste teorii pe baza fonetismului slav al numelor proprii, a sintagmelor specifice sârbești și prin păstrarea pasajelor cu expresii și rugăciuni în slavonă în cadrul copiilor târzi, supuse cercetării sale într-o perioadă în care aceasta nu mai constituia limba noastră de cult.

10. *Istoria a Alexandrului celui mare din Machedoniia, și alui Darie din Persida împăraților*. Sibii: În Tipografia lui Petru Bart, 1794, p. 1.

11. Cartoian, Nicolae. *Alexandria în literatura românească: noui contribuții*. București: Cartea Românească, 1922, p. 14.

Foto 5. Marele Împărat Por și tocmai cu Dumnezeu din cer

și în manuscrisul de față – iar în planul inferior, oastea macedoneană. Prin ultima miniatură, de pe versoul filei 41, copistul-zugrav introduce tema biblică a vrăjmeziei dintre șarpe și femeie, textul care însoțește ilustrația, „Șarpilor să păziți călcăile muierii[i] și ea să vă păzească capetile, Dumnezeu au zis”, fiind o trimitere evidentă la cunoscutul verset din cartea Facerii.

Curioasă rămâne precizarea de pe rectoul filei 80, privind traducerea scrierii din limba greacă. În 1926, când, pentru prima dată, manuscrisul era comunicat în *Revista Istorică* de către posesorul său de atunci¹², intra și în atenția lui Nicolae Cartoian, determinându-l ulterior pe acesta să întărească originea sârbă a tuturor cōpiilor românești, fără ca varianta de față să constituie o excepție: „deși copistul pretinde că este traducător și că l-a tradus el din grecește, totuși înfățișarea sârbească a numelor proprii și formulele de salutare slavă îl dezmint”¹³. Într-adevăr, textul oferă mai multe astfel de exemple, ca de pildă „izbranae”, „Olimbiada”, „Râmul” ori formula religioasă, regăsită pe rectoul filei 66, „B[o]gu našemu slava i diržava, vo vekii, amiii[n]”, adică „Dumnezeului nostru slava și puterea, în veci, amin”¹⁴, în

12. Giurescu, Constantin C. Un manuscris miscelaneu. În: *Revista Istorică*, Anul XII, nr. 10-12, 1926, p. 311-313.

13. Cartoian, Nicolae. *Op. cit.*, p. 275.

14. Zgraon, Florentina. Un manuscris pierdut și regăsit al Alexandriei. În: *Studii și cercetări lingvistice*. Vol. 51, nr. 2, 2000, p. 510.

traducerea realizată de cercetătoarea Florentina Zgraon, care a studiat manuscrisul, publicând un amplu articol în revista *Studii și cercetări lingvistice*.

În ceea ce privește publicarea operei, Anton Maria Del Chiaro, secretarul italian al domnitorului Constantin Brâncoveanu, consemna în a sa *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia* din 1718, printre tipăriturile ieșite de sub teascurile Tipografiei Mitropoliei Bucureștilor, sub oblăduirea lui Antim Ivireanul, și *Alexandrie sau Istoria lui Alexandru Macedon*, tipărită în limba valahă; istorie ce este cu adevărat interesantă prin multele legende puse laolaltă¹⁵. *Dicționarul literaturii române de la origini și până la 1900*¹⁶ indică anul 1713 ca dată certă a primei apariții, idee bazată, probabil, pe scrierea aceluiași Del Chiaro. În cartea florentinului, imediat după pasajul dedicat *Alexandriei*, urmează câteva informații privind cea dintâi ediție românească a *Pildelor filosofesti*, lucrare tradusă după varianta în limba greacă a lui Ioan Abrami – „preceptorul <<coconilor>> lui Constantin-Vodă”¹⁷ – de către Mitropolitul Antim și tipărită cu cheltuiala lui chir Manu Apostol, la București [sic! – în realitate, la Târgoviște] – într-adevăr, în anul 1713¹⁸. Mai rezervați, Ioan Bianu și Nerva Hodoș, în *Bibliografia românească veche*, subliniază faptul că Del Chiaro nu arată nici anul, nici locul tipăririi acestei ediții, astăzi, pierdute (*BRV*, vol. I, poz. 163).

În pofida acestui aspect, cea mai veche ediție păstrată în limba română, cu caractere chirilice, prezentă și în colecțiile Bibliotecii Naționale a României, rămâne cea apărută în 1794, la Sibiu, în tipografia lui Petru Bart, în atmosfera de efervescență culturală creată de reprezentanții Școlii Ardelene. Purtând titlul *Istoria a Alexandrului celui mare din Machedoniia, și alui Darie din Persida împăraților* (*BRV*, vol. II, poz. 577), lucrarea debutează cu un cuvânt înainte „Către cititoriul”, de 7 file, semnat „de bine voituriu Dimitrie Iercovici al Crăieștii din mare prințipat al Ardealului gubernii translator”¹⁹. Prefața constituie o pledoarie pentru

15. Del Chiaro, Anton Maria. *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia: con la descrizione del paese; natura, costumi, riti, e religione degli abitanti*. În Venezia: Per Antonio Bortoli, 1718, p. 44.

16. *Dicționarul literaturii române de la origini și până la 1900*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979, p. 30.

17. Iorga, Nicolae. *Istoria Bucureștilor*. [București]: Editura Municipiului București, 1939, p. 120.

18. Del Chiaro, Anton Maria. *op. cit.*, p. 44.

19. *Istoria a Alexandrului celui Mare din Machedoniia, și alui Darie din Persida împăraților*. Sibiu: În Tipografia lui Petru Bart, 1794, verso f. [8]. În: *Enciclopedia Cugetarea*, traducătorul acestei ediții este considerat a fi Paul Iorgovici (apud Predescu, L., 1940, p. 441), autorul cărții *Observații de limba rumânească* din 1799, evocate de Ion Heliade-Rădulescu în cunoscuta sa gramatică: „Vrednice de toată laud’a sânt sfaturile pentru cum să se-îndrepteze limb’a Rumânească ale D... Iorcovici tipărite la Bud’a în veacul trecut” (Heliade-Rădulescu, I., 1828, p. XXXII). Informația nu se regăsește în lucrările de istorie literară consacrate.

lectură adresată românilor, totodată elogiind strădania întru propășirea neamului, cu care Dimitrie Eustatievici și Gheorghe Șincai „să nevoiesc despre deșteptarea și buna creșterea copiilor celor rumânești [...] multe cărți rumânești, cu vătămarea sănătății, și cu scurtarea vieții sale, pentru treaba copiilor celor rumânești au făcut, și în tipariu lumii le[-]au dat”²⁰. De asemenea, se precizează că „*Molnar Doftorul, preste toată osteneala proforii sale încă au făcut o gramatică rumânească foarte frumoasă*”²¹.

Narațiunea este împărțită în patruzeci și două de capitole, după cum este indicat și la sfârșitul cărții, în „*Scară de cele ce să află întru această Alexandrie*”, în succesiunea următoare: *Pentru Nethinav filosoful vrăjitorul, și cetitoriul de steale; Când au găsit egipteanii stema, și cartea lui Nehtinav; Pentru nașterea lui Alexandru; Pentru visul lui Filip de Alexandru; Când au dat Filip pre Alexandru lui Aristotel să[-] l înveațe; Când au împins Alexandru pre Nehtinav din foisor; Când s[-]au născut calul lui Alexandru Ducipal; Când au apucat Alexandru pre Ducipal de cori; Când au întreat Filip pre boiarii săi pentru Alexandru; Pentru ostrovul Dalfionului; Când au gonit Filip pre Olimpiada muma lui Alexandru; Când au bătut Anarhos pre Filip, și au luat pre Olimpiada; Când au adunat Alexandru pre toți craii, și domnii; Când au dat toți domnii răspunsul după întrăbarea lui Alexandru; Pentru Darie împărat; Pentru războiul lui Alexandru; Pentru feciorul lui Arhidon; Când au mers la Persida spre Darie împărat; Când au mers Alexandru la Ierusalim; Când au scris Darie carte la Alexandru; Când văzu Alexandru pre Ieremie proroc în vis; Când au mers Alexandru sol la Darie; Când au cetit cartea Darie dela Alexandru; Când au vrut Darie să prinză pre Alexandru; Când au înșălat Alexandru pre Darie, și Darie au trimis carte la Por împărat; Când au trimis Por împărat ajutoriu lui Darie; Când au adus pre Darie cu puțin suflet la Persida; Când au îngropat pre Darie împărat; Când au scris Alexandru carte la muma[-]sa Olimpiada la Macedonia; Când au început Alexandru al doilea războiu; Când au ajuns Alexandru la o țară cu oameni cu șapte picioire, și cu șapte mâini; Când au ajuns la un munte mare, și văzu un om legat de munte; Când căzu Alexandru pre hotariul lui Por împărat; Când mearsă Alexandru la împărăția muerească; Când au mers Alexandru la Cleofila împărăteasa; Când s[-]au întors la Persida la Rucsanda împărăteasa; Când văzu Alexandru pre un turc cernindu[-]și barba; Când văzu Alexandru împărat, pre un om anume Alexandru, care fugia dela războiu; Când au venit o muiare la Alexandru, și i[-]au părut bărbatul; Când au cerut Dardauș dela Alexandru pentru toți domnii, s[-]ăi*

20. Ibidem, recto f. [6].

21. Ibidem, recto f. [6]. Este vorba despre lucrarea *Ducerea de mână către cinstă și direptate adecă la copii rumuneștii neuniți cei ce în școale ceale mici să învață spre cetanie rânduiește Carte*, amintită de asemenea printre cele zece gramatici rumânești, cunoscute de Heliade-Rădulescu la 1828, cu mențiunea: „*A. D. Ioan' Molnar' Doctorul' de ochi, typărită Rumânește cu Nemțește la Vien'a la anul 1788. Aceasta Grămmatică până acum s'adat' de trei ori la typar*” (Heliade-Rădulescu, I., 1828, p. XXX-XXXI).

*lase să[-]și bagă moșiile; Când au întreat Alexandru pre Filip, poate[-]i da dela el zile; Cum au murit Alexandru*²².

Particularitatea ediției constă în textul imprimat împreună cu romanul, sub titlul „*Arătări de vreo câteva doftorii, și meșteșuguri*”, care descrie leacuri pentru diverse afecțiuni ale oamenilor sau vitelor și oferă sfaturi pentru obținerea cernelurilor. La final, se regăsesc versurile explicative ale celor care au îngrijit tipărirea, zețarii și diortositorii, „*Mihail Dir, din vestita cetate a Sibiului, și Radu Rogojanul, din Sfânta episcopie a Râmnicului*”²³, care, așa cum se obișnuia, solicită indulgența publicului: „*Rugăm dară pre tot pravoslavnicul cetitoriu/ Să fie greșalelor noastre lesne ertătoriu*”²⁴.

Biblioteca Națională a României deține două exemplare din această carte, aflate sub cota CR XIX I 210, în cadrul Colecțiilor Speciale. Volumul cu numărul de inventar C240091 este incomplet – lipsindu-i fila a [2]-a și paginile 125-126 – și se află în stare de conservare precară, necesitând restaurare [foto 6.a]. Legătura, deteriorată, realizată din piele de culoare maro, pe carton, nu mai păstrează decât prima copertă, parțial desprinsă și aceasta de corpul cărții, având muchiile și colțurile tocite. Totodată, cotorul exterior prezintă pierderi de material la capete [foto. 6.b]. Suportul papetar prezintă degradări fizico-chimice, pe file observându-se halouri de apă și patină vulgară. De asemenea, acesta prezintă o serie de reparații empirice [foto. 6.c]. La începutul și la sfârșitul cărții, se află diferite însemnări manuscrise, cu caractere chirilice.

Foto 6.a. *Istoriia a Alexandrului celui mare din Machedoniia, și alui Darie din Persida Împărăților* (1794, nr. inv. C240091)

22. Ibidem, [281-284].

23. Ibidem, [286].

24. Ibidem, [286].

Foto 6.b. Deteriorări ale cotorului exterior (volumul cu nr. inv. C240091)

Foto 7.b. Tranșa frontală a volumului cu nr. inv. C833939

Foto 6.c. Intervenții empirice pe file (volumul cu nr. inv. C240091)

Foto 7.c. Forțașul volumului cu nr. inv. C833939

Cel de-al doilea exemplar, purtând numărul de inventar C833939, are scoarțele din carton îmbrăcate în piele maro [foto. 7.a]. Copertele, curbate în exterior, sunt decorate în auriu, cu chenare și ornamente florale pe colțuri și în centru [foto. 7.b]. Pe cotor, deteriorat la capete, se observă ornamente aurii, cu motive vegetale și sub forma unui corb, încadrate de chenare, alcătuite din linii drepte și ondulate. Tranșele sunt roșii, iar forțașul este realizat din hârtie pictată manual cu verde și roșu, înfățișând elemente fitomorfe [foto. 7.c]. Hârtia prezintă pete de apă.

Foto 7.a. Coperta ornamentată a volumului cu nr. inv. C833939

Acest volum este, de asemenea, incomplet, lipsindu-i foaia de titlu, următoarele opt file (cuprinzând prefața lucrării), precum și ultimele trei file cu tabla de materii, intitulată, după cum am menționat, „*Scară de cele ce să află întru această Alexandria*”. Dintre însemnările manuscrise întâlnite, se distinge cea aflată pe versoul părții mobile a primului forzaș, scrisă în alfabet de tranziție de un proprietar anterior al cărții, însemnare datată 14 aprilie 1853 și semnată „*Ioan Popa Craiova*”.

Fondul de bibliofilie al Bibliotecii Naționale include și ediții ale *Alexandriei* care au văzut ulterior lumina tiparului în spațiul românesc, începând cu cea de-a doua, tipărită în 1796, de Mihail Strilbișchi (*BRV*, vol. II, poz. 601), „*în târgul Movilăului, între hotariul Rosiei și între al Moldoviei*”²⁵ – având ca anexă „*Semne arătate înaintea morții*” – și până la cele mai recente, de secol XIX și XX. Între acestea, se remarcă *Istoria lui*

25. *Istoria a Alexandrului celui Mare din Machedonia și alui Darie din Persida a împăraților*. Movilău: Tipografia lui Mihail Streallbișchii, 1796, f. de tit.

Alexandru Acum a doao oară tipărită, din 1824 (BRV, vol. III, poz. 1209), alături de ediția din 1852, amândouă neavând locul publicării precizat și fiind tipărite împreună cu o altă lucrare, *Vrednica de însemnare întâmplare a patru corăbieri rusești carii au fost stâmtorați de iarnă în Ostrovul Spițberg la anul 1743, și până la scăparea lor au lăcuit acolo între sălbatece șasă ani și trei luni*. Aceasta din urmă reprezintă o prelucrare românească, cu caractere chirilice, a operei publicate în limba germană de Pierre Ludovic Le Roy, în anul 1760²⁶, dar răspândite ca scriere anonimă, sub forma unei povestiri populare. Pe parcursul celor 12 file, sunt relatate peripețiile unui echipaj de muscali, conduși de Alexie Himkof, care, naufragiați în ținuturile arctice, fac eforturi extraordinare să supraviețuiască în lupta cu stihiiile și bestiile naturii, dar și cu neîndurătoarea boală, necunoscută încă la acea vreme, scorbutul. Opera a suscitât interes în rândurile cititorilor români, prin fascinația a ceea ce reprezenta *Terra incognita* și, de ce nu, prin finalul fericit al reîntoarcerii protagonistului în mijlocul familiei sale. Textul se încheie prin câteva versuri, cu rimă încrucișată, care elogiază izbânda omului curajos, chibzuit și cu credință în Dumnezeu, inexistentă în original²⁷, așadar, contribuție ulterioară a traducătorului.

Publicul a fost fermecat dintotdeauna de cărțile de tipul celor prezentate în rândurile de mai sus, delectându-se cu lectura savuroasă a faptelor eroice și a întâmplărilor fantastice ale personajelor îndrăgite, însă s-a simțit atras și de scrierile burlești, cu un profund caracter satiric, care stârnesc ilaritatea, dar și disprețul față de cei care încălcă principiile buneicuviențe și ale omeniei.

O astfel de lucrare, cu circulație semnificativă în spațiul românesc – prezentă inclusiv în programa de studiu a Academiilor domnești din București și Iași²⁸ – este *Esopia*, după cum se intitulează generic culegerea de fabule, atribuite în cea mai mare parte părintelui genului, scriitorul antic Aesopus. Textul începe cu o descriere a vieții legendare a acestuia, de pe vremea în care era robul filosofului Xantus, de la care, datorită istețimii sale ieșite din comun, își câștigă libertatea, devenind apoi sfetnic al împăratului Lichir din Babilonia, în disputa cu faraonul Nectenav, și până la uciderea lui mișească de către locuitorii orașului Delfi, ofensați de aprecierea negativă pe care le-o face înțeleptul prin pilda lemnului uscat, cel care, văzut de departe, plutind pe apă, înșală adeseori privirea.

În continuare, sunt redată mai multe fabule, printre care *Privighetoarea și cocoșul*, *Vulpea și Leul*, *Pescarii*, *Cel ce fâgăduiaște ce nu poate da* sau *Bătrânul și Moartea*. Tâlcul acestora este conturat în pasajele denumite „*Învățătură*”, ce se dovedesc a fi izvoare de înțelepciune populară.

Opera se regăsește în colecția de bibliofilie a Bibliotecii Naționale a României prin edițiile *Vieța și pildele prea înțeleptului Esop*, Buda, 1812 (BRV, vol. III, poz. 816); Sibiu, 1816, tipărită de Ioan Bart (BRV, vol. III, poz. 924); Sibiu, 1831 și 1856, ambele proveniind din oficina lui George de Clozius, dar și prin alte ediții sibiene din 1862, respectiv 1890, precum și prin cea de la București, din 1878.

Totodată, în anul 1857, ieșea de sub teascurile Tipografiei Sf. Episcopii a Buzăului, *Vieța și 183 fabule ale lui Esop, precese de câteva teorii ritoricești asupra scrierilor aligorige, și urmate și de alte câteva fabule dintr'alți autori elini* [Foto.8.a] [Foto. 8.b], la îndemnul episcopului Filotei și având ca motto „*Deschide-voiu în pilde ruga mea*”, un stih din psalmul davidian 77.

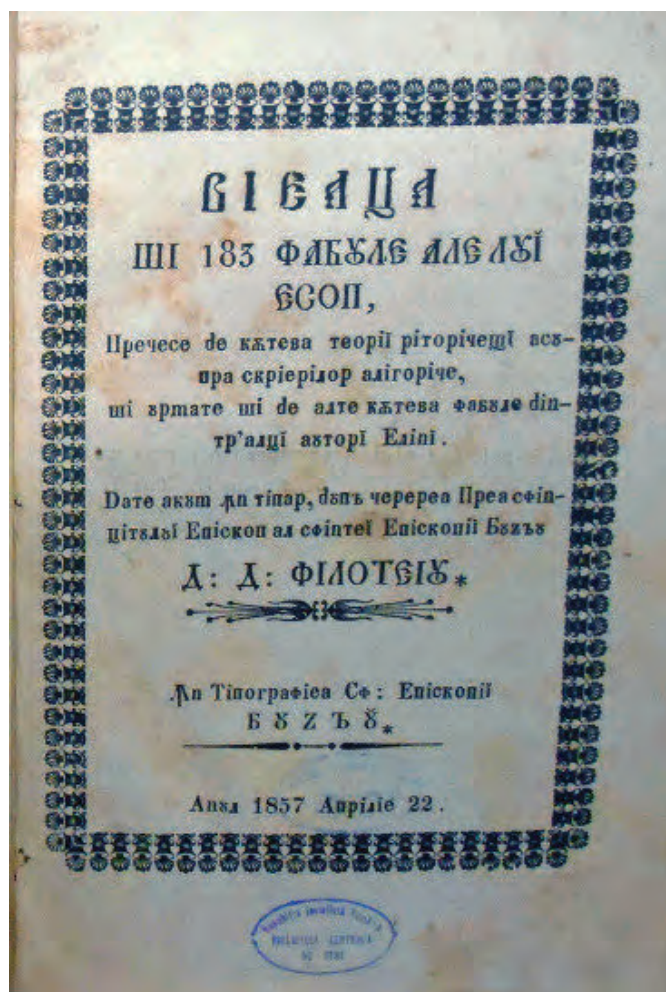

Foto 8.a. *Vieța și 183 fabule ale lui Esop...*, 1857, pagina de titlu.

26. *Cărțile populare în literatura românească*. Ed. îngrijită și studiu introd. de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu. București: Editura pentru Literatură, 1963. Vol. 2, p. 221.

27. Ibidem, vol. 2, p. 222.

28. Camarino-Cioran, Ariadna. *Academiile domnești din București și Iași*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 120.

Foto 8.b. *Vieața și 183 fabule ale lui Esop...*, 1857, aspect legătură volumn

Lucrarea, în românește, cu alfabet de tranziție, reprezintă o adaptare din limba greacă, după cum aflăm din prefața alcătuită de traducătorul și prelucrătorul său, care semnează N.I.D.: „*tot ce îmi rămâne de a zice încă este de a recomanda Vieața și fabulele marelui Fabulist – ce a învățat prin pilde lecții de morală, de politică și chiar de religie – acelor cititori, care nu pot gusta pe Autorul în limba lui, sau în traduceri mai perfecte dintr’alte limbi. Primindu[-]o dar cu bună voință, și, culegând dintr’însa tot ce este mai bun, și lăsând, după urmarea albinei celii înțelepte, tot ce este al rătăcirii omenеști și al imperfecțiunii timpului: nu uitați că aceste fabule ce au adus libertatea politică Autorului lor, pot să aducă libertatea morală a sufletului cetitorului bine voitor asupra de patimi bântuitoare*”²⁹.

După cum aflăm chiar din titlul acestei ediții, creațiilor alegorice esopiene le sunt adăugate „*fabule dintr’alți autori elini*”, dar în paginile cărții se află și „*Fabula mădulelor și a stomacului, lucrare de marele fabulist franțez Fântăna*”³⁰, nimeni altul decât celebrul La Fontaine, cu precizarea însă că varianta sa, de la sfârșitul veacului al XVII-lea, constituie o reinterpretare a fabulei antice cu același nume, atribuite de asemenea lui Esop³¹. Totodată, lucrarea se încheie cu „*Parabola semănătorului din Ivanghelie (Mat[ei] Cap. 13. Stih 3-9)*”³².

Vieața lui Bertoldo și alui Bertoldino feciorului lui. O istorie foarte desfătătoare, apărută a doua oară în limba

29. *Vieața și 183 de pilde ale lui Esop, precese de câteva teorii ritoricești asupra scrierilor aligorice, și urmate și de alte câteva fabule dintr’alți autori elini*. Buzău: În Tipografia Sf. Episcopii Buzău, 1857, verso f. [2].

30. *Ibidem*, p. 150-152.

31. La Fontaine, Jean. *The Fables of La Fontaine*. Translated by E. Wright. A new ed. by J. W. M. Gibbs. 1882. Book 3, II, n. [5]. [on line]. Disponibil pe internet la adresa: <http://www.gutenberg.org/files/7241/7241-h/7241-h.htm#III5>. [accesat noiembrie 2015].

32. *Vieața și 183 de pilde ale lui Esop, precese de câteva teorii ritoricești asupra scrierilor aligorice, și urmate și de alte câteva fabule dintr’alți autori elini*. Buzău: În Tipografia Sf. Episcopii Buzău, 1857, p. 157-158.

română, cu caractere chirilice, în 1835, la Sibiu, în tipografia lui George de Clozius, constituie o altă carte populară din colecțiile Bibliotecii Naționale a României, care se înscrie în categoria creațiilor literare purtătoare ale unui puternic mesaj moralizator [foto 9.a].

Foto 9.a. *Vieața lui Bertoldo și alui Bertoldino feciorului lui...*, 1835, pagina de titlu

Având o vechime considerabilă, izvorând, potrivit lui Cartojan, din legende brahmane și din cea talmudică a regelui Solomon și a demonului Așmedai³³, scrierea, răspândită în toate culturile europene, a cunoscut de-a lungul timpului transformări succesive, adaptări distincte, cu vădită amprență locală, care au impus, desigur, și metamorfozarea personajelor. Pătrunzând în Italia, ea a constituit sursa de inspirație a scriitorului italian Giulio Cesare Croce della Lira pentru opera bufă de la sfârșitul secolului al XVI-lea, *Le sottilissime astuzie di Bertoldo*, tradusă ulterior în greacă, portugheză, spaniolă, franceză și germană. Varianta din urmă s-a aflat la baza primei versiuni românești, tipărite în 1799, la Sibiu³⁴, legate de numele aceleiași Petru Bart, reproduse și în ediția secundă, amintită mai sus.

„*Burlescul unui Pulci atrage mai puțin decât bufonadele lui Giulio Cesare Croce*”³⁵, afirma George Călinescu, apreciindu-l pe părintele lui Bertoldo mai presus de creatorul lui Morgante, poetul renascentist Luigi Pulci, un alt scriitor receptiv la tradiția populară satirică.

Îndrăgitul protagonist al lui Croce della Lira este un om simplu din popor, dar șiret, pe nume Bertoldo, care, asemenea eroului *Esopiei*, provocând în mod deliberat mai multe situații comice, menite a-i pune în valoare ascuțimea

33. Cartojan, Nicolae. *op. cit.*, vol. 2, p. 454-455.

34. *Cărțile populare în literatura românească*. Ed. îngrijită și studiu introd. de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu. București: Editura pentru Literatură, 1963. Vol. 1, p. 237-238.

35. Călinescu, George. *op. cit.*, p. 42.

spiritului, reușește în final să câștige admirația capetelor luminate. Astfel, este recompensat cu un loc de cinste la curtea din Verona a craiului Longobardiei, Alboni, substitutul regelui Solomon, întrucât, aflat într-o situație similară celebrei scene a Judecării – cu excepția faptului că măgul discordiei este de această dată o oglindă, și nu un prunc – alege, întocmai ca în scena biblică, să împartă dreptatea creditându-o cu veritate pe femeia dispusă să renunțe la obiect în favoarea celeilalte. Decizia regelui este însă contestată într-o manieră zeflemitoare de mucalitul Bertoldo, apreciind că acesta s-a lăsat influențat de niște lacrimi, care, în convingerea sa, pot curge cu ușurință din ochii unei femei.

Narațiunea oferă prilejul unor demonstrații de fină judecată a naturii umane, învinse adesea de păcatul suspiciunii, al curiozității fără margini, al caracterului naiv, slab, lipsit de profunzime, al ranchiunei sau râvnii de a parveni.

Exemplarul Bibliotecii Naționale a României provine din fondul Bibliotecii „Ion I. C. Brătianu”, primul forțat al volumului purtând ex-librisul acesteia, peste care, în mod nefericit, a fost aplicat ex-librisul etichetă al Bibliotecii Așezământului Cultural „Nicolae Bălcescu” [Foto 9.b].

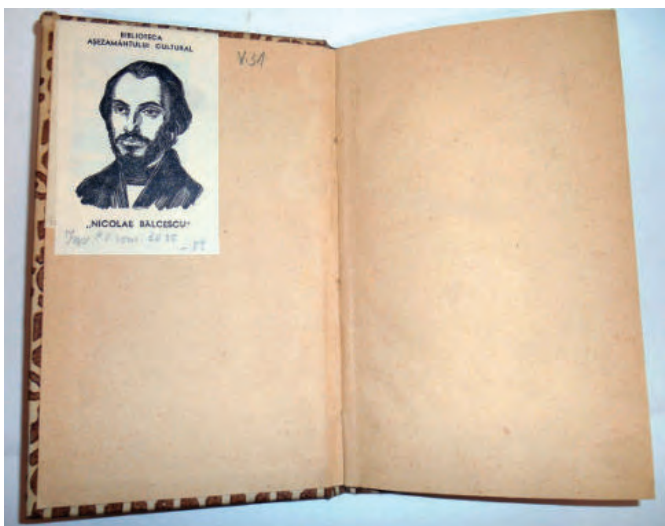

Foto 9.b. *Viața lui Bertoldo și alui Bertoldino feciorului lui...*, 1835, ex-libris aplicat pe forțatul fix al copertei 1

Într-un registru oarecum diferit, apar operele fără construcție satirică, dar cu același țel de a propovădui principii morale. Totodată, deși substanța lor este de extracție religioasă, sapiențială, acestea constituie cărți laice de tip didactic, care s-au numărat printre opțiunile de lectură ale multor cunoscători de carte români.

Floarea darurilor. Carte foarte frumoasă și de folos fiește căruia creștin, carele va vrea să se împodobească pre sine cu bunătăți. De pe Grecia scoase pre Rumânie în zilele prea luminatului domn Ioann Constandinu Băsarabă Voevod. Cu bl[agoslovenia prea sf[i]nțitului Mitropolitului Kir Theodosie (BRV, vol. I, poz. 119), tipărită în ediție primă de Antim, la Snagov, în anul 1700, reprezintă o asemenea scriere de învățătură creștină, ce se apropie de popularele

florilegii occidentale. Izvorâtă din *Fiore di Virtu*, opera din secolul al XIII-lea a călugărului benedictin Tommaso Gozzadini³⁶, care a făcut obiectul unor numeroase traduceri și prelucrări, ea e prezentă și în literatura noastră medievală târzie, adaptată sub titlurile *Albinușa* sau *Floarea darurilor*. Varianta tipărită în alfabet chirilic, cu caracterele Bibliei de la București din 1688³⁷, de „*smeritul ieromonah Anthim*”, „*cu îndemnarea și cheltuiala dumnealui Constandin Păh Sarachinu sin Gheorghie Doctorulu Criteanulu*”³⁸ – care semnează și epistola dedicatorie, „*Prea creștinului, prea luminatului și prea înălțatului Domnului și stăpânitorului, a toată țara Rumânească, Domnului Domnului Ioann Constandin Basaraba Voevod acea plecată până la pământ închinăciune*”³⁹ – a fost tradusă din grecește de ieromonahul Filotei⁴⁰.

Parcurgând cele treizeci și cinci de „*capete*”, după cum sunt denumite capitolele în cărțile vechi românești, se observă că textul prezintă, rând pe rând, virtuțile omului, ca de pildă dragostea, milostenia, adevărul, bărbăția, înțelepția smerită, fiecare în opoziție cu greșelile săvârșite de acesta: păcatul pizmei, al mâniei, minciunii, înălțării – în sensul laudei de sine și al fățarniciei –, al trufiei, nesațiului ș.a. Excepție constituie ultimul dar, cel al măsurii, care nu mai formează în mod special pereche antitetică cu un viciu, asemenea celor anterioare, întrucât, după cum arată una dintre maximele atribuite în text filosofului Platon, „*nu iaste nici un lucru viclean, carele să fie cu măsură*”⁴¹. Aceasta este asemuită „*corăbiiariului carele îndreptează corabiia de otrage, așa este și Măsura, urmează tuturor darurilor lumii cum să cade întru ceale frumoase, și de cinste lucruri [...] mai apoi de toate bunătățile, precum șade și cărmaciul corabiei*”⁴².

Calitățile și slăbiciunile umane sunt comentate, asociate simbolic, după modelul *Fiziologului*, unor animale reale ori mitologice, însoțite de citate relevante din scrierile biblice, ale clasicilor antici sau ale marilor teologi medievali – Aristotel, Platon, Seneca, Varus, Cicero, Ovidiu, Sfântul Augustin, Toma d’Aquino, pentru a aminti doar câțiva dintre aceștia – și ilustrate prin povestiri moralizatoare, alcătuiind, astfel, teze care îmbracă haina unor lecții de viață, binefăcătoare pentru toți cei care au gustat din miera cunoașterii acestei cărți, nu întâmplător denumite *Albina*.

Exemplarul cu numărul de inventar C302402 și cota CR XIX II 98, unicul deținut de Biblioteca Națională din această primă ediție, are legătura din piele marmorată (maro și verde) și scoarțe din carton, prima copertă fiind

36. Cartoian, Nicolae. *op. cit.*, vol. 1, p. 248.

37. BRV, vol. 1, p. 393, poz. 119.

38. *Floarea darurilor. Carte foarte frumoasă și de folos fiește căruia creștin, carele va vrea să se împodobească pre sine cu bunătăți.* Snagov: Tipografia mănăstirii Snagov, 1700. fără foaie de titlu.

39. Ibidem, recto f. [2].

40. Ibidem, verso f. [3].

41. *Floarea darurilor foarte folositoare fiește căruia creștin, atâta sufletește, cât și trupește.* Brașov: Privilegiata Tipografie din Brașov, 1807, p. 169.

42. Ibidem, p. 166.

ornamentată cu un chenar dublu, alcătuit din linii ondulate. Pe cotor (cu trei nervuri profilate) este aplicată o bandă de hârtie, pe care este scris de mână, în tuș negru, cu alfabet chirilic: „Învățătură pentru dragoste”. Forzațul este realizat din hârtie pictată manual în albastru și roșu, cu motive florale. Din punctul de vedere al stării de conservare a volumului, pot fi menționate degradări fizico-mecanice: deteriorarea capătului superior al cotorului, cu pierdere de material; cedarea cusăturii capitalbandului (de culoare roșie); îndoirea colțurilor copertelor înspre interior; atac biologic asupra suportului papetar – prezența galeriilor de cari; degradări fizico-chimice, hârtia prezentând halouri de apă, pete de murdărie și ceară. Totodată, corpul cărții a suferit intervenții de restaurare artizanală. Exemplarul este incomplet, lipsind foaia originală de titlu, aceasta fiind înlocuită cu o filă pe care a fost reprodus de mână titlul, în alfabet latin; fila 40 – înlocuită cu o filă albă, filele 65, 72, 73 – înlocuite de asemenea cu o filă albă și filele 79-82.

Pe versoul filei 6, regăsim, ca însemn de proprietate, o ștampilă în tuș negru, în centrul căreia este înfățișat Sf. Nicolae, iar pe margine este înscris textul: „Pecetia Opștii

Foto 10. *Învățătură pentru dragoste*, nr. inv. C302402, fila 6, verso. Ștampilă rotundă de apartenență, cu Sf. Nicolae

Schitului Cernichi. 1819” [foto 10].

Faptul că lucrarea s-a bucurat de succes este demonstrat prin retipărirea ei în anul 1807, la Brașov, de către Ioann Henning, cu o „*Preadoslovie*” compusă de Ioann Stefanovici, parohul bisericii din Bolgarseghiul Brașovului⁴³, care invită pravoslavnicii cititori „a să îndulci cu această neprețuită doftorie, cu dovedire din Dumnezeiasca Scriptură, și a tuturor dascalilor, și filosofilor politicești [...] numai cel ce citește să fie cu luare aminte, și să urmeze învățăturii și sfătuirii întru dânsa cu îndestulare așezate, ca albina carea zboară cu mare osteneală, și cu sănătoasă înțelepciune, și luare aminte preste câmpuri și livezi și grădini din floare, în floare, agonisește ei și Hrană folositoare alegând numai ceale mai bune flori care sînt spre întrebuițarea ei cea cu folos pre carea toți cei înțelepți o aduc înnainte, în învățăturile sale,

43. Șcheii Brașovului.

pentru pildă, ca și noi să urmăm bărbăției cei cu înțelepciune, și cu mare osteneală a ei”⁴⁴. Pe baza însemnărilor manuscrise marginale, se evidențiază circulația tomului: „aceasta carte este alui Veniamin 1828: Decembrie 26” sau „1863 Ianuarie 31 de obște în Sf. Mân. Căldărușani”. Alt proprietar notează: „La leat 1827 Octombrie 1 Zi la 2 ceasuri din noapte seara sau cutremurat pământul”.

La numai un an distanță, în 1808, un alt tipograf brașovean, Fridrich Herfurt, publică din nou lucrarea, reproducând literal prefața preotului Stefanovici. *Floarea darurilor* se numără, totodată, printre titlurile apărute în oficina sibiană a lui George de Clozius, în anul 1834, atât aceasta, cât și celelalte ediții amintite completând fondul de carte veche și bibliofilă al Bibliotecii Naționale a României.

În categoria operelor cu conținut instructiv, se cuvine a fi menționate și cărțile de pietate, cum ar fi *Pilde filosofești*, tălmăcite din limba greacă de Mitropolitul Antim Ivireanul și apărute pentru prima dată în ediție românească în 1713, la Târgoviște (BRV, vol. I, poz. 165), și, ulterior, în 1783, în Episcopia Râmnicului (BRV, vol. II, poz. 460) [foto 11].

Foto 11. *Pilde filosofești*, pagina de titlu

Alfavita sufletească (Iași, 1755; Sibiu, 1803), dar și *Oglinda omului celui din lăuntru. Întru carea fiește carele pre sine se vede. Cunoaște starea sufletului său, și după aceia poate iconomisi îndreptarea sa. Pusă înnainte în 10 figuri cu arătarea lor se apropie cel mai mult de operele populare, având drept prototip, potrivit lui Cartoian, culegerea franceză de precepte morale *Miroir des pêcheurs*, atribuită misionarilor capucini⁴⁵ și circumscrisă literaturii Contrareformei, pentru care imaginea a jucat un rol major, acela de a*

44. *Floarea darurilor* foarte folositoare fiește căruia creștin, atâta sufletește, cât și trupește. Brașov: Privilegiata Tipografie din Brașov, 1807, verso f. [1] - verso f. [2].

45. Cartoian, Nicolae. *op. cit.*, vol. 2, p. 292.

înlesni receptarea mesajului religios de către publicul mai puțin instruit. Textul primei ediții românești, în alfabet chirilic, pus sub teacuri nemțene de schimonahul Isaia Tipograful la 1833, cu o „Înainte cuvântare către cetitori” a Mitropolitului Veniamin Costachi, reprezintă o traducere din rusă, realizată în Sfânta Mănăstire Neamțul [foto 12.a].

Foto 12.a. Oglinda omului celui din lăuntru, 1833, pagina de titlu

Tomul este ornamentat cu letrine, frontispicii, viniete și zece gravuri semnate de „Jeromonah Nazarie, 1833, Măn. Neamț”, care ilustrează în mod alegoric transformările cunoscute de omul păcătos, care se căiește și permite pătrunderea Duhului Sfânt în sufletul său, acesta devenind „Biserica Dumnezeuului celui viu și lăcaș sfintei Troițe”⁴⁶. El poartă acum în inimă scena Răstignirii și simbolurile patimilor hristice – printre care cocoșul, semnificând lepădarea Sf. Ap. Petru de Iisus, scara coborârii de pe cruce, lancea lui Longinus, zarurile folosite de soldații romani pentru a trage la sorti veșmântul Mântuitorului, buretele înmuiat în oțet sau cununa de spini – reprezentate în cea de-a patra planșă gravată [foto 12.b]. Ulterior, acesta se lasă iar pradă viciilor, rediate simbolic sub forma vietăților care pun stăpânire pe inima sa: păunul, capra, porcul, broasca țestoasă, leul sau leopardul, șarpele și broasca răioasă [foto 12.c]. Cea de-a opta gravură îl înfățișează pe cel fără de Dumnezeu, aflat pe patul de moarte, înconjurat de demoni, care îl răsplătesc pentru necredința sa, dându-i zadarnice bucurii materiale [foto 12.d]. În antiteză, ilustrația finală este dedicată ultimelor clipe din viața celui smerit și drept, vegheat de îngeri [foto 12.e]. Aceste imagini amintesc de o cunoscută tipologie iconografică apuseană, *Ars moriendi*, foarte populară în secolul al XV-lea, proprie ilustrației unor incunabule – de pildă, ediția pariziană

46. Oglinda omului celui din lăuntru. Întru carea fiește carele pre sine se vede. Cunoaște starea sufletului său, și după aceeaia poate iconomisi îndreptarea sa. Pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor. Neamț: În Sfânta Monastire Neamțul, 1833. Text prezentat în legenda celei de-a cincea ilustrații.

L'art de vivre et de bien mourir, tipărită de Antoine Vérard, în 1453⁴⁷ –, sugerând importanța meditației omului asupra morții și a vieții de apoi.

Foto 12.b

Exemplarul aflat în colecțiile Bibliotecii Naționale, la cota CR XIX I 1198, necesită restaurare, mai ales în ceea ce privește legătura. Aceasta este din carton, cu piele de culoare maro la cotor, dar și la colțuri. Se mai păstrează doar colțurile inferioare, date fiind degradările majore, provocate în special de cari, care au distrus scoarțele prin multiplele orificii de zbor. Corpul cărții, de asemenea, afectat de atacul insectelor, însă în mult mai mică măsură, prezintă cearcăne de apă și patină vulgară.

Volumul este complet, incluzând toate cele zece gravuri, intitulate: I. „Închipuirea omului celui din lăuntru carele slujește păcatului și lasă a vieții diavolul întru dânsul”; II.

47. *A heavenly craft: the woodcut in early printed books*. Ed. by Daniel de Simone. New York: George Braziller, in association with Library of Congress, 2004, p. 128.

Foto 12.c

Foto 12.d

Foto 12.e

„Închipuirea cea din lăuntru a păcătosului care să căește și începe a să depărta de păcate”; III. „Așezare dinlăuntru a păcătosului care au crezut în Hs. și în evanghelie și s[-]au umplut de Duh Sfânt”; IV. „Închipuirea cea din lăuntru a așezării omului carele prin a lui Hs. ascultare cu Dumnezeu s[-]au împăcat și nimic altă nu ție fără numai pre Iis[us] cel răstignit; V. „Așezarea cea dinlăuntru a fericitului și inima lui iastea Biserica Dumnezeului celui viu și lăcaș sfintei Troițe”; VI. „Așezare inimii omului căruia răvna iarăși i s[-]au răcit cătră carile lumea iarăș îi stă iubită”; VII. „Starea inimii omului carele după întoarcerea sa iarăș au căzut în păcatele cele mai denainte și acum în cea mai deplină stăpânirea Sătani să află”; VIII. „Moarte celui fără de Dumnezeu și răsplătire păcătosului”; IX. „Cele din lăuntru a hristianului carele va răbda până în sfârșit pentru ca să cești fericire”; X. „Moartea smeritului și dreptului”.

În partea de jos a primelor patru file figurează următoarea însemnare manuscrisă, cu caractere chirilice: „Această carte Oglinda inimii s[-]au dăruit de mine smeritul Iust schimonah, la mănăstirea Secul spre a mea veacinică pomenire”, iar pe foaia de gardă, ex-librisul ștampilă al Școlii și Bibliotecii „Arhimandrit Chiriac Neculau” din Comuna Vinătorii Nempu.

Edițiile ulterioare – *Oglinda omului celui din lăuntru* : pusă înaintea cu 10 figuri cu însemnarea lor: *Întâiu tipărită în Moldavia. Iară acum a doao oară tipărită în zilele Prea Înălțatului nostru Domn Alexandru Dimitriu Ghica Vvod. Cu blagoslovenia Sfintei Mitropolii. Prin osârđia și toată cheltuiala Dumnealor; Nicolae logofătul și Ioann Pitariul frații Bățoveni* (București: În Tipografia Sfintei Mitropolii, 1835) și *Oglinda omului celui din lăuntru: cu 10 icoane frumoase într[-]înșă, și scrise împrejur, cu cuprinderea înțelesului lor: care*

mai întâiu sau fost tipărit rumânește în Prințipatul Moldavii, iară al doilea în București în zilele Măriisale Prințului stăpânitoriu Alexandru Dimitrie Ghica: cu cheltuiala D. Fraților Bățoveni Nicolae Logofăt, și Ioan Pitariu la anul 1835, de care evlavioșii s[-]au și dat în dar toate: iar acum a treia oară s[-]au tipărit după cum să veade în octav purtativu, pentru evlavioși Creștini din Țara românească și a Moldavii, cât și pentru de obște a Nații românești iubitori (S[i]b[iu]: la G[heorghie] d[e] C[lozius], 1839) – fac parte de asemenea din fondurile speciale ale Bibliotecii Naționale.

Publicarea tuturor acestor opere se înscrie în programul cultural de factură iluministă, care viza, încă din veacul al XVIII-lea, emanciparea națională a românilor.

Prin istoricul edițiilor, citarea predosloviilor și a însemnărilor manuscrise, reperate bibliofile din colecțiile Bibliotecii Naționale a României, semnalate în rândurile de mai sus, relevă elemente din practicile și prioritățile de lectură existente în epocă, care pot contribui la conturarea climatului intelectual și la deslușirea gustului literar al acelor timpuri.

Cărțile populare s-au aflat între preferințele cititorilor români, deprinși, încă de la vârsta copilăriei, să le asculte freamătul slovelor pline de fantezie și să le pătrundă învățătura. Reprezentând, în concepția lui Mircea Eliade, „un fenomen la care participă poporul în întregimea lui” – fără deosebire de mediul social – ele contribuie, la istoria sufletului românesc.⁴⁸

48. Eliade, Mircea. *Meșterul Manole: studii de etnologie și mitologie*. Cluj-Napoca: Eikon, 2008, p. 248-249.

Răspândită în copii manuscrise, care au circulat pe tot teritoriul țării, această literatură, odată pusă în lumina tiparului, și-a câștigat veșnicia asupra căreia bibliotecile au datoriat să vegheze.

Menirea fiecărui for cultural, deținător de bunuri istorico-documentare naționale, este aceea de a asigura conservarea valorilor bibliofile, punându-le în evidență, astfel încât specificul patrimoniului nostru scris să primească în continuare recunoașterea cuvenită.

BIBLIOGRAFIE:

- Alexandrescu, Grigore. *Satire și fabule*. Craiova: Hyperion, 1997.
- Bianu, Ioan; Hodoș, Nerva; Simonescu, Dan. *Bibliografia românească veche*. București: Socec, 1903-1944. Vol. 1-4.
- Camarino-Cioran, Ariadna. *Academiile domnești din București și Iași*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971.
- Cartoian, Nicolae. *Alexandria în literatura românească: noi contribuții*. București: Cartea românească, 1922.
- Cartoian, Nicolae. *Cărțile populare în literatura românească*. București: Editura enciclopedică română, 1974. Vol. 1-2.
- Cartoian, Nicolae. *Istoria literaturii române vechi*. București: Minerva, 1980.
- Călinescu, George. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ed. a 2-a rev. și adăugită. București: Minerva, 1986.
- Cărțile populare în literatura românească*. Ed. îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu. Vol. 1-2. București: Editura pentru Literatură, 1963.
- Chițimia, Ion C. *Probleme de bază ale literaturii române vechi*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.
- Del Chiaro, Anton-Maria. *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*. În Veneția: Per Antonio Bortoli, 1718.
- Dicționarul literaturii române de la origini și până la 1900*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979.
- Eliade, Mircea. *Meșterul Manole: studii de etnologie și mitologie*. Cluj-Napoca: Eikon, 2008.
- Floarea darurilor. Carte foarte frumoasă și de folos fiește căruia creștin, carele va vrea să se împodobească pre sine cu bunătăți*. Snagov: Tipografia mănăstirii Snagov, 1700.
- Floarea darurilor foarte folositoare fiește căruia creștin, atâta sufletește, cât și trupește*. Ed. a 2-a. Brașov: Privilegiata Tipografie din Brașov, 1807.
- Giurescu, Constantin C. Un manuscris miscelaneu. În: *Revista Istorică*, Anul XII, nr. 10-12, 1926, p. 311-313.
- Heliade-Rădulescu, Ion. *Gramatica românească*. Sibiu, 1828.
- Heliade-Rădulescu, Ion. Dispozițiile și încercările mele de poezie. În: *Currier de ambe sexe*. Ed. a 2-a, periodul II, 1864, p. 117-122.
- Iorga, Nicolae. *Istoria românilor în chipuri și icoane*. Craiova: Ramuri, 1921.
- Iorga, Nicolae. *Istoria Bucureștilor*. [București]: Editura Municipiului București, 1939.
- Iorga, Nicolae. *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*. Vol. 2. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969.
- Istoria a Alexandrului celui Mare din Makedonie, și a lui Darie din Persida împăraților*. Sibii: Tipografia lui Petru Bart, 1794.
- Istoria lui Alexandru acum a doao oară tipărită*. [S. l.]: [s. n.], 1824. Cuprinde și: *Vrednica de însemnare întâmplare a patru corăbieri rusești carii au fost strâmtorați de iarnă în Ostrovul Spițberg la anul 1743, și până la scăparea lor au lăcuit acolo între sălbatece șasă ani și trei luni*.
- Oglinda omului celui din lăuntru. întru carea fiește carele pre sine se vede. Cunoaște starea sufletului său, și după aceeaia poate iconomisi îndreptarea sa. Pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor*. Neamț: În Sf. Monastire Neamțul, 1833.
- Predescu, Lucian. *Enciclopedia Cugetarea*. București: Cugetarea – Georgescu Delafraș, 1940.
- Râpă-Buicliu, Dan. *Cartea românească veche: studia bibliologica*. Galați: Alma, 2000.
- Viața lui Bertoldo și alui Bertoldino feciorului lui. O istorie foarte desfătătoare*. Sibiu: Tipografia lui Gheorghie de Clozius, 1835.
- Vieța și 183 de pilde ale lui Esop, precese de câteva teorii ritoricești asupra scrierilor aligorige, și urmate și de alte câteva fabule dintr'alți autori elini*. Buzău: Tipografia Sf. Episcopii Buzău, 1857.
- Zgraon, Florentina. Un manuscris pierdut și regăsit al Alexandriei. În: *Studii și cercetări lingvistice*. Vol. 51, nr. 2, 2000, p. 508-518.

Corespondența semnată de I.P.S. Bartolomeu Anania, în Colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale a României

Carmen Vicol, bibliotecar

Biroul Referințe Bibliografice

Biblioteca Națională a României

Bdul Unirii, nr. 22, sector 3, cod 030833, București

tel. + 40213142430-34, int. 1165; fax +40213123381

e-mail: carmen.vicol@bibnat.ro

La 31 ianuarie 2014 s-au împlinit trei ani de la trecerea la cele veșnice a I.P.S. Bartolomeu Anania (1921-2011), personalitate importantă a Bisericii Ortodoxe Române și scriitor pe deplin recunoscut în lumea literară românească. Cine studiază cu atenție biografia excepțională a celui cunoscut în literatură sub numele de Valeriu Anania obține o imagine de ansamblu a evoluției societății românești în perioada interbelică, în timpul regimului comunist și după Revoluția anticomunistă din decembrie 1989. Valeriu Anania a răspuns prigoanei comuniste prin apelul la religia creștină ortodoxă și prin refugiul în literatură.

Este interesant de urmărit care au fost legăturile acestui intelectual remarcabil cu lumea bibliotecilor și cu profesia de bibliotecar, pe care au abordat-o, voit sau conjunctural, mai multe personalități culturale românești: Mihai Eminescu, Alexandru Odobescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Nicolae Steinhardt, Constantin Noica etc. Bibliotecile au reprezentat în perioada comunistă un loc de refugiu, voit sau obligatoriu, pentru numeroși intelectuali români.

Poetul, prozatorul și dramaturgul Valeriu Anania a debutat în 1935 în revista *Ortodoxia*, cu poezia *Pământ și cer*. Absolvent de studii superioare teologice, s-a călugărit la Mănăstirea Antim în 1942 și a făcut parte din gruparea isihastă *Rugul aprins al Maicii Domnului*, alături de alți clerici și intelectuali români. Această mișcare spirituală de la Mănăstirea Antim, referitoare la *Rugăciunea inimii* din mistica ortodoxă, a fost inițiată de ieromonahul Daniil Sandu Tudor (1896-1962), cu sprijinul călugărului rus Ioan Culighin și cu acordul starețului, arhimandritul Vasile Vasilache. La întâlnirile organizate în perioada 1945-1948 au participat numeroși clerici, teologi, intelectuali și studenți: Dumitru Stăniloae, Vasile Voiculescu, Mircea Vulcănescu, Alexandru Mironescu, Arsenie Papacioc, Barbu Slătineanu, Benedict Ghiuș, Adrian Făgețeanu, Sofian Boghiu, Roman Braga, Bartolomeu Anania, Andrei Scrima, Gheorghe Văsîi, Șerban Mironescu, Nicolae Rădulescu, Grigore Dan Pistol, Emanoil Mihăilescu și alții.

Ca urmare a participării la întâlnirile grupării *Rugul aprins*, considerate subversive de autoritățile atee, Valeriu Anania a avut de suferit prigoanei comuniste, fiind închis între anii 1958-1964 pentru „uneltire contra ordinii sociale”, la fel ca toți ceilalți participanți la întâlnirile de la Mănăstirea Antim.

După eliberarea din închisoarea de la Aiud, Valeriu Anania și-a continuat activitatea literară, debutând editorial cu poemul dramatic *Miorița* (1966). A publicat mai multe volume de versuri și de teatru (*Meșterul Manole*, 1968), memorialistică (*Rotonda plopilor aprinși*, 1983) și romanul exotic *Străinii din Kipukua* (1979). A colaborat la revistele *Gândirea*, *Convorbiri literare*, *Credința* (Detroit), *Noi* (Detroit), *Destin* (Madrid), *Lucașfărul* etc.

Este important de amintit faptul că, în perioadele 1952-1958 și 1964-1965, părintele Bartolomeu Anania a îndeplinit funcția de director al Bibliotecii Patriarhale. După cum reiese dintr-un interviu acordat de I.P.S. Bartolomeu Anania revistei *Bibliotheca septentrionalis* editate de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare (nr. 1, 2008), Ministrul Cultelor din 1952 i-a cerut Patriarhului Justinian să-l transfere din funcția de asistent universitar într-un post obscur, fiind considerat periculos. A fost îndepărtat de la catedră și angajat la Biblioteca Patriarhiei. În același mod a fost tratat și marele filosof și scriitor Lucian Blaga, fiul preotului Isidor Blaga, care a fost îndepărtat de la catedra universitară și obligat să lucreze la Filiala din Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei.

Postul de director de bibliotecă bisericească i-a oferit tânărului cleric Bartolomeu Anania posibilitatea de a se afirma ca om de cultură și bibliotecar. S-a ocupat de organizarea unei colecții de 80.000 de cărți, o perioadă fiind ajutat în catalogarea și clasificarea volumelor de Andrei Scrima, recent „eliberat” dintr-un post de profesor. Cărțile și publicațiile venite din străinătate erau ținute la secret, într-un așa-zis fond documentar, inaccesibil cititorilor obișnuiți. Prietenii Alexandru Mironescu, părintele Daniil Sandu Tudor, Șerban Cioculescu aveau acces la acest fond.

Era creată un fel de rețea conspirativă cu Virgil Cândea și Alexandru Dușu, care lucrau la Biblioteca Academiei și care aveau acces la fondul documentar de acolo (cei de la BAR nu primeau cărți sau reviste religioase, așa cum la Biblioteca de la Patriarhie nu se primeau cărți cu conținut exclusiv cultural). Lecturile aveau loc noaptea, pentru ca un eventual control să nu întrerupă această comunicare secretă.

Noul director a completat fondul de carte veche de la Biblioteca Patriarhiei cu titluri pe care atunci nu le avea nici Academia Română. Cărțile au fost achiziționate „*de la burghezi scăpătați, care, împinși de foame, după ce-și vânduseră bijuteriile, blănurile, porțelanurile și hainele, veneau să-și vândă ultimele și cele mai prețioase bunuri personale, cărțile*”¹. De asemenea, el a descoperit la Anticariatul de Stat mai multe cărți rare și foarte vechi, cumpărate de Biblioteca Patriarhiei din inițiativa sa. În 1964, după eliberare, a lucrat tot la Biblioteca Sfântului Sinod. În fapt, el și părintele Dumitru Stăniloae au lucrat într-o încăpere din podul Mănăstirii Antim, dar nu ca bibliotecari, ci în calitate de traducători ai lucrărilor oferite de consilier.

Între anii 1976-1965, la Detroit, Valeriu Anania a deținut mai multe funcții bisericești în cadrul Arhiepiscopiei misionare ortodoxe române din SUA: secretar eparhial, consilier cultural, secretar general al Congresului Bisericesc, director al serviciului Publicații. În 1967 a fost hirotont ieromonah și hirotosit arhimandrit de către episcopul Victorin al Americii. A ținut conferințe în Detroit, Chicago, Windsor și Honolulu. În 1969 a fost membru în delegația Bisericii Ortodoxe Române care a vizitat Bisericiile vechi orientale din Egipt, Etiopia și India. A fost director al Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române din București (1976-1982). În 1982 s-a retras la Mănăstirea Văratec, unde a revizuit traducerea românească a Sfintei Scripturi.

În privința legăturii dintre I.P.S. Bartolomeu Anania și Colecțiile Speciale deținute astăzi de Biblioteca Națională a României, menționăm faptul că Mihnea Gafița a oferit Cabinetului de Manuscrise de la Biblioteca Națională a României 521 de scrisori adresate tatălui său, criticul literar Mihai Gafița (1923-1977), semnate de majoritatea scriitorilor care se afirmaseră sau care încercau să se afirme în perioada 1970-1980. Editura Cartea Românească, condusă de Marin Preda (1922-1980), se străduia să ofere scriitorilor talentați o șansă de a se afirma, trecând, pe cât posibil, peste limitele impuse de cenzura comunistă.

Conținutul pieselor de corespondență se referă la propuneri de opere spre tipărire, la vizite anunțate la editură, la întrebări despre stadiul de lectură a unor manuscrise depuse spre publicare, la date și condiții tipografice de editare, la problemele financiare apărute cu ocazia publicării unor lucrări etc. Bineînțeles, există și scrisori cu caracter mai personal (referitoare la familie și copii) adresate de prieteni,

dar literatura este cu adevărat unul dintre cele mai pasionante subiecte atât pentru emitenți, cât și pentru destinatari.

În cadrul acestei colecții de corespondență, atrage atenția în mod special un set de 15 scrisori aparținând scriitorului Valeriu Anania, devenit din 1993 arhiepiscopul Bartolomeu Anania al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, iar din 2006 – mitropolit al Mitropoliei Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului.

Cele 15 scrisori și cărți poștale ilustrate trimise criticului literar Mihai Gafița sunt scrise într-o perioadă mai luminoasă a vieții scriitorului, 1966-1976, când Anania se afla la Detroit, desfășurând și acolo o bogată activitate literară. Locurile de unde sunt expediate scrisorile sunt Hollywood, Honolulu, Hawaii, Detroit și Los Angeles.

Subiectele abordate în aceste scrisori sunt preponderent literare (de exemplu, se referă la tipărirea unui volum de versuri cu un tiraj mai mare, la corecturile la un nou volum sau la faptul că lucrează la piesele sale de teatru).

Este interesat de legendele Hawaii-ului. În 1971 participă la Congresul anual al scriitorilor români, la care au venit delegații din SUA, Canada și Venezuela. Își dorește o linie tipografică și își propune să organizeze o expoziție de carte românească în unele centre americane cu populație românească compactă, dar și în Canada, la care ar putea participa mai multe edituri din țară (Cartea românească, Univers, Meridiane, Dacia).

În 1971 îi trimite lui Mihai Gafița 19 cataloage și prospecte pentru linia tipografică pe care ar dori să o achiziționeze Editura Cartea Românească. În 1972, îl anunță că au tipărit două numere de revistă și calendarul-almanah *Credința* pe anul 1972 și îl întreabă despre deschiderea Librăriei Cartea Românească. De asemenea, îi povestește că a vizitat Biblioteca românească din New York, unde l-a întâlnit pe Dan Grigorescu, dar și Universitatea Columbia, unde l-a vizitat pe Constantin C. Giurescu. În același an, i-a trimis lui D. R. Popescu primele trei capitole din *Istoria hawaïene*, care vor apărea mai întâi în *Tribuna*. La Detroit va ține o conferință despre unirea Transilvaniei cu Patria mamă și despre centenarul morții lui Avram Iancu. În 1973 îi comunică lui M. Gafița că speră să primească restul de bani din drepturile de autor pentru volumul *Poeme cu măști* tipărit în 1972, iar în 1976 publică la Detroit volumul *File de acatist*. Tot în 1976 îl anunță pe Mihai Gafița că a scris un roman modern „*pe o canava de veche mitologie hawaiană*”, cu titlul *Străinii din Kipukua* (cartea va fi publicată în 1979).

Conținând numeroase informații cu caracter istoric și literar, aceste scrisori au căpătat, odată cu trecerea timpului, o importanță din ce în ce mare, reflectând o perioadă din activitatea scriitorilor români din țară și din SUA și reprezentând un exemplu semnificativ în privința valorii de documente literare pe care o au, în general, piesele de corespondență. În cazul de față, scrisorile semnate de I.P.S. Bartolomeu Anania reflectă o perioadă din destinul frământat al unei mari personalități românești.

1. Dragotă, Ioana. Cu I.P.S. Bartolomeu Anania, despre bibliotecă în vremuri de restriște. În: *Bibliotheca septentrionalis*, nr. 1 (30), anul XVI, 2008, Baia Mare, p. 4.

Conservarea și valorificarea Documentelor Unirii de la 1 Decembrie 1918

Alexandru Știrban, expert restaurare carte veche și documente
Șef Secție Centrul Național de Conservare și Restaurare a Cărții Vechi
Muzeul Național al Unirii – Alba Iulia
e-mail: stirban2000@yahoo.com

Printre cele mai remarcabile valori ale Muzeului Național al Unirii din Alba-Iulia, se numără și *Documentele Unirii*, clasate în categoria *Tezaur*, legate nemijlocit de Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, din 1 Decembrie 1918. Ele au fost donate de guvernul condus de Iuliu Maniu, cu ocazia Serbărilor Unirii, desfășurate la Alba Iulia în mai 1929, la împlinirea unui deceniu de la crearea României Mari. Documentele au fost strânse de Asociația ASTRA din Sibiu și legate în piele, în culorile drapelului/steagului românesc.

Foto 1. *Documentele Unirii*

Documentele Unirii reprezintă cea mai importantă dovadă a voinței națiunii române de realizare a Actului Unirii de la 1 decembrie 1918. Pornind de la acest considerent, lucrarea de față prezintă o parte din proiectul realizat cu sprijinul AFCN. Acesta se înscrie în aria tematică a protejării și valorificării patrimoniului cultural național, cu un caracter pregnant de conservare și valorificare cultural-educativă, în scopul determinării unei atitudini pozitive, de respect și de apropiere a publicului de trecut și de istoria națională. Obiectivul principal al proiectului a fost păstrarea și valorificarea, în condiții cât mai bune, a unor documente importante pentru istoria națională, precum și sensibilizarea publicului și dezvoltarea, mai ales în rândul tinerilor, a unui sentiment pro patrimoniu, răspunzând unor directive care încurajează punerea în valoare a patrimoniului cultural mobil.

Proiectul și-a propus asigurarea unor condiții optime de conservare și valorificare pentru colecția de *Documente ale Unirii* deținută de Muzeul Național al Unirii din Alba-Iulia, clasată în categoria Tezaur al Patrimoniului Cultural Național al României, fiind vorba de aproape 6.000 de documente originale, reunite în șase volume.

Odată cu demararea activităților de conservare, a început și procedura de digitizare a documentelor care formează cele șase volume. Finalitatea acestor operații a fost aceea de a oferi – nu doar specialiștilor, ci și publicului larg – posibilitatea accesării documentelor pagină cu pagină. Rezultatul imediat urmărit a fost îmbunătățirea condițiilor de securitate și conservare pentru aceste documente, dar și punerea lor la dispoziția vizitatorilor, prin includerea în circuitul expozițional al Sălii Unirii.

Păstrarea în condiții optime de depozitare și valorificare a acestor valori patrimoniale a necesitat un efort susținut și din punct de vedere științific, prin utilizarea unei aparaturi adecvate, eficiente, moderne, astfel încât factorii externi să solicite cât mai puțin operele de artă. Proiectul a urmărit creșterea interesului publicului față de aceste lucrări care permit transmiterea imediată a mesajului istorico-artistic, dar, în același timp, a avut în vedere impactul cultural și social ridicat, sub aspectul posibilităților oferite de acest studiu în plan științific. Cercetarea a oferit o contribuție majoră în conservarea patrimoniului național și în dezvoltarea cunoașterii științifice, prin posibilitatea de a găsi metode și/sau principii noi privind conservarea suportului papetar din Muzeu. De asemenea, a oferit posibilitatea accesării facile a tuturor documentelor incluse în cele șase volume.

Descrierea activităților

1. Identificarea spațiului de expunere în interiorul Sălii Unirii: - realizarea schiței și documentației și sistemului de supraveghere; - realizarea schiței vitrinelor speciale cu microclimat ambiental integrat pentru expunerea *Documentelor Unirii*.

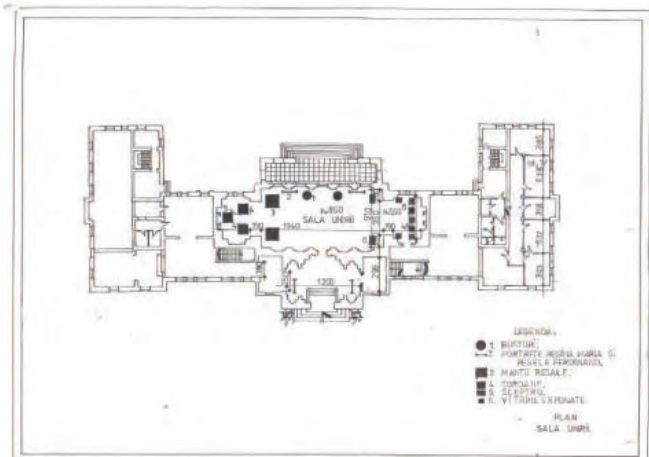

Foto 2. Plan Sala Unirii

2. Pregătirea colecției, prin efectuarea intervențiilor de conservare în cadrul Centrului Național de Conservare și Restaurare a Cărții Vechi (CNCRCV)

Conservarea documentelor prin controlul ambiantului și prin crearea posibilităților de monitorizare a acestuia la parametri optimi a fost tratată prioritar. S-a efectuat descrierea morfologică a corpului cărții și a elementelor de legătură, s-au determinat factorii de degradare care au acționat asupra volumelor, precum și deteriorările fizico-mecanice și fizico-chimice suferite de hârtie. De asemenea, în urma testelor de laborator și a analizării structurii hârtiei, s-au identificat atât natura fibrelor și metoda de producere, cât și omogenitatea și grosimea hârtiei. S-au realizat materiale cu caracter informațional în format word și power point.

2.1 Descrierea morfologică a volumelor

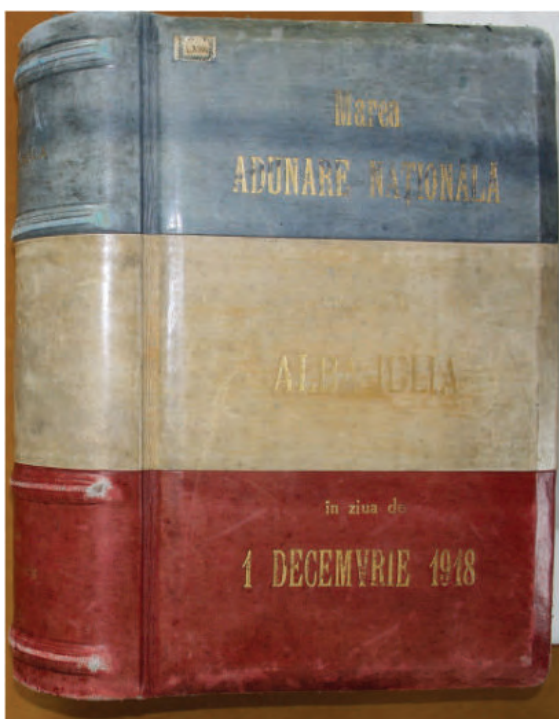

Foto 3. Documentele Unirii, vol. I

Foto 4. Documentele Unirii, vol. II

Obiect: Documentele Unirii, vol. I

Învelitorile: confecționate din piele tăbăcită cu tanini vegetali în culorile tricolorului, ornamentate pe față cu textul ștanțat la cald cu foiță de aur și la cotor cu text de asemenea ștanțat cu foiță de aur.

Scoarțele:

- executate din lemn, teșite în zona tranșelor, teșitura având rol estetic;
- ancorate la corpul cărții, prin lipire;
- nu prezintă urme de închizători metalice și curelușe;
- dimensiuni: L= 36,5 cm
l = 28,5 cm
g = 1,5 cm

Forzațurile:

- duble, realizate din hârtie marmorată;
- prezența unei cusături false împletite în culorile tricolorului

Cotorul:

- rotunjit;
- grosime: 10 cm

Capitalband:

- confecționat din pânză de culoare roșie, cu rol estetic și de protecție

Cusătura:

- executată pe patru benzi de pânză; filele lipite pe aripioare

Corpul cărții:

- Dimensiuni: L: 34 cm, l: 23 cm;
- Hârtia suport este produsă mecanic;
- Număr de pagini: 1024;
- Scrierea: cerneală de tipar și cerneală de stilou de diferite culori;
- Însemnări manuscrise cu cerneală și creion chimic;
- Ștampile;
- Grosimea filei: 0,1 micrometri

Obiect: Documentele Unirii, vol. II

Învelitorile: confecționate din piele tăbăcită cu tanini vegetali în culorile tricolorului, ornamentate pe față cu textul ștanțat la cald cu foiță de aur și la cotor cu text de asemenea ștanțat cu foiță de aur

Scoarțele:

- executate din lemn, teșite în zona tranșelor, teșitura având rol estetic;
- ancorate la corpul cărții prin lipire; nu prezintă urme de închizători metalice și curelușe;
- dimensiuni: L= 36,5 cm
l = 28,5 cm
g = 1,5 cm

Forțașurile:

- duble, realizate din hârtie marmorată;
- prezența unei cusături false împletite, în culorile tricolorului

Cotorul:

- rotunjit;
- grosime: 9 cm

Capitalband:

- confecționat din pânză de culoare roșie, cu rol estetic și de protecție

Cusătura:

- executată pe patru benzi de pânză; filele lipite pe aripioare

Corpul cărții:

- Dimensiuni: L : 34 cm
l: 23 cm
- Hârtia suport este produsă mecanic;
- Număr de pagini: 895;
- Scrierea: cerneală de tipar și cerneală de stilou de diferite culori;
- Însemnări manuscrise executate cu cerneală și cu creion chimic;
- Ștampile;
- Grosimea filei: 0,07micrometri

Obiect: Documentele Unirii, vol. III

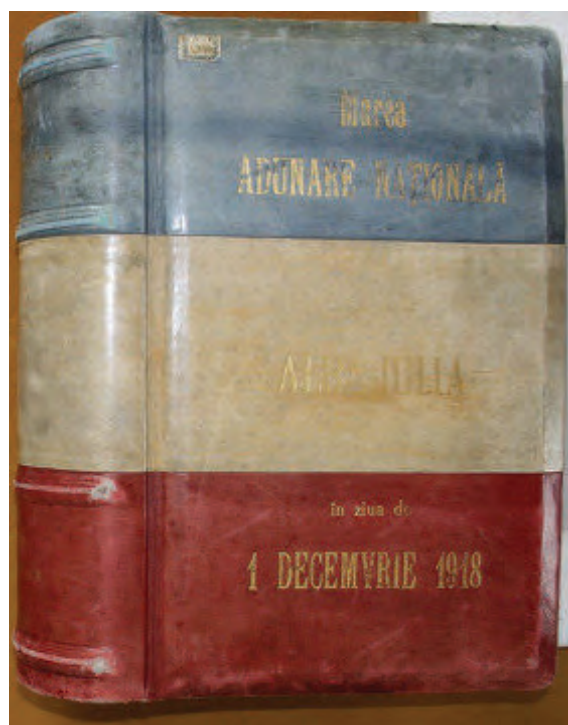

Foto 5. Documentele Unirii, vol. III

Învelitorile: confecționate din piele tăbăcită cu tanini vegetali în culorile tricolorului, ornamentate pe față cu textul ștanțat la cald cu foiță de aur și la cotor cu text de asemenea ștanțat cu foiță de aur

Scoarțele:

- executate din lemn, teșite în zona tranșelor, teșitura având rol estetic;
- ancorate la corpul cărții prin lipire; nu prezintă urme de închizători metalice și curelușe;

- dimensiuni: L= 36,5 cm
l = 28,5 cm
g = 1,5 cm

Forțașurile:

- duble, realizate din hârtie marmorată;
- prezența unei cusături false împletite, în culorile tricolorului

Cotorul:

- rotunjit;
- grosime: 9 cm

Capitalband:

- confecționat din pânză de culoare roșie, cu rol estetic și de protecție

Cusătura:

- executată pe patru benzi de pânză; filele lipite pe aripioare

Corpul cărții:

- Dimensiuni:
 - L: 34 cm
 - l: 23 cm
- Hârtia suport este produsă mecanic;
- Număr de pagini: 896;
- Scrierea: cerneală de tipar și cerneală de stilou de diferite culori;
- Însemnări manuscrise executate cu cerneală și cu creion chimic;
- Ștampile;
- Grosimea filei: 0,1micrometri

Obiect : Documentele Unirii, vol. IV

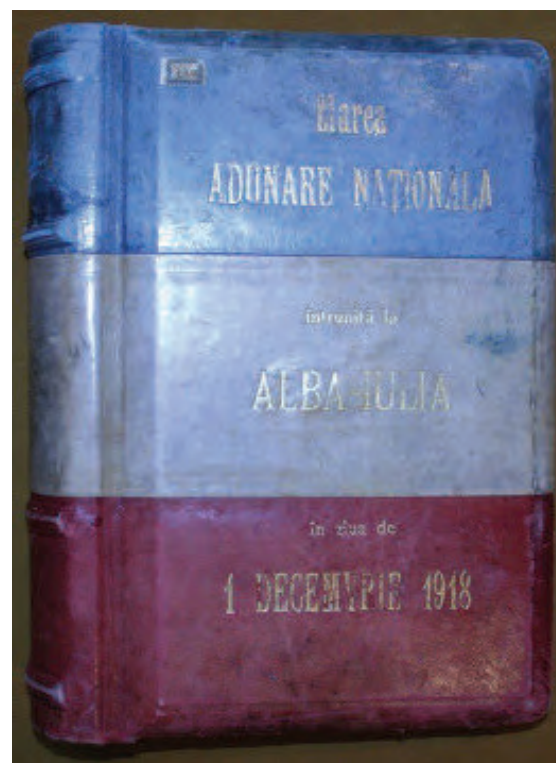

Foto 6. Documentele Unirii, vol. IV

Învelitorile: confecționate din piele tăbăcită cu tanini vegetali în culorile tricolorului, ornamentate pe față cu textul,ștanțat la cald cu foiță de aur și la cotor cu text de asemenea ștanțat cu foiță de aur

Scoarțele:

- executate din lemn, teșite în zona tranșelor, teșitura având rol estetic;
 - ancorate la corpul cărții prin lipire;
 - nu prezintă urme de închizători metalice și curelușe;
- dimensiuni: L= 36,5 cm
l = 28,5 cm
g = 1,5 cm

Forțațurile:

- duble, realizate din hârtie marmorată;
- prezența unei cusături false împletite, în culorile tricolorului

Cotorul:

- rotunjit;
- grosime: 10 cm

Capitalband:

- confecționat din pânză de culoare roșie, cu rol estetic și de protecție

Cusătura:

- executată pe patru benzi de pânză, filele lipite pe aripioare

Corpul cărții:

- Dimensiuni: L: 34 cm
l: 23 cm
- Hârtia suport este produsă mecanic;
- Număr de pagini: 821;
- Scrierea: cerneală de tipar și cerneală de stilou de diferite culori;
- Însemnări manuscrise executate cu cerneală și cu creion chimic;
- Ștampile;
- Grosimea filei: 0,09 micrometri

Obiect: Documentele Unirii, vol. V

Foto 7. Documentele Unirii, vol. V

Învelitorile: confecționate din piele tăbăcită cu tanini vegetali în culorile tricolorului, ornamentate pe față cu textul ștanțat la cald cu foiță de aur și la cotor cu text de asemenea ștanțat cu foiță de aur

Scoarțele:

- executate din lemn, teșite în zona tranșelor, teșitura având rol estetic;
 - ancorate la corpul cărții prin lipire;
 - nu prezintă urme de închizători metalice și curelușe;
- dimensiuni: L= 36,5 cm
l = 28,5 cm
g = 1,5 cm

Forțațurile:

- duble, realizate din hârtie marmorată;
- prezența unei cusături false împletite, în culorile tricolorului

Cotorul:

- rotunjit;
- grosime: 8 cm

Capitalband:

- confecționat din pânză de culoare roșie, cu rol estetic și de protecție

Cusătura:

- executată pe patru benzi de pânză, filele lipite pe aripioare

Corpul cărții:

- Dimensiuni: L : 34 cm
l: 23 cm
- Hârtia suport este produsă mecanic;
- Număr de pagini: 763;
- Scrierea: cerneală de tipar și cerneală de stilou de diferite culori;
- Însemnări manuscrise executate cu cerneală și cu creion chimic;
- Ștampile;
- Grosimea filei: 0,08 micrometri

Obiect: Documentele Unirii, vol. VI

Foto 8. Documentele Unirii, vol. VI

Învelitorile: confecționate din piele tăbăcită cu tanini vegetali în culorile tricolorului, ornamentate pe față cu textul ștanțat la cald cu foiță de aur și la cotor cu text de asemenea ștanțat cu foiță de aur

Scoarțele:

- executate din lemn, teșite în zona tranșelor, teșitura având rol estetic;
- ancorate la corpul cărții prin lipire;
- nu prezintă urme de închizători metalice și curelușe;

- dimensiuni: L= 36,5 cm
l = 28,5 cm
g = 1,5 cm

Forțașurile:

- duble, realizate din hârtie marmorată;
- prezența unei cusături false împletite, în culorile tricolorului

Cotorul:

- rotunjit;
- grosime: 7cm

Capitalband:

- confecționat din pânză de culoare roșie, cu rol estetic și de protecție

Cusătura:

- executată pe patru benzi de pânză, filele lipite pe aripioare

Corpul cărții:

- Dimensiuni: L : 34 cm
l: 23 cm
- Hârtia suport este produsă mecanic;
- Număr de pagini: 687;
- Scrierea: cerneală de tipar și cerneală de stilou de diferite culori;
- Însemnări manuscrise executate cu cerneală și cu creion chimic;
- Ștampile;
- Grosimea filei: 0,08 micrometri

2.2 Starea de conservare a volumelor (foto 9, 10, 11)

2.2.1. Degradări fizico-mecanice ale volumelor

a. Deteriorări ale corpului de carte:

- rupturi, îndoiri, răsuciri, fisuri, franjurări ale filelor, ca urmare a manipulării necorespunzătoare;
- pierderi de material suport;
- pătarea suportului papetar în zona colțului de răsfoire;
- pete de proveniențe diferite, din cauza păstrării și manipulării necorespunzătoare;
- desprinderi de file;
- file parțial deteriorate;
- îndoituri ale tranșelor;
- sublinieri cu creion chimic și cu creion colorat;
- lipituri ale rupturilor cu benzi de scotch

b. Deteriorări ale legăturii:

- degradarea pielii utilizate pentru îmbrăcarea scoarțelor;
- rosături, zgârieturi ample pe suprafața pielii;
- pierderi de material;
- pete de murdărie

Foto 9

Foto 10

Foto 11

2.2.2. Degradări fizico-chimice ale volumelor

a) Deteriorări ale corpului de carte:

- ușoară îmbrunire a forțașurilor ca urmare a acidității, a păstrării în condiții de temperatură și de umiditate necorespunzătoare;
- îmbrunirea hârtiei;
- halouri din cauza migrării apei împreună cu impuritățile prezente;

- pete de rugină, pete foxing;
- pete din cauza cernelurilor solubile;
- pete din cauza lipiturilor cu scotch;
- pete de diferite proveniențe

b) Deteriorări ale legăturii:

- degradarea fizico-chimică a învelitorilor în zona colțurilor din cauza manipulării și a acidității la contactul cu degetele umezite de transpirație și salivă;
- pierderea materialului de încliere.

3. Documentația foto. S-au fotografiat cele 6.000 de documente și s-a creat o bază de date. S-a demarat prelucrarea lor cu scopul de a oferi, nu doar specialiștilor, ci și publicului larg, posibilitatea accesării documentelor pagină cu pagină, prin intermediul infochioșcului și al site-ului Muzeului.

4. Realizarea de materiale educaționale. Realizarea de materiale educaționale în format PowerPoint și de lecții deschise. Având în vedere și caracterul educațional al proiectului, la CNCRCV s-au desfășurat lecții deschise în colaborare cu patru licee din Alba Iulia, cu scopul determinării unei atitudini pozitive, de respect și de apropiere de trecut și de istoria națională, printr-o percepție adecvată, generată de accesul facil, direct la informație. Astfel, în decursul a două săptămâni, 800 de elevi au acumulat cunoștințe generale privitoare la istoria națională, în special la momentul 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia.

5. Realizarea de material expozițional: texte explicative, panouri, banner.

6. Montarea sistemelor: de supraveghere video și de protecție antifracție pentru spațiul expozițional.

7. Montajul echipamentelor de expoziție: etalarea pieselor – montarea sistemului.

8. Promovarea evenimentului: realizarea de afișe, pliante – publicitate radio-tv (foto 12).

9. Vernisarea expoziției *Documentele Marii Uniri mai aproape de oameni* a constituit partea finală a proiectului.

Foto 12. Afiș de promovare a evenimentului

Foto 13. Aspect general din expoziție

Foto 14. Documente etalate în vitrină

Foto 15. Monitor cu imaginile digitale ale documentelor din expoziție

Foto 16. *Imagine de la vernisaj*

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. Clapp, A.F. *Curatorial care of Works of Art on Paper. Basic procedures for Paper preservation*. New York: The Lyons Press, 1987.
2. *Code of Ethics and Guidance for Practice, of the Canadian Association for Conservation of Cultural Property and of the Canadian Association of Professional Conservators*. Third Edition, 2000.
3. Cunha, G.D. Conservation of library materials. A manual and Bibliography on the care, repair and restoration of library materials. În: *Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar*. vol. 8. București, 1973.
4. Marijnissen, R.h. Degradation, Conservation And Restoration of Works of Art: Historical Overview: Mélanges en l'honneur de Roger Marijnissen. În: *CeROArt: Conservation, exhibition, Restoration of works of Art: Revue électronique*, juin 2015. <https://ceroart.revues.org/4506>.
5. Plenderleith, J.H. *The Conservation of Antiquities and Works of Art. Treatment, Repair and Restoration*. London, Oxford, New York, Toronto: University Press, 1956.
6. Popescu-Puțuri, Ion. *1918 la Români: documentele unirii: unirea Transilvaniei cu România 1 decembrie 1918*. 10 volume. București: Editura Științifică și enciclopedică, 1989.
7. Știrban, Alexandru. Evaluarea factorilor de degradare care acționează în colecțiile muzeale asupra suporturilor de natură organică. În: *Apulum*, XVIII/2, Alba Iulia, 2001.
8. Știrban, Sofia. Aspecte ale conservării preventive în depozite de carte veche și documente. În: *Revista Muzeelor*, nr. 3-4, 1999.

„I-aș sfătui pe tineri ca, atunci când simt că au «chemare» către această profesie atât de frumoasă, să-i răspundă ca unei mari iubiri: prin dăruire necondiționată”

Interviu acordat de domnul Aurelian Popescu,
șef serviciu Restaurarea și Prezervarea Publicațiilor,
Biblioteca Centrală Universitară „Carol I”, București

Stimate domnule Aurelian Popescu, sunteți un specialist binecunoscut al conservării și restaurării. Cum a început cariera dumneavoastră?

Sunt absolvent al Facultății de Biologie, Specializarea Biochimie, promoția 1988. După absolvire, am fost repartizat ca profesor de biologie-chimie în învățământul preuniversitar, unde mi-am desfășurat activitatea până în anul 1990. În urma unui concurs, am ajuns bibliotecar în cadrul Serviciului Catalogare de la Biblioteca Centrală Universitară din București. Am deprins dragostea adâncă pentru cărți și am început să deslușesc farmecul tainelor ascunse ale bibliotecii. Având în vedere specializarea mea inițială, în anul 1993, domnul prof. univ. dr. Ion Stoica, directorul general de atunci al bibliotecii, mi-a propus să fac demersurile de organizare a unui laborator de patologie și restaurare a cărții. Astfel, am ajuns să fiu captivat de domeniul fascinant al conservării și restaurării documentelor, la început în cadrul Laboratorului de restaurare de la Arhivele Naționale, apoi în cadrul Laboratorului de patologie și restaurare a cărții al Bibliotecii Naționale, locul unde mi-am desăvârșit pregătirea ca restaurator de carte. Am parcurs toate etapele firești ale evoluției profesionale. Doctoratul susținut în anul 2009, având drept scop marcarea pregătirii mele aprofundate din perspectiva cercetării (*Prezervarea și conservarea patrimoniului național: concepte și practici*), s-a înscris în acest ciclu firesc.

Ce ne puteți spune despre istoria și profilul domeniului, văzute „din interiorul” Bibliotecii Centrale Universitare Carol I?

Încă din anii '80, la Biblioteca Centrală Universitară din București a existat intenția înființării unui laborator de restaurare. Acest fapt devenea imperios necesar având în vedere că biblioteca deținea un bogat și valoros fond de carte veche și de manuscrise care necesita cel puțin

operațiuni de întreținere curentă. Condițiile de atunci nu au permis, însă, aprobarea realizării acestui deziderat.

Evenimentele din decembrie 1989 au transformat în cenușă întreaga colecție patrimonială și în ruină o clădire istorică. După anul 1990, conjunctura istorică a dat posibilitatea renașterii Bibliotecii Centrale Universitare și construirea la standarde moderne a unui complex de clădiri menit să adăpostească noua colecție. Astfel, au putut fi realizate depozite noi care țineau cont de condițiile necesare asigurării protecției optime a documentelor. Din anul 1997, Laboratorul de restaurare își desfășoară activitatea în spațiul proiectat și amenajat special în acest scop în complexul Bibliotecii Centrale Universitare. Serviciul Restaurarea și Prezervarea Publicațiilor, a cărui coordonare se află în responsabilitatea mea, se ocupă, atât preventiv, cât și curativ, de buna conservare a întregii colecții de documente.

Ce reprezintă cariera pentru dumneavoastră? Care v-au fost mentorii, profesorii?

Cariera reprezintă un parcurs al împlinirilor presărat uneori cu obstacole care pot fi depășite prin pasiune și perseverență, indiferent de gradul de dificultate. Reiterez faptul că primul contact cu domeniul conservării și restaurării documentelor a avut loc la Laboratorul de restaurare de la Arhivele Naționale, unde am avut privilegiul să-l cunosc pe domnul prof. univ. dr. Florea Oprea, cel care m-a făcut să îndrăgesc acest domeniu. De asemenea, sunt recunoscător doamnelor Mihaela Popa și Elena Prodan, precum și domnului Aurel Pandele, care au contribuit frumos la formarea mea profesională într-un domeniu de care ei înșiși erau pasionați.

Ce calități și defecte v-au ajutat sau, dimpotrivă, v-au încurcat mai mult în carieră? Care ar fi calitățile și care defectele „recomandate” în această profesie?

Nu pot spune exact care ar fi calitățile și defectele „recomandate”, pot doar să menționez că nici în profesia noastră nu e suficientă pasiunea, fiind absolut necesare: tenacitatea, răbdarea, dorința de autodepășire, de permanentă învățare.

Cum scrieți și cum se leagă scrisul de activitatea propriu-zisă? De care dintre studiile publicate sunteți mai mulțumit? Cum și unde publicați?

Scrisul a apărut ca o necesitate firească de a împărtăși comunității profesionale din experiența personală, din informațiile culese în urma documentării realizate în perioada elaborării tezei de doctorat sau în vederea participării la diverse sesiuni de comunicări științifice. O preocupare mai recentă la care țin în mod deosebit este contribuția la *Tratatul de biblioteconomie*, prin capitolul dedicat conservării documentelor.

De-a lungul timpului, am publicat în *Studii de biblioteconomie și știința informării*, *Sănătatea cărților* – revistă editată de Biblioteca Județeană Bihor, revistă care, din păcate, și-a încetat apariția, *Biblioteca*, *Buletinul ABIR*, *Revista Română de Biblioteconomie și Știința Informării*, *Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții*, dar și în volume de studii.

Mai aveți timp și pentru vreun hobby?

Îmi place mult să călătoresc, să descopăr, cercetând amănunțit locuri, monumente, muzee, documente... care, cu pitorescul și ineditul lor, îmbogățesc existența. Îmi place mult și muzica pe care o pot asocia acestora și adesea, în urma vacanțelor, îmi rămân filmele montate cu drag la care, când timpul îmi permite, privesc cu nostalgie alături de ai mei.

Care sunt subdomeniile de care vă simțiți mai legat?

Prin specificul pregătirii mele, am fost atras de partea analitică de investigare a documentelor degradate, dar, în egală măsură, de minuțiozitatea restaurării.

Care considerați că este cea mai mare realizare profesională a dumneavoastră?

Nu pot ierarhiza realizările mele; am avut multe proiecte dragi, fiecare dintre ele reprezentând o prioritate la momentul respectiv.

Care a fost cea mai dificilă perioadă din cariera dumneavoastră?

Perioada de început a fost mai dificilă dat fiind faptul că mă aflam într-un spațiu provizoriu al Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I” din București, în Calea Plevnei, unde trebuia să organizez, în două mici încăperi, un minilaborator funcțional.

Ce părere aveți despre felul în care este prezervat patrimoniul documentar românesc la ora actuală? Care ar fi ideile de ordine și perspectivele, în acest sens? Dintre instituțiile infodocumentare de la noi (muzeu, bibliotecă, arhivă, institut etc.), care credeți că stă mai bine la acest capitol?

Din fericire, în ultimii ani, abordarea prezervării patrimoniului documentar a cunoscut o schimbare prin conștientizarea importanței acesteia de la nivel local (biblioteci orașenești, județene) până la nivel central. Au fost construite noi biblioteci sau modernizate cele existente, dar lipsa de personal calificat în conservare sau restaurare încă persistă, existând biblioteci județene care nu au în prezent în organigramă posturi de conservator.

Bibliotecile, în comparație cu muzeele și arhivele, au un fond documentar activ supus unei uzuri de folosință; prin urmare, ele ar avea nevoie de mijloace materiale și de personal pentru realizarea operațiunilor curente de întreținere.

Ce credeți despre dotarea actuală a laboratoarelor de specialitate din România? Dar despre nivelul de pregătire al specialiștilor din aceste laboratoare?

Așa cum am spus, din păcate, puține biblioteci dețin laboratoare de conservare, cu atât mai mult laboratoare de restaurare. La ora actuală, cel mai bine utilat laborator de restaurare este cel al Bibliotecii Naționale a României. În privința specialiștilor care lucrează în domeniul restaurării patrimoniului documentar, pot spune că, din câte cunosc, sunt persoane pasionate și care desfășoară activitatea la standarde ridicate.

Ce credeți despre direcțiile și nivelul cercetării științifice în domeniu? Unde s-ar plasa România, din acest punct de vedere, în context european și mondial?

În comparație cu marile biblioteci europene, unde există nuclee de cercetare în domeniul conservării documentelor (preventiv și curativ), la nivelul marilor biblioteci românești nu se observă preocupări în direcția cercetării fundamentale sau aplicate în acest domeniu.

Ce șanse și ce profil are, în prezent, această profesie în România? Dar în străinătate?

Din păcate, complexitatea pregătirii și durata necesară atrag din ce în ce mai puține persoane spre acest domeniu. În străinătate există diverse forme de pregătire a specialiștilor, de la studii tehnice aplicate la studii universitare și postuniversitare, cu durate diferite în funcție de suportul de curs.

Care sunt, după părerea dumneavoastră, căile de integrare a specialiștilor din România în activitatea practică și de cercetare europeană în domeniu?

În primul rând, la nivelul marilor biblioteci românești trebuie să existe preocupări punctuale sau dedicate (personal calificat, mijloace materiale), după care trebuie deschise căile comunicării instituționale cu marile biblioteci europene.

Cum evaluați sistemul actual de formare profesională și de dezvoltare a competențelor în domeniu în România?

După părerea mea, sistemul de formare profesională se află, în prezent, într-un blocaj din care sper să iasă cât de curând cu ajutorul unor soluții viabile.

Ce sfaturi ați da tinerilor care vor să urmeze această profesie? Cum credeți că pot fi ei păstrați, fidelizați în instituțiile info-documentare de la noi? Ce șanse au să intre în acest domeniu?

I-aș sfătui ca, atunci când simt că au chemare către o profesie atât de frumoasă, să-i răspundă ca unei mari iubiri, prin dăruire necondiționată. Vor trăi bucuria de a se apleca cu pioșenie pentru a face să dăinuie valori reale ale culturii și civilizației, daruri de neprețuit. Să nu uite, însă, că această profesie presupune multă pasiune, responsabilitate, riscuri, inclusiv în privința propriei sănătăți.

Cum credeți că este receptată profesia la nivel public? Cum ar putea fi îmbunătățită această imagine? Care ar fi rolul publicului în conștientizarea importanței preservării patrimoniului documentar?

Din constatările mele, profesia de conservator/restaurator este receptată pozitiv, cu respect și admirație față de cei care se apleacă asupra documentelor vechi.

Cum ar putea fi atrase fonduri pentru dezvoltarea domeniului?

Prin campanii mediatice de sensibilizare a publicului și a factorilor de decizie, cu scopul alocării de fonduri pentru activități stringente, cum ar fi: dezacidificarea documentelor, îndeosebi a celor foarte valoroase, a căror perenitate ar trebui asigurată, digitizarea documentelor, restaurarea unor fonduri valoroase etc.

Care dintre proiectele coordonate de-a lungul timpului vă este cel mai drag?

Pot spune că printre cele mai dragi proiecte la care am participat a fost cel de organizare și conservare a Bibliotecii Schitului Prodromu din Sfântul Munte Athos.

Ce alte proiecte aveți pe plan profesional? Dar personal?

Traversez o perioadă „pragmatică” a existenței mele și, având în vedere conjunctura financiară actuală, evit să-mi propun proiecte a căror realizare nu o consider posibilă într-un viitor apropiat.

(Interviu realizat de redacția RRCRC, decembrie 2015)

Biblioteca Centrală Universitară „Carol I” – Sala Profesorilor

Hârtia – suport pentru scriere: cercetare și conservare-restaurare / Maria Geba, Cristina Marta Ursescu, Oana Mihaela Căpățînă, Ana Maria Vlad. Iași: Palatul Culturii, 2014. 350 p.

Apărut în 2014 la Editura Palatul Culturii din Iași, volumul *Hârtia – suport pentru scriere: cercetare și conservare-restaurare*, semnat de Maria Geba, Cristina Marta Ursescu, Oana Mihaela Căpățînă și Ana Maria Vlad, din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova”, este structurat în șapte capitole: *Cadrul legislativ. Deontologia restaurării. Norme privind conservarea și restaurarea cărților și documentelor; Colecțiile de carte și documente, patrimoniu cultural național* (teme abordate: hârtia ca suport de scriere – scurt istoric al fabricării hârtiei; materiale de scriere și decorare a documentelor; tehnici de legătorie – morfologia cărții; factori de deteriorare și impactul lor asupra cărților și documentelor); *Metode de investigare și caracterizare a hârtiei, pielii, materialelor de scriere și ornamentare* (teme abordate: analizele fizico-mecanice, chimice, fizice, spectrale, termice; aplicații ale metodelor de investigare și caracterizare a hârtiei, pielii, materialelor de scriere și ornamentare); *Conservarea și restaurarea cărților și documentelor pe suport papetar* (teme abordate: conservarea preventivă – strategii de monitorizare și control; conservarea activă și restaurarea documentelor pe suport papetar; conservarea activă și restaurarea legăturii cărții vechi); *Adevizi, agenți de consolidare și pelicule de protecție din polimeri naturali; Adeziivi, agenți de consolidare și pelicule de protecție din polimeri sintetici; Aplicații ale tehnicilor de restaurare și conservare a suporturilor papetare și legăturii de carte. Studii de caz* (dosar de restaurare pentru cărți vechi românești și străine – tipărituri și manuscrise, partituri, fotografii, acuarele, litografii, documente de cancelarie, grafică, periodice vechi, hărți, glob terestru). Fiecare capitol este urmat de bibliografie.

Intenția autoarelor este aceea de a oferi specialiștilor, dar și iubitorilor de documente pe hârtie o publicație care invită la reflecție, care lansează o provocare în ceea ce privește necesitatea și modalitățile de concretizare a colaborărilor între instituțiile info-documentare deținătoare de patrimoniu cultural mobil și cele universitare, de cercetare și chiar de

producție – „Orientarea spre un studiu științific sistematic al materialelor din componența colecțiilor este impusă de prioritatea cum sunt stabilirea limitelor de toleranță ale obiectelor pe suport papetar la acțiunea factorilor de degradare și controlul factorilor de deteriorare. [...] Concentrarea de activități specifice conservării, desfășurate atât la nivel național, cât și mondial, indică o progresivă conștientizare pe plan internațional a necesității introducerii unor instrumente științifice în abordarea deteriorării patrimoniului cultural. Un exemplu elocvent îl constituie proiectul de cercetare în parteneriat «Cercetări privind expertizarea stării de conservare a obiectelor de patrimoniu cultural prin tehnici moderne nedistructive și obținerea/ evaluarea de noi materiale pentru conservarea activă în vederea asigurării viabilității comunitare», care și-a propus caracterizarea și evaluarea patrimoniului cultural conform contextului european al politicilor de conservare. [...] Numeroase institute de cercetare fac eforturi pentru a oferi conservatorilor și restauratorilor de materiale de bibliotecă și arhivă modalități testate de tratare a artefactelor individuale, dar și tehnici de conservare în masă” (p. 7-8).

Volumul a fost finanțat de Ministerul Culturii, prin intermediul Complexului Muzeal Național „Moldova”.

Oprea, Florea. Manual de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2013. 564 p.

Manualul de restaurare a cărții vechi și a documentelor grafice al profesorului Florea Oprea (Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București), publicat într-o primă ediție în anul 2009 și, în 2013, într-o a doua ediție revizuită, completată cu informații, referințe bibliografice și anexe privind tipizatele folosite în activitatea de conservare și restaurare, își propune să răspundă la întrebările esențiale ale profesiei, să ofere, în raport de acestea, mai multe răspunsuri și soluții viabile, să confere „mai multă coerență și rigoare limbajului profesional” (p. 5), să vină în sprijinul aceluia care au decis să intre în breasla restauratorilor de carte și de documente grafice, o breaslă „prea mică pentru a avea destui îndrumători și prea importantă pentru a fi lipsită de un manual profesional” (p. 6).

Lucrarea este organizată în cinci secțiuni – *Structura materială a cărții vechi și a documentelor grafice* (diversitatea patrimoniului de carte și documente grafice; scrierea și suporturile de scriere; adezivi structurali tradiționali; cerneluri și pigmenți; montaje de autentificare, peceti și impresiuni, alte materiale din structura cărții și a documentelor grafice); *Legătoria* (istoria legătoriei manuale; descrierea tehnică a cărții legate; etapele de execuție a legăturii manuale); *Degradarea cărții și documentelor* (factori de degradare; degradarea cernelurilor vechi; degradarea suportului grafic; degradarea formatelor și montajelor; degradări, defecte și formate intangibile); *Restaurarea* (restaurarea virtuală a cărții și documentelor; restaurarea materială – subiect care ocupă cea mai mare parte a manualului, p. 282-442); *Organizarea și funcționarea laboratorului*

de restaurare a cărții și documentelor grafice (exigențe normativ-juridice; dimensionarea și compartimentarea spațiilor; rețele de instalații tehnice și mobilier specific; dispozitive, mașini, utilaje, aparate, scule, vase și recipiente, materiale, substanțe și reactivi cu folosire frecventă).

Introducerea (p. 21-34) tratează următoarele teme: definiția și istoricul restaurării; relația dintre conservare și restaurare; relația dintre conservator și restaurator; conservarea materială și conservarea intelectuală a documentelor; restaurarea integrativă și restaurarea conservativă.

„Conceptul de conservator [...] se referă în mod esențial la o specializare privind mediul de păstrare și la impactul pe care acesta l-ar putea avea asupra obiectului ce trebuie protejat. [...] Pe de altă parte, restauratorul acționează direct și nemijlocit asupra obiectului de patrimoniu cultural. Așadar, restauratorul este un specialist al obiectului și al materiei din care este făcut obiectul, precum și al meșteșugului prin care s-a executat. [...] Comunitatea de interese dintre conservator și restaurator, decurgând din faptul că restaurarea este o formă distinctă și, într-un anume fel, specializată, a conservării ar putea genera întrebarea dacă un specialist ar putea să fie conservator și restaurator în același timp, respectiv dacă poate exista o speciatate de conservator-restaurator. La nivel de management al activității, această specializare este atât posibilă, cât și necesară, dar la niveluri de aplicație practică în domenii specifice și/ sau specializate este avantajos să se adâncească specializarea pe una din direcții”.

Buletinul Centrului de Restaurare-Conservare Iași / Complexul Muzeal Național „Moldova”. Iași: Palatul Culturii, 2003-.

Editat din anul 2003 de Complexul Muzeal Național „Moldova” din Iași, *Buletinul Centrului de Restaurare-Conservare Iași* (redactor-coordonator: Maria Geba) conține următoarele articole în cele două numere apărute în anul aniversar 2015 (An 13, Nr. 1 și Nr. 2): Corneliu C. Ponta – *Centrul de Excelență pentru studiul și conservarea patrimoniului cultural* (despre Institutul de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei” – Măgurele); Lucreția Miu, Ovidiu Iordache, Claudiu Șendrea, Elena Badea, Ioana Stănculescu – *Studiu preliminar privind influența radiațiilor gamma asupra pieilor de bovine tăbăcite cu extracte tanate vegetale*; Mariana Mustață, Gheorghe Mustață, Mina Moșneagu, Loredana Axinte, Georgiana Gămălie, Bogdan Ungurean – *Microscopia electronică aplicată în studiul insectelor dăunătoare bunurilor de patrimoniu*; Marta Guttmann – *Problematica terminologiei de specialitate: glosarul european ilustrat Ewaglos*; Luminița Paul – *Considerații privind aparatura de monitorizare a factorilor microclimatici în expozițiile și depozitele Muzeului de Artă Timișoara*; Mugurel Vasiliu – *Valorificarea materialului ceramic descoperit la Curtea Domnească de la Suceava*; Mariana Omeniuc – *Cazuri deosebite în activitatea de restaurare-conservare*; Oana-Mihaela Căpățînă – *Cartografia. Partea a II-a. Tipuri de hârtie moderne utilizate pentru cartografiere. Produse cartografice – caracteristici. Exemplificare restaurare*; Roxana Radvan – *Ortoelectronica în investigarea mecanismelor de degradare și în caracterizarea fizico-chimică in situ a bunurilor*; Irina Petroviciu, Ileana Crețu – *Cercetarea interdisciplinară și conservarea patrimoniului textile prin analiza coloranților*; Merișor G. Dominte – *Educația vizuală, o componentă artistică necesară pentru conservare și restaurare patrimonială*; Simona Violeta Gheorghe – *Ceramica din cultura Verbicioara – abordare interdisciplinară în vederea autentificării și conservării*; Dan Fărtăiș – *Restaurarea-conservarea frontonului din zona centrală a Teatrului Național din Iași*; Remus Ioan Popa, Loredana Popa – *Tratamente de conservare și restaurare aplicate icoanei Maica Domnului cu Pruncul Iisus în brațe înconjurată de sfinți și scene*; Oana-Mihaela Căpățînă – *Cartografia. Partea a III-a. Produsul cartographic între speculație și realizare științifică. Teritoriul românesc în câteva dintre lucrările cartografilor străini și ale localnicilor medievali și moderni.*

Dintre articolele referitoare la conservarea-restaurarea cărților și altor documente de patrimoniu, publicate în numerele anterioare ale *Buletinului Centrului de Restaurare-Conservare Iași*, semnalăm: Oana-Mihaela Căpățînă – *Tehnica litografiei și parcursul istoric al acesteia în țările române: restaurarea unor cromolitografii de secol XX. Rolul generatorului de vapori cu ultrasunete în procesul de stabilizare a suportului celulozic* (Nr. 1-2/2013); Ana-Maria Andrei, Mihai Andrei – *Coaserea manuală, element al legăturii de carte veche, tipuri și tehnici de restaurare a cusăturii* (Nr. 1-2/2013); Otilia Mircea – *Restaurarea unor obiecte descoperite la Biblioteca Municipală „George Radu Melidon” din Roman* (Nr. 1-2/2013); Maria Giurginca, Lucreția Miu – *Modificări structurale ale pergamentelor sub influența unor factori degadativi. Studiu spectroscopic*; Ana-Maria Andrei, Mihai Andrei – *Metode de restaurare a copertelor de carte din secolul al XIX-lea* (Nr. 1/2012); Marta Ursescu – *Colecțiile muzeale mixte și implicațiile globale ale specificităților standardizate asupra stării de conservare a obiectelor* (Nr. 1/2012); Marta Ursescu, Marius Dobromir, Sorin Ciovică – *Aplicarea XPS în determinarea raportului ionilor Fe²⁺/Fe³⁺ pe suprafața hârtiilor scrise cu cerneluri fero-galice* (Nr. 1/2010); Ana-Maria Andrei, Mihai Andrei – *Metodologia de intervenție aplicată pentru conservarea și restaurarea cărții «Istoria pentru începutul românilor în Dacia» de Petru Maior* (Nr. 1/2010); Oana-Mihaela Căpățînă – *Modificări cromatice ale suportului papetar (II)* (Nr. 1/2010); Nicoleta Vornicu, Cristina Bibire – *Cercetarea și investigarea patrimoniului papetar eclezial* (Nr. 2/2010); Marta Ursescu, Ana-Maria Vlad – *Examinarea unor materiale de scriere și decorare specifice manuscriselor românești prin metoda XRF* (Nr. 2/2010).

Caietele restaurării. București: Editura ACS, Muzeul Național al Țăranului Român, 2012-

Editată de Asociația Art Conservation Support (ACS) din 2012, pentru a marca 40 de ani de la deschiderea primului șantier de restaurare a picturii murale din România (Mănăstirea Humor, 1972), publicația *Caietele restaurării* a devenit de referință în rândul specialiștilor, regăsindu-se, după cum declară Anca Dină, redactorul șef, în bibliografiile recomandate de școlile de profil.

Numărul din 2015 (cel de-al patrulea), apărut în an aniversar, tratează problema extragerilor și a repictărilor, „intervenții care afectează profund atât materia, cât și imaginea originală a unei opere de patrimoniu și care presupun o abordare complexă și bine documentată din partea specialiștilor”.

Dintre articolele incluse în numărul 4/2015 semnalăm: dr. Maria Dumbrăvician – *Restaurarea picturii murale de la Mănăstirea Tismana. Studiu de caz*; Georgiana Zahariea, Oliviu Boldura – *Un nou concept de transpunere a fragmentului de pictură murală extras de la Biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*; Rodica Pavel, Daniela-Cristina Ilie, Andreea Michescu, Olimpia-Hinamatsuri Barbu, Migdonia Georgescu, Mihai Lupu, Ioan Darida, Dana Postolache – *Ușa pictată din pridvorul bisericii Mănăstirii Voroneț. Cercetare preliminară realizată în vederea identificării tipurilor de repictări*; Nicolae Hrițcu, Diana Iuliana Barbu – *Despre tehnica uleiului și intervențiile în timp asupra picturii altarului Bisericii Sfânta*

Ecaterina din București; Maria-Valentina Dudu – Problematika îndepărtării repictărilor de secol XIX existente pe icoana de baram a Bisericii Sfântul Ștefan; Sultana-Ruxandra Polizu – Iconostase Brâncovenesti păstrate în patrimoniul cultural național.

Teze de doctorat în domeniul conservării și restaurării susținute în România în ultimii ani:

- Bordașiu, Cornelia. *Dimensiunile esteticului în actul restaurării*. Iași: Universitatea „Al. I. Cuza”. Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice, 2009;
- Cotețiu, Marin. *Specificul intervențiilor de conservare-restaurare a imaginilor artistice din spațiul orthodox*. București: Universitatea Națională de Arte din București, 2010;
- Crețu, Ileana. *Istoria restaurării broderiei liturgice: sec. XV-XIX*. Târgoviște: Universitatea „Valahia”, 2008;
- Gheorghică, Romeo Constantin. *Recuperarea istorică și estetică a imaginii în procesul de conservare-restaurare a picturilor murale*. București: Universitatea Națională de Arte din București, 2010;
- Ionescu, Dan. *Politicile privind protecția monumentelor istorice din România între 1950-2000: teoria conservării și tehnologia restaurării în concepția direcției monumentelor istorice*. Târgoviște: Universitatea „Valahia”, 2012;
- Liciu, Neculai. *Strategie de conservare-restaurare privind monumentele de zid cu pictură murală exterioară din județul Vâlcea, sec. XVIII-XIX*. București: Universitatea Națională de Arte din București, 2013;
- Marian, Carmen. *Contribuții la fundamentarea procesului de restaurare-conservare a textilelor arheologice din mătase naturală*. Iași: Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi”. Facultatea de Textile-Pielărie, 2001;
- Mohanu, Ileana. *Mase liante minerale destinate conservării și restaurării monumentelor istorice = Mineral Binders Masses for Historical Monuments Preservation and Restoration*. București: Universitatea „Politehnica” București. Facultatea de Chimie Aplicată și Știința Materialelor, 2011;
- Mureșan, Theo Sandu. *Contribuții ale restaurării la reevaluarea istorică, artistică și tehnică a picturilor murale din nordul Moldovei*. Cluj-Napoca: Universitatea „Babeș-Bolyai”, 2013;
- Pălălău, Iuliana. *Istoricul constituirii colecției de icoane a Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” București: Metodologia conservării și restaurării icoanelor pe lemn și pe sticlă*. Târgoviște: Universitatea „Valahia”, 2009;
- Pomponiu, Aurica. *Libertate și limite în cadrul restaurării textilelor de artă*. București: Universitatea Națională de Arte din București, 2006;
- Savastru, Dan. *Contribuții privind aplicarea microprelucrărilor cu laser în domeniul restaurării obiectelor de patrimoniu*. București: Universitatea Politehnica București, 2012;
- Solomonea, Carmen Cecilia. *Tehnica și stilul picturii murale moldovenești din secolele XV și XVI: studiu prilejuit de intervențiile de conservare și restaurare a ansamblurilor Voroneț, Popăuți, Probota, Moldovița*. București: Universitatea Națională de Artă din București. Facultatea de Istoria și Teoria Artei, 2008.

Biblioteca Națională a României
oferă utilizatorilor săi următoarele produse documentare și servicii:

Cataloage:

- În regim tradițional:
 - Catalogul Alfabetic General
 - Catalogul Sistematic General
- În regim informatizat:
 - Catalogul Cărții Românești (1992 -)
 - Catalogul Cărții Străine (1995 -)

Publicații:

- *Abstracte în Bibliologie și Știința Informării în România* (ABSI)
- *Aniversări Culturale*
- *Bibliografia cărților în curs de apariția* (CIP)
- *Bibliografia Națională Română* cu seriile:
 - Articole din publicații periodice. Cultură
 - Cărți. Albume. Hărți
 - Documente muzicale tipărite și audiovizuale
 - Publicații seriale
 - Românică
 - Teze de Doctorat
- *Biblioteca: Revistă de bibliologie și știința informării*
- *Biblioteconomie: sinteze, metodologii, traduceri*
- *Catalogul cărților străine intrate în bibliotecile din România*
- *Catalogul structurilor infodocumentare din România* (CASIDRO)
- *Informare și documentare: activitate științifică și profesională*
- *Raportul anual de activitate al Bibliotecii Naționale a României*
- *Repertoriul periodicelor străine intrate în bibliotecile din România*
- *Revista Bibliotecii Naționale a României*
- *Revista Română de Conservare și Restaurare a Cărții*
- *Revista Română de Istorie a Cărții*

Servicii informaționale:

- Acces la publicațiile din colecțiile Bibliotecii
- Asigurarea catalogării înaintea publicării (CIP)
- Atribuirea numerelor internaționale standardizate (ISBN, ISMN, ISSN)
- Consultarea, în cadrul Centrelor Culturale Românești din străinătate, a publicațiilor culturale și științifice românești furnizate de Bibliotecă
- Informații bibliografice
- Împrumut interbibliotecar internațional de publicații
- Îndrumare în utilizarea instrumentelor de reflectare, prezentare, organizare și consultare a publicațiilor
- Accesibilizarea de informații și documente pentru persoanele cu dizabilități vizuale

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ

A

ROMÂNIEI

BUCUREȘTI

Bd. Unirii nr. 22, Sector 3

Cod 030833

Telefoane:

021 314 24 30-34

021 315 70 63

Fax:

021 312 33 81

e-mail: biblioteca@bibnat.ro

www.bibnat.ro

Preț: 38 lei

ISSN 2067-2624

9 772067 2624 2